

कर्पूरमञ्जरी

नाम

सदृशम् ।

महाकवि श्रीराजशेखरविरचितम् ।

पण्डितकुलपतिना वि, ए उपाधिधारिणा
श्रीजीवानन्दविद्यासागरभट्टाचार्य्यै
विरचितया व्याख्यया समेतम्
तदात्मजाभ्यां श्रीआशुबोध-विद्याभूषण
तथा
श्रीनित्यबोध-विद्यारत्नाभ्यां
प्रतिसंस्कृतं प्रकाशितम् ।

वृ ती य सं स्का र ण म् ।

कलिकातामहानगर्यां
वाचस्पत्ययन्त्रे मुद्रितम् ।

इं १८३७ ।

प्रकाशक—{ पण्डित-श्रीआशुबोध-विद्याभूषण
तथा।
पण्डित-श्रीनित्यबोध-विद्यारत्न।

प्राप्तिस्थान—{ २ न०, रमानाथ मजुमदार स्ट्रीट्
ग्राम्हार्ट् स्ट्रीट् पोष्ट-अफिस, कलिकाता।

प्रिण्टर—वि, वि, मुखर्जी।

२ न०, रमानाथ मजुमदार स्ट्रीट्, कलिकाता।

कपूरमञ्जरी ।

प्रथमं जवनिकान्तम् ।

भट्टं भोटु सरस्वई च कङ्कणी णटंतु वामाङ्गो
अस्त्राणं वि परं पञ्चदटु वरा बाणी छदन्नपिषा ।
बच्छोमी तज मागङ्गी फुरदु णी मा किं च पंचालिषा
रीदीयो बालहंतु कञ्चकुमला जोण्डां चओरा बिष ॥*॥१॥

* भट्टं भवतु सरस्वत्याः कवयो नन्दन्त्यामादयः
अन्येषामपि परं प्रवर्ततां वरा बाणी विदग्धप्रिया ।
वेदभीं तथा मागङ्गी स्फुरतु नः सा बिष पाचालिका
रीतिका बालहन्तु कान्चकुमला जोरिषा चओरा इव ॥

भट्टमिति ।—सरस्वत्याः वारुण्ड्याः, स्फोरत्रभृतायाः कपूरमञ्जरी पतयन्तर्भ-
नायिकाया इति श्रुतिः । "सरस्वती स्यात् स्फोरत्रे नद्यां नन्दनरे गवि" इति अजयः ।
भट्टं मङ्गलं भवतु, सरस्वती विजयतामिति भावः । व्यासादयः कवयः नन्दन्त्या-
स्वप्रचीतमन्तर्भव जगदानन्दश्रितेन तेषामानन्दानुभवस्य युक्तत्वादिति भावः ।
अन्येषामपि कान्तिटान-भवभूतिप्रभृतीनामिति भावः, विदग्धप्रिया विदग्धजननी-
हारिणी वरा उत्कृष्टा दात्री भवती परम उत्कर्षेति यावत् प्रवर्ततां प्रचक्षतु ।
वेदभीं तथा मागङ्गी बिष सा प्रसिद्धा पाचालिका रीतिका नः अस्माकं स्फुरतु । रीति-
खचं तदेवाय सावित्रप्रेष प्रज्ञा, यथा—“पटमडुटना रीतिरङ्गमंशाविशेषवत् ।
उपकर्त्ता रमाटोर्गा सा पनाः व्याचक्षुंषा ॥ माधुर्येव्यस्यकेऽर्थेः रचना कान्तिताम्रिका ।
अह्निरव्यवसितो वेदभीं रीतिरिष्यते ॥ चीजःप्रकाशकेऽर्थेऽस्य पादस्वरः पुनः ।
अमाद्यवहुता नौकी रथेः शेषेः पुनः शेषेः ॥ समस्तपञ्चपटा वन्धः पाचालिका मता ॥”
इति । भोजस्वाह—“समस्तपञ्चपटाभोजःकान्तिसमन्विताम् । मधुरा मुकुमाराश्च
पाचालीं कवयो विदुः ॥” इति । सरस्वतीकाण्डाभरणेऽप्युक्तं—“तदावमाणा निःशेष-
कृमयगुचगुम्फिता । विषखोन्नरखीमाया वेदभीं रीतिरिष्यते ॥ पूर्वरीतरनिर्वादे खख-

अवि अ—अकलितपरिरम्भविभ्रमाङ्ग

अजणिअचुंबणडंवरारुं दूरम् ।

अघडिअघणताडणारुं विच्चं

अमह अणंगरईणमोहणारुं ॥ * ॥ २ ॥

अवि अ—

ससिखंडमंडणाणं समोहणासाणं सुरप्रणपिआणम् ।

गिरिसगिरिंदसुआणं मंचाडी वो सुहं देउ ॥ * ॥ ३ ॥

अपि अ—

अकलितपरिरम्भविभ्रमाङ्ग अकलितचुम्बणडंवरारुं दूरम् ।

अकलितघनताडणानि नित्यं नमतानङ्गरयोर्मोहणानि ॥

अपि अ—

असिखण्डमण्डनयोः समोहनाश्रयोः सुरप्रणपिश्रयोः ।

गिरिशः गिरिन्दसुतयोः मण्डना वः सुहं देवताम् ॥

रोतिभू मागधो । वेदभ्यांदिकृतः पन्थाः काव्य मार्ग इति श्रुतः ॥ रीङ्गताविति चातोः
मा लुप्यन्त्या रोतिरुच्यते ॥ इति । काव्यकुशलाः काव्येषु तदर्थपद्यांशोचनेषु इति
भावः, कुशलाः निपुणाः, सन्धा इत्यर्थः, अर्थाः पञ्चविंशत्याः ज्योत्स्नानिव, अक्षरोति-
व्यवस्थाता कर्पूरमञ्जरीमिति शेषः, विलिङ्गन्तु विशेषण आस्तादयम् । शार्दूल-
विक्रीडितं इत्यम् । “तुल्याश्रेर्मञ्जः स्रताः सगुरवः शार्दूलविक्रीडितम्” इति तत्त्व-
चचात् ॥ २ ॥

अकलितेति ।—न कलितः न कृतः परिरम्भविभ्रमः आग्नेवविकारः येषु तदा-
भूतानि, न कलितः भोग्यादितः, चुम्बने डंवरः अघमः येषु तदाविधानि, न कलितं
घनं हटं ताडनं छिन्नेन भगव्येति भावः येषु तद्योक्तानि, अमह-रन्धोः आन-रन्धोः,
अमहपाल-कर्पूरमञ्जरीमिति ध्वन्यते, मोहान्ते एभिरिति मोहणानि सुरतानि, अश्रोन-
ग्रहाराण्यरसानिति ध्वनिः, दूरमतिमात्र नित्यं सततं नमत अभिवन्द्यन्,
आस्तादयतेति ध्वन्यते । रसस्य निरवच्छिन्नानन्दमयत्वेन तदास्तादयत्ये परिरम्भादि-
विशेषत्वानुभवविषयत्वाद्योनादिति भावः ॥ २ ॥

अश्रोति ।—असिखण्डः अर्धचन्द्रः मण्डनं गिरिभूषणं ययोः तद्योक्तयोः, मोहने
सुरते वा चात्रा अभिधानः तदा सह वर्तेते इति तद्योक्तयोः, सुरप्रणानां देवानां प्रिययोः

अपि च—

ईसारोत्पत्तिसादप्यर्थादिसु बहुसो समगंगाजलेहिं

आ मूलं पूरिता ए तुङ्गिणश्चरत्तत्तादप्यसुत्तीष रहो ।

जोष्णामुक्ताफलितं णटमउत्तिष्ठित्तगाहृत्येहिं दोहिं

अगर्घं सिगर्घं व देतो जगद गिरिसुभापाअपंकेरुहाणं ॥४॥

[नाट्ये] (क) ।

अपि च—

ईशांरोत्पत्तिसादप्यर्थादिसु बहुसः स्वर्गकालभेः

आ मूलं पूरितया तुङ्गिणश्चरत्तत्तादप्यसुत्तीष रहः ।

ज्योष्णामुक्ताफलितं नतमोत्तिष्ठित्तगाहृत्येहिं दोहिं

अगर्घं सिगर्घं व देतो जगद गिरिसुभापाअपंकेरुहाणः ॥

सलोत्तरयोः, यदा—सुरमयाः प्रिया बहुभा वधीः तयोः, निरोध-निरोद्धमुतयोः
हर-पार्वतीः, सङ्कटमा सन्निवर्तनं, सङ्कट इति यावत्, वः युष्माकं युष्मन्मिति वा,
सुखम् आनन्दं ददातु ॥ ३ ॥

ईत्येति ।— बहुसः पुनः पुनः ईशां परोत्कर्षांनद्विष्णुता, तदुक्तं रत्नकरिकायां—
“परोत्कर्षांनद्विष्णुतां स्नातुं लोकांश्चान्यन्तुताऽपि वा” इति, सा च स्वर्गकाया पतिशिरसि
क्षितावामिति भावः, तथा यः रोषः कोपः तजिन् सति प्रसादाव याः प्रसन्नतयः
पादतलपतनानि तासु, प्रसादाये क्षिप्रमावासु इति भावः, दाम्वा नतमोत्तिष्ठित्तगा-
हृत्येहिं अवनतमस्तनविनिविताभ्याम् अपहृताभ्यां, गृहीतया इति अजाहृत्ये,
स्वर्गकालभेः शिरःक्षितेरिति भावः, आमुकं पूरितया तुङ्गिणश्चरत्तत्तादप्यसुत्तीष एव
इत्यसुत्तिः रत्ननिर्मितमुक्तास्फोटः तया, ‘मुक्तास्फोटः क्षिप्रं युक्तिः’ इत्यमरः ; ज्योष्णा
तदीयचन्द्रिका एव मुक्ताफलमिति रूपकं, तेन आकां युष्मन्, अगर्घं सिगर्घं, आनन्दद्विर्मा
भूदिति निवा इति भावः, गिरिसुभावाः गोप्याः पादपङ्केरुहाः चरत्तत्तादप्यसुत्तीषः
दहदिव इत्युत्प्रेषा, रहः हरः जयति सर्वोत्कर्षेण वर्तते इत्यर्थः । बहुस इति तस्याः
प्राक्प्रोक्तानितीत्येव नञ् । देवीपादपद्मयोः चन्द्रवक्त्रावप्यसुत्तीषं तदवधौकनेन अथा
उद्दीपयतया कारावेत्तात् भट्टिति आनन्दः आदिति धियेति भावः । एव चन्द्रयोः
दपकोत्प्रेषयोः संछटिः ॥ ४ ॥

(क) नाट्ये इति ।—नन्दवति चम्पान् इति नाम्नी काशीनन्दवतिवाच

सूत्रधारः । (ख) [परिकल्प्य नेपथ्याभिमुखनवधोक्त्य] । किं उच्यते
 णिष्टपडट्टो विभ्र दोसदि अम्हाणं कुसोलवाणं परिजणो,—
 जदो एका पत्तोच्चिभाइं सिभ्रभाइं उच्चिणेदि । इभरा कुसुमा-
 वलीओ गुंफेदि । अस्सा पडिसीसभाइं पडिसारेदि । कावि
 कलु वसिभाओ पट्टए बट्टेदि । एस वंसे ठाविदो धाणो । इअं
 बीणा पडिसारीअदि । इमे तिसि सिभ्रंगा सज्जीअंति । एस
 कांसतालाणं पक्खालणुज्जलाणं हज्जवोलो । एटं धुआगीटं
 आलवीअदि । ता किंत्ति कुडुवं आकारिअ पुच्छिस्सं ? * (ग)

किं पुनश्च प्रवृत्त इव दृश्यतेऽस्माकं कुसोलवानां परिजनः,—यत एका
 पात्रीचितानि सिचयानि उचिनोति । इतरा कुसुमावलीरुन्मति । अन्य प्रतिश्रीर्ष-
 कावि प्रसारयति । आऽपि खलु वचिंकाः पट्टे वर्त्तवन्ति । एव वंसे व्यापितो ध्वानः ।
 इयं बीणा प्रतिसाध्यते । इमे वली मट्टकाः सज्जन्ते । एव कांसतालानां प्रखालनो-
 क्तवानां हज्जहजः । एतदभ्रवानोत्तम आलप्यते । तत् किमिति कुटुम्बमाकाशं
 पृच्छानि ? (ग)

अविवाक्यं, तदुक्तं दर्पणे—“अश्रीर्वचनसंयुक्ता स्तुतिर्यस्यात् प्रयुज्यते । देवदत्त-
 मृपादीनां तस्यात् नान्येति संश्रिता ॥ मङ्गल्यब्रह्मचर्याज्जीवकैरवशंसिनी ।
 पदैर्युक्ता हादशभिरटानिर्वा पदेरुत ॥” इति । नाट्यपट्टे च—“नन्दनि
 काव्यानि कथोन्मेषव्याः कुसोलवाः पारिवदास सन्तः । यस्यादलं सज्जनसिन्धुईवी
 तस्यादलं सा अचितेह नान्दो ॥” इति । इयञ्च नाट्यलीली, तदुक्तं दर्पणे—“वस्राव्यवस्तुनः
 पूरे रङ्गविघ्नोपशान्तये । कुसोलवाः प्रकुर्वन्ति पूर्वरङ्गः स उत्पद्यते ॥ प्रत्याहारादि-
 काव्यकाव्यभूषासि यद्यपि । तत्राऽप्यवश्यं कर्त्तव्या नान्दो विघ्नोपशान्तये ॥” तस्या
 अन्ते अवसाने ।

(ख) सूत्रधारः एवं वरतीति सूत्रधारः, तदुक्तं सङ्गीतसर्वस्वे—“नर्तनीयकथासूत्रं
 वचनं वेन सृज्यते । रङ्गभूमिं समकल्प्य सूत्रधारः स उत्पद्यते ॥”

(ग) पात्रीचितानि कुसोलवीचितानि सिचयानि वखावि । प्रतिश्रीर्षकावि
 वीटनावधनपट्टानि । तदुक्तं नाट्यलीली—“वनान्वकश्चित्रेतिविदूषकपुरोचवान् ।
 वीटनावधपट्टानि प्रतिश्रीर्षावि आरयेत ॥” इति । वचिंकाः पट्टे वर्त्तवन्तीति—वचिंकाः

[नेपथ्याभिमुखमवलोक्य संज्ञापयति] (घ) ।

[ततः प्रविशति पारिपात्रिकः] (ङ) ।

पारिपात्रिकः । आणवेदु भावो । * (च)

सूत्रधारः । [विचिन्त्य] । किं उण षिट्पठटा विन्न दीसध ? †

पारिपात्रिकः । भाव ! सट्टञं णच्चिदब्बं । ‡ (छ)

* आज्ञापयतु भावः ।

† किं पुनर्लुप्तमङ्गता इव दृश्यध्वे ?

‡ भाव ! सट्टकं नर्तितव्यम् ।

वर्णविशेषान् पट्टे फलके वर्त्तयति विन्यस्यति, वर्णिकाभिः फलकं चित्रयतीत्यर्थः । एष इत्यादि । अंगी वेणवाद्यविशेषे ध्वानः स्वरविशेषः आधितः योगितः, वेणुवाद्ये स्वरसंयोगः कृत इत्यर्थः । प्रतिमाय्यते मिग्गहा क्रियते इति यावत् । इमे जयो सट्टकाः सञ्जाते इति—सञ्जाते अलङ्घ्यन्ते, नेपाटिनेति भावः । कांस्यतालानां मिथ्यादि—कांस्यतालानां करतालानां प्रचालनञ्चालानां प्रचालनेन मलनिष्कासनेन सञ्ज्वलाः चित्ताः तेषाम् । डलडलः शब्दविशेषः । ध्रुवाग्रीतम् आलप्यते इति—सङ्गीतेषु यदंशः प्रतिग्राह्यतां सम्प्राप्यते सा ध्रुवा, तथा सट्ट गीतं सङ्गीतम् आलप्यते प्रसूयते । ध्रुवा च पञ्चविधा, तदुक्तं भरतेन—“प्रावेगिकी आचेपिकी कामिकी सत्यापिनो प्रासादिकी च” इति । कुटुम्बमाकार्येति—कुटुम्बं परिजनम् आचार्यं आह्वय ।

(घ) संज्ञापयति संज्ञया आह्वयतीत्यर्थः ।

(ङ) परितः पार्श्वे तिष्ठतीति पारिपात्रिकः । तदुक्तं दर्पणे—“तस्मात्पूरः पारिपात्रिकः, तस्मात् विच्छिद्रो गटः” इति ।

(च) भावो विद्वान् । ‘भावो विद्वान्’ इत्यमरः ।

(छ) सट्टकम् उपपद्यमानविशेषः, तदुक्तं दर्पणे—“नाटिका गीटकं गीतो सट्टकं नाट्यरासकम् । प्रत्यानोज्ञाप्यताभ्यां प्रेक्ष्य रासकं तथा ॥ संज्ञापयन् श्रौतदितं विन्यस्य विचारयति । दुर्भक्षिका प्रवरयो वलीयो माणिकेति च ॥ जटादम् प्राङ्मुपपद्यमानो विषयः ॥” इति । तत्रचचचोक्तं भावप्रकारे—“खेव

सुवचरः । को उण तस्स कई ? । *

पारिपात्रिकः । —

भाव ! कइज्जदु एदं को भणई रत्तणिवल्लहसिहंडो ? ।

रहुउल्लूङ्गामणियो महेदपालस्स को च गुरु ? ॥ १ ॥ ५ ॥

सुवचरः । [विचिन्त्य] । पण्होत्तरं क्व एदं । (ज) [प्रकाशम्] ।

राजसेखरी ॐ ।

पारिपात्रिकः । सो एदस्स कई । §

सुवचरः । किं सदृशं ? । ¶

पारिपात्रिकः । [कृत्वा] । कश्चिदं ज्ञेयं कुरुतेहिं । ** (भ) —

चः पुनस्तत्र कविः ?

† भाव ! कथ्यतामेतत् को भण्यते रत्तणीवल्लभसिखण्डः ? ।

रघुकुलचूडामण्योर्महेन्द्रपालस्य कस्य गुरुः ? ॥

‡ प्रश्नोत्तरं यत्नं एतत् । राजसेखरः ।

§ स एतस्य कविः ।

¶ किं सदृशम् ? ।

●● कवितमेव विदग्धैः ।

अवेप्रहेमापि विन्यसेच विना कृता । अहंकारोऽविन्यस्य-चतुर्गवनिशानरा ॥ प्रकृत-
प्राकृतमयो सहचं नामतो भवेत् ॥" इति । "नर्तितव्यं नाक्येन वथोक्तव्यम् ।

भावति । — भाव ! विदुः ! रत्तणीवल्लभः चन्द्रः, सिखण्डः त्रिरीभुवचं यस्य
कवीन्द्रः चः ? कस्य रघुकुलचूडामण्योर्महेन्द्रपालस्य गुरुः ? ज्ञयते
अप्यते, एतत् अप्यताम् । एतेन चस्य कविः राजसेखर इत्युक्तं, राजा चन्द्रः
सेखरं त्रिरीभुवचं वस्येति व्युत्पत्तेरिति भावः ॥ ५ ॥

(ज) प्रश्नोत्तरमिति । — कथ्यतामेतत् को भण्यते इति प्रश्ने सदृशं तदेव चस्य
कविरभिधानमिति भावः । प्रकाशं सर्वत्राप्यस्य वचनस्य प्राक् प्रकाशमिति
कस्यो वाक्यं, "सर्वत्राप्य प्रकाशं जातु" इत्युक्तं ।

(क) विदग्धैः विदग्धः ।

सो सट्ठो त्ति भण्ड दूरं जो णाडिआइं अणुहरइ ।

किं उण एत्थ पवेसणविक्रमभाईं ण केवलं हीति ॥ * ॥ ६ ॥

सूत्रारः । [विचिन्त्य] । ता किं त्ति संक्षिप्तं परिहरिष्य

पाठदब्धे पठेहो कर्ह ? †

पारिपात्रिकः । सब्बभासाचउरेण तेण भणिटं ज्जेव्व ।

जधा—

अत्थणिवेसा ते ज्जेव्व सहा ते ज्जेव्व परिणमंताइं ।

उत्तिविसेसो कब्बो भासा जा होइ सा होदु ॥ ‡ ॥ ७ ॥

तत् सट्ठकमिति भण्यते दूरं यो नाटिका अनुहरति ।

किं पुनरत्र प्रवेशकविष्ण्वन्धकौ न केवलं भवतः ॥

† तत् चिमिति संस्कृतं परिहृत्य प्राकृतवन्धे प्रश्नः कविः ? ।

‡ सर्वभासाचतुरेण तेन भवितमेव । यथा—

अथेनिवेशा एव शब्दा एव परिचयनोऽपि ।

उत्तिविशेषः काव्यं भाषा या भवति सा भवतु ॥

तदिति ।—वः, प्रथम इति शेषः, दूरम् अतिशयेन, नाटिका अनुहरति अनुकरोति, तत् सट्ठकमिति भण्यते कथ्यते । किं पुनः किम्पु केवलमत्र सट्ठके प्रवेशकविष्ण्वन्धकौ न भवतः न सा इत्यर्थः । प्रवेशक-विष्ण्वन्धकस्यचमुक्त दर्पणे—“इतवर्तिष्यमाणां अर्था-
ज्ञानां निदर्शकः । कङ्क्षितार्थेषु विष्ण्वन्धकादवदन् दर्शितः ॥ मध्येन मध्य-
माध्या वा पात्राध्या सम्प्रयोजितः । शब्दः क्वात् स तु सट्ठोर्धो नीच-मध्यमकल्पितः ॥
प्रवेशकोऽनुदात्तोऽथ नीचपात्रप्रयोजितः । अष्टदशान्वर्तिशेषः शेषं विष्ण्वन्धके
वशा ॥” ॥ ६ ॥

अथेनिवेशा इति ।—परिचयनोऽपि परिचयं गच्छनोऽपि, संस्कृततां प्राप्नुवन्ती-
ऽपीत्यर्थः, एतेन प्राकृतस्य संस्कृतयोर्नित्यं गम्यते, उक्तञ्च प्राकृतस्यकीवन्ता—“प्राकृतस्य
तु सर्वमेव संस्कृतं योनिः” इति । अथेनिवेशाः अर्थांश्च अभिधेयव्यव्यञ्जनां निवेशाः
प्रकाशाः, ते एव यथा प्राकृते तथैव संस्कृते इति भावः । शब्दा एव ते एव शब्दाः,
किंयन्तु असंस्कृततया प्राक् विज्ञततया इति भावः । काव्यम् उत्तिविशेषः वाग्विवाचः

अथ च—

पदसा संक्षिप्तबन्धा पाउदबन्धो वि होइ सुउमारो ।

पुरुषमङ्गिलाणं जेत्तिअमिहंतरे तेत्तिअमिमाणं ॥ ३ ॥ ८ ॥

सुचारः । ता अप्पा किं ण वस्सिटो तेण ? । †

पारिपाशिकः । सुणु, वस्सिटो ज्जेब्ब तत्कालकइणं मज्झमि

मिअंकलेहाकहाआरेण अवराइएण । जधा—

वाल्ककई कइराओ णिव्भअराअस्स तइ उवज्झाओ ।

इत्ति अस्स पंपरए अप्पा माइत्तमारुटो ॥ ३ ॥ ९ ॥

अथ च—

पदवाः संस्कृतबन्धाः प्राकृतबन्धोऽपि भवति सुकुमारः ।

पुरुषमङ्गिलाणां यावदङ्गितरं तावत् तेषु ॥

† तत् आत्मा किं न वर्णितमेव ?

‡ अणु, वर्णित एव तत्कालबन्धोनां मध्ये मृगाङ्गुलीयावाद्यादौ

अपराधितेन । यथा—

वाल्ककविः कविराजो निर्भयराजस्य तथोपाध्यायः ।

इत्यस्य परम्परया आत्मा माहात्म्यमाकटः ॥

विशेषः । उक्तं दृष्टे—“वाक्यं रसात्मकं कान्यम्” इति । भाषा या भवति सा अवतु, न तत्र आदर इति भावः ॥ ७ ॥

पदवा इति ।—संस्कृतबन्धाः संस्कृतरचनाः, पदवाः श्लोकवाः, प्राकृतबन्धः अपि-
देवाद्यैः, प्राकृतरचनेत्यर्थः, सुकुमारः कीमत्तः भवति, इह जगति पुरुषमङ्गिलाणां पुंसं
मङ्गिलाणां कामिनीनाञ्च यावत् अन्तरं प्रवेदः, तेषु संस्कृतप्राकृतेषु तावत्, अन्तरनिश्चयेन
अन्वयः । संस्कृतं पुनान् प्राकृतं स्वीति भावः ॥ ८ ॥वाल्ककविरिति ।—कविषु राजते इति कविषु राजा वेति कविराजः, तथा निर्भय-
राजस्य महेन्द्रपालस्य उपाध्यायः गुरुः वाल्ककविः अभिनवकविः, राजशेखर इति
यावत्, इति अनेन प्रकारेण, अस्य राजशेखरस्य आत्मा परम्परया माहात्म्यं
मङ्गिलाणाम् आकटः भूतः । स्वयमयं कविः स्वनामकीर्तनेन आत्मश्लाघां न अकरोत्,
अपराधितेन कविना अत्र माहात्म्यं कीर्तितं, तदेव माहात्म्यं प्रकृतं बद्धमेव कीर्त्यते
इति भावः ॥ ९ ॥

सो अस्स कई सिरिराअसेहरो तिहुअणं पि भवसेति ।

हरिणंकपालिसिद्धिए णिकलंका गुणा जस्स ॥ * ॥ १० ॥

सूचार्थः । ता केण समादिष्टा पञ्जध ? ॥ (अ)

पारिपार्श्विकः ।—

आउहाणकुलमोलिमालिआ राअसेहरकइंदगेहिणी ।

भत्तुणी किदिमवंतिसुंदरी सा पञ्जइदुमेदमिच्छदि ॥ ११ ॥

किंच—

चंदपालधरणीहरिणंको चक्रवट्टिपअलाहणिमित्तं ।

एत्थ सट्टअवरे रससोत्ते कंतलाहिवसुदं परिणेदि ॥ १२ ॥

स अथ कविः श्रीराजशेखरः त्रिभुवनभाष भवलयनि ।

हरिआहुप्रतिपङ्क्तिसिद्धा निष्कलङ्का गुणा जस ॥

+ तत् केन समादिष्टाः प्रयुङ्ग्मन् ?

‡ आहुवानकुलमोलिमालिका राजशेखरकवोन्दगेहिनी ।

भर्तुः कतिमवन्तिसुन्दरी सा प्रयोजयितुमेदिच्छति ॥

विच—

चन्द्रपालधरणीहरिआहुचक्रवर्तिपदलाभनिमित्तम् ।

अथ सट्टकवरे रसस्रोतांस कुललाषिपसुतां परिचयति ॥

स इति ।—अथ सन्दर्भक कविः स प्रसिद्धः श्रीराजशेखरः, यस्य निष्कलङ्काः निर्मलाः, निर्दोषा इत्यर्थः, गुणाः हरिआहुस्य चन्द्रस्य, प्रतिपङ्क्त्या प्रातिकूल्यं, निष्कलङ्कत्वेन अनेकभुवनव्यापित्वेन चेति भावः, सिद्धिः सन्दर्भसमापनं तथा, त्रिभुवन-मपि भवलयनि सज्जलयनि । चन्द्रस्तु सकलङ्कः भूतकामागोद्गीतकस्य, यस्य तु चरितं निष्कलङ्कं त्रिभुवनाद्गीतकचेति व्यतिरेकोऽलङ्कारः, तदुक्तं दर्पणे—“आधिक्यमुपमेय-कोपमानाश्चूनताऽलवा । व्यतिरेक इति—” ॥ १० ॥

(अ) समादिष्टाः आश्रिताः । प्रयुङ्ग्मन् अभिनयत ।

आहिति ।—आहुवानकुलं विख्यातभञ्जविशेषः, तस्य मौलिमालिका त्रिरीमाख्य-मृता, तत्कुलमृषचभूतेत्यर्थः, राजशेखरकवोन्दक गेहिनी खाना, सा चवन्तिसुन्दरी नाम, सा भर्तुः राजशेखरस्य कतिं रचितम्, एतत् कर्पूरनखरीनाम सट्टकमिति यावत्, प्रयोजयितुं नाट्येन प्रदर्शयितुम्, इच्छति अभिनयति । कवेरेव भाव्या एतस्य प्रयोजिआ इति सन्दर्भातः ॥ ११ ॥

ता भाव ! एहि, अणंतरकरणिज्जं (ट) संपादेह, जदो महाराजदेव्यं भूमिअं (ठ) घेत्तूण अज्जो अज्जघडिणिआ अ जवणिअंतरे वट्टदि । *

[इति परिक्रम्य निष्क्रान्ती] ।

[प्रसावना] । (ड)

[ततः प्रविशति राजा देवो विदूषको विभवतश्च (ठ) परिवारः । सर्वे

परिक्रम्य यथोचितमुपविशन्ति] ।

राजा । देवि दक्षिणावड्ढणारंदणंदिणि ! वड्ढावीअसि इमिणा वसंतारंभेण । (ण) जदो— १

तत् भाव ! एहि, अनन्तरकरणीयं संपादयाव, यतो महाराजदेव्योर्भूमिणां शङ्कोत्ता आर्य्य आर्य्यभाष्यां च जवनिज्जान्तरे वसन्ते ।

+ देवि दक्षिणावड्ढनरेन्द्रनन्दिनि ! वड्ढसेजेन वड्ढनारणेव । यतः,— (च)

अन्तेति ।—चन्द्रपाश एव चरकोद्धरिपाशः भूचन्द्रः चक्रवर्तिपदस्य सार्वभौमपदस्य, लाभनिमित्तं लाभाय अत्र रत्नानां शङ्करादोनां जलानाञ्च, स्रोतसि प्रवाहभूते, सदृशवरे नाय्यश्रेष्ठ, कुन्तलाधिपस्य कुन्तलेश्वरस्य सुता कर्पूरमञ्जरीं परिक्रमति उदहति ॥ १२ ॥

(ट) अनन्तरकरणीयम् अतः परं कर्तव्यम् ।

(ठ) भूमिजा जेय्यम् ।

(ड) प्रसावनेति ।—प्रसाव्यते प्रसवेति सूच्यते अगयेति प्रसावना अभिनेतव्यविषय-सूचनेत्यर्थः । तदुक्तं द्रपंके—“नटो विदूषको वाऽपि पारिवार्त्तिक एव वा । सूत्रधारश्च कविताः संलापं वयं कुर्वते ॥ चित्रैर्वाक्यैः स्वभाष्यैर्लोके प्रस्तुताद्येविनिर्मितः । आमुखं तत्तु विज्ञेयं नास्ति प्रसावनेति च ॥”

(च) विदूषकः नायकस्य नर्मसच्चिवविशेषः, उक्तञ्च द्रपंके—“कुसुमवसनाद्यनिवः खमनपुर्व्वेज्जनापादोः । काव्यकरः कव्यहरतिविदूषकः स्नातु स्वकर्मणः ॥” इति । विभवतः विभवः संपन्न तदनुसारेणेत्यर्थः ।

(च) वड्ढसे इति नन्दसि, नन्दकोत्यर्थः ।

बिंबोष्ठे बहलं न ददति मद्यणं नो गन्धतेलाविला
बेणीनो विरञ्चति ददति न तद्वा अंगमि कृपासम् ।
जं बाला मुखकुङ्कुममि वि घणे बहति ठिल्लाभरा
तं मखे सिंसरं विणिज्जिअ बला पत्तो वसंतूसणो ॥* ॥ १३ ॥
देवो । देव ! अहं वि तुज्ज पडिबड्ढाविआ (त) भविस्सं ।

जधा—

ह्योल्लंति दन्तरभ्याङ्गं गदे तुषारे
ईसोसि चन्दनरसमि मणः कुर्याति ।
एण्हिं सुवति घरमज्जमसालिआसु
पाञ्चतपुंजअपडं मिहुणाङ्गं पेच्छ ॥ १ ॥ १४ ॥

। बिम्बोष्ठे बहलं न ददति मद्यणं नो गन्धतेलाविला
बेणीधिरञ्चयति ददति न तथाऽङ्गुलि कृपासकम् ।
यत् बाला मुखकुङ्कुमेऽपि घने वसन्ते शिबिल्लादराः
तन्मन्ये शिशिरं विनिर्जित्य बलात् प्राप्नो वसन्तोत्सवः ॥
। देव ! अहमपि तव प्रतिबद्धिका भविष्यामि । यथा—
स्फुरन्ति दन्तरत्नानि गते तुषारे ईषदोषञ्चन्दनरसे मणः कुर्याति ।
इदानीं स्वपति गृहमध्यमशालिआसु पाटान्पुञ्जितपटं मिथुनानि प्रेषय ॥

बिम्बोष्ठे इति ।—बालाः धीकशवर्ध्याः कामिन्यः, “बाला ख्यात धीकशवर्ध्या
तु” । बिम्बोष्ठ बहलं समधिकं मद्यं बिलिपनविशेषं, शीतजनितत्रणापनयनार्थमिति
भावः, न ददति । गन्धतेलैश्च सुरभितैश्चैव आविष्टा बेणीः केशपात्रान् नो विरञ्चयति
नो विन्यस्यति । तथा अष्टे शरीरं कृपासकमपि कञ्जुलिवामपि, अथवा शीताच्छादनं
दूरे तिष्ठत्विति भावः, न ददति । यत् यत् घने मन्त्रे, मुखकुङ्कुमेऽपि शिबिल्लादरा
अवरजिता इत्यर्थः, वसन्ते, तत् तस्यात् शिशिरं बलात् विनिर्जित्य पराभूय वसन्तोत्सवः
प्राप्तः उपपद्यते, इति मन्ये सम्भावयामि ॥ १३ ॥

(त) देवेति ।—प्रतिबद्धिका प्रतिबर्धयतीति तथोक्ता भविष्यामि, त्वं यथा ‘देवि !
वरंसे अनेन वसन्तारम्भे’ इत्युक्ता नो वार्धितवान्, अहमपि तदवर्धनेन तव वर्धनं
कारिष्यामीति भावः ।

[नेपथ्ये] :

वेतानिकः । जत्र पुब्बट्ठिअंगणाभुअंग ! चंपाचंपक-
कण्णजुर ! लीलाणिज्जिअराट्टेस ! विकमकंतकामरुअ !
हरिकेलीकेलिअरअ ! अबमाणिअजच्चसुबस्सवस्स ! सव्वंग-
मंदरत्तणरमणिज्ज ! सुहाअ दे होट्ट सुरहिसमारंभो ।
इह हि * (थ) —

० जय पूर्वदिग्गजनाभुजम् । अस्याभ्यक्तकथं पुर ! लीलानिर्जितराट्टदेश !
विक्रमाकालाभासः । हरिकेलीकेलिकारण ! अपमानितजात्यसुवर्णवर्ण ! सर्वाङ्ग-
मन्दरत्नरमणीय ! सुहाय ते भवतु सुरभसमारम्भः । इह हि —

स्फुरतीति । — इदानीं तृतीये शिथिले गते सति दलरजानि दशनमणयः स्फुरन्ति
विकाशमाप्नुवन्ति, विशिष्टजात्यनाटिति भावः । चन्दनरसे तद्विलेपने इति भावः,
मिथुनानि हस्तानि ईषदोषम अल्पान्यं यथा तथा मनः कुर्वन्ति । तथा गृहाणां
मध्यमशालिकासु मध्यदेशे, न न अन्तर्गृहे इति भावः, पादान्तेषु चरणान्तेषु पृथिताः
सङ्कोचिताः पटाः चावकचवसुमानि यस्मिन् तत्र यथा तथा, स्वपन्ति भिद्यन्ति, प्रेक्ष्य
पश्य । शिथिले ललनं मुखप्रज्वालनाभावात् न दलशृङ्गः, वसन्ते तु र्जलेन मुखप्रज्वाल-
नात् सर्वथा दलशृङ्गः भवति, अल्पान्यगोतमज्ञात्वात् चन्दनरसे समधिकस्युद्धानिवृत्तिः,
समधिकशोतापगमान् गावावरणाणां न मस्यक् परिवर्जनं, रात्रिशेषे ईषच्छीतागमात्
तद्विवारकवस्त्राणां पदभित्तु सङ्कोचनावस्थापनमिति वसन्तधर्म इति भावः ॥ १४ ॥

(ब) जयेति । — पूर्वा टिक् एव अङ्गना कामिनी तस्या भुजङ्गः विटः, "भुजङ्गो
विटमर्षयोः" इत्यमरः, तत्सम्बुद्धौ, पूर्वदिक्पते इत्यर्थः । अस्यानाम पूर्वदिग्दर्शनी
मगरी, तस्याः अम्यक्तकथं र, अपमानितजात्यसुवर्णवर्ण, तत्सम्बुद्धौ, अस्यानगरीपात्र
इत्यर्थः । लीलाया अवहेलया निर्जितः पराजितः राट्टदेशः येन तत्सम्बुद्धौ, राट्ट-
देशविजितवित्थः । विक्रमेण आकालः नशीकृतः कामरुपः तदाख्यदेशः येन सः
तत्सम्बुद्धौ, कामरुपविनाशिवित्थः । हरिकेल्यां तदाख्यदेशे तदाख्यायां कामिनी
वा केलिकारणः विलसन्शीलः, तत्सम्बुद्धौ । अपमानितेषु पराजयेनेति भावः,
आत्येषु जातोयेषु, नरोचित्यर्थः, सुवर्णः समुज्ज्वल इत्यर्थः, वर्णः कान्तिर्यस्य तथोक्तः,
तत्सम्बुद्धौ, पराजितेषु आत्येषु कुलीनेषु मध्ये सूर्य इव विराजन्ति भावः, तत्-

पण्डोणं गण्डबालीपुलप्रणचवला कंचिबालाबलीणं
माणं ढो गण्डअंता रहरहसकला लोलचोलपिआणं ।
कम्पण्डीणं कुणंता विउरतरलणं कुंतलीणं पिणसुं
गुणंता येहगंयिं मलप्रसिहरिणो मौअला बांति वाआ ॥ १५ ॥
(चतैव) ।

द्वितीयः ।—

जाटं कुंकुमपंकलीदमरठोगण्डप्यहं चंपअं
थोआवट्टिअट्टइसुडकलिआ पपफुल्लिया मल्लिआ

* पाण्डोणां गण्डपाणीपुलकनचपलाः काञ्चीबालाबलीणां
मानं हि. खण्डयन्ती रतिरभसकरा. लोलचोलाङ्गनानाम् ।
कण्ठाटीनां कुर्वन्ती कुन्तलतरलनं कुन्तलीनां प्रियेषु
गुम्फला स्नेहयन्ति मलयप्रसिहरिणः श्रोतला वान्ति वाताः ॥
† जातं कुङ्कुमपङ्कलीदमरठोगण्डप्रभं चम्पकं
लोकावर्षितदग्धसुम्भकलिका. पीरफुल्ला मल्लिका ।

सम्बुद्धौ । अथवा अरमानितं जात्यस्य श्रवणं सुवर्णं च यो येन तत्सम्बुद्धौ । सर्वेषु
चक्षुषु सुन्दरत्वेन रमणीयः मनोहरः तत्सम्बुद्धौ । ते तव सुस्वाद्य सुरभिसभारश्च
वसन्तागमः भवतु ।

पाण्डोणानिति ।—पाण्डोणां पाण्डदेशभवानां कामिनीनां गण्डपाण्डोः कपोल-
तल्लयोः पुलकने रोमाञ्चने चपलाः पत्राणाः इत्यर्थः. काञ्चीबालाबलीणां काञ्चीदेशभव-
तकण्ठीमङ्गलानां मानं कान्तेषु कोपं हिः वारदयं. मायं प्रातश्चरति भावः. खण्डयन्ताः निरा-
कुर्वन्ताः. लोलाश्चपलाः याः चोलाङ्गनाः चोलदेशभवाः नार्यः तासां रती सुरलीकृते
रभसकरा वेगकराः. त्वरयन्ता इत्यर्थः. कण्ठाटीनां कण्ठाटदेशीयानाम् अङ्गनानां
कुन्तलस्य कैशविचयस्य तरलनं चम्पनं कुर्वन्ताः. कुन्तलीनां कुन्तलदेशभवानां
रतलीनां प्रियेषु कान्तेषु स्नेहयन्ति प्रणयवन्दनं गुम्फलाः रचयन्ताः. जनयन्ता इति
वाचत. मलयप्रसिहरिणः मलयप्राद्रेः श्रोतलाः वाताः वदन्ति । एतेन अस्य वायोः
कामोद्दीपकत्वमुक्तम् ॥ १५ ॥

जातमिति ।—चम्पकं चम्पककुसुमं कुङ्कुमपङ्केन कुङ्कुमद्वयेण लोदः छिन्नः यः
मङ्गराष्ट्रीणां मङ्गराष्ट्रदेशभवानाम् अङ्गनानां गण्डः कपोलः तत्प्रभं तत्सुवर्णमित्यर्थः.

मूले सामलमगलममलं लक्विज्जए किंसुअं

पिज्जंतं भमलेहिं दोहिं वि डिमाभाएसु लग्गेहिं व । १॥१६॥

राजा । पिए विव्भमलेहए ! एको अहं बट्ट बओ तुज्ज, गक्का तुमं बट्टाविआ मज्झ । किं उण टुवे वि अग्गे बट्टाविआ अंचणचंड-रअणचंडिहिं बंदोहिं ? ता विव्भमगळ्ळपपट्टाविअं तरुणोणं, णट्टावअं भलप्रमारुदंदोलिटलटाणअणोणं, चारु-पपंचिटपंचमं कलअंठकंठकंदलेसु, कंदलिअकंदयकोअंडटंड-अंडिटचंडिमं, भिणिइबंधुं वसुंधरापुरंधीए विमारिअ प्पमिदि-पमाणे अक्किणो महुक्कुवं जहिच्चं पेक्वट्ट देवो । * (गृह)

मूले श्यामलमगलममलं लक्ष्यते किंशकं

वीरमानं मधुपाया दाम्बामपि दिशामगेषु लप्यामामिव ॥

पिं विव्भमलेवे ! एकोहं बट्टोपकसव, एका त्वं बट्टोपिआ मम । किं पुनरापि आदा बट्टोपितो काञ्चनचण्ड-रअणचण्डाया वन्द्याम ? तद्विभमगळे-प्रवलेकं तरुणीनां, नर्तकं मलयमारुतान्दोलितलतानर्तकीनां, चारुपञ्चित-पत्रसं काञ्चनचण्डोपकंदलेषु, कन्दलितकन्दकोटण्डदण्डयुगिटतचण्डिमानं, विव-वत्त्वं वसुंधरापुराणां विस्मये प्रसूतिप्रमाथे अविद्यो मधूष्मत्वं यथेच्छं प्रीत्या देवो ।

वीरशक्त्याति यावत्, महाराष्ट्रीयां गौराङ्गत्वेन तत्र कुडुमरागादति भावः । आलङ्कारा तदाग्यकुसुमवल्ली-श्रृंगः, लोकाश्च अल्पसं आवर्तितसं आलीङ्गितं यत् द्रव्यं तदत्र सुगन्धः सुन्दरी, “सुगन्धः सुन्दरसुन्दरीः” इति कोषः, कलिदाश्याः तदाभूता भती प्रत्युक्ता विस्मयिता । किंशकं पलाशकुसुमं मूलं वन्यभागे श्यामलं तदा अथे लक्षः अमर, यथ्य तदाभूतसं, यत् एव दाम्बामपि दिशामगेषु मूलभागादिश्यामलादिभाजिष्यति यावत्, अश्रुणां संसृताया मधुपायां अमराया वीरमानमिव लक्ष्यते दृश्यते । यत् महाराष्ट्रीयण्डप्रममिति लोकार्वाणितद्रव्यसुगन्धकानिकेति चतुर्विधं, वीरमान-सर्वसुगन्धत्वा च इत्यनयोः संसृष्टः । तदुक्तं दर्पणे—“स य वाच्यमवेष्ये वाक्येक्ये उपसर्ग इयोः” इति । “मवेत् सभावनोपेवा कृतक परात्मना” इति । “निषो-डपेक्षतेवा स्थितिः संसृष्टिश्चतः” इति च ॥ १६ ॥

(१६) पिं विव्भमलेवे ।—वट्टोपकः वट्टकः, आलक्ष्यमकः । बट्टोपिआ वट्टिका,

देवो । जघा किल निवेदिदं वन्दौहिं ; प्यउहः ज्ञंज्व
मलप्राणिता । तथा हि— (ग)

लङ्कातीरणमालिभ्रातरनिषो कंभुवभवस्सास्समे

मंदं दानिदचंदणद्धमलडाकपूरसंपाक्कणो ।

कंकीलोकुलवंपिणो फणिलटाणिप्पट्टण्टावप्पा

चंडं चुंबिदतंववस्स नलिला बाअंति चित्ताणिना ॥१॥ १७॥

यथा किल निवेदिदं वन्दित्याम ; पठता एव मलयानिनाः । तथा हि—

लङ्कातीरणमालिकातरनिषः कृष्णोद्भवः ।

मन्दान्दोलितचन्दनद्रुमलताकर्पूरसम्पर्कः ।

कङ्कोलोकुलकम्पिनः फणिलतानिषट्टनकाः ।

चण्डं चुम्बिततः स्रग्धोर्नलिला वान्ति चैवानिनाः ॥

वर्द्धनकारिणोऽप्येवं, आनन्दयिषीत यावत् । किं पुनः किन्तु । वडांपितौ वसुधवर्धनेन
सुखीयतावित्यर्थः । वन्दित्या वन्दितकाम्याम् । विश्रमानः—विश्रमो विश्रासः श्रमः
गौरवं तथैव प्रवर्तकं प्रयोगकम् । मलयैति—मलयमाकृत्येन अन्दाजताः विकल्पिता
लता एव नर्तक्यः तामासु । आरु मनीजं यथा तथा प्रपञ्चितः प्रकाशितः पञ्चमः
तदाव्यस्वरभेदः यस्मिन् तथोक्तम् । कलकण्ठोति—कलकण्ठोर्ना काकिलानां
कण्ठकन्दलेषु कण्ठसमूहेषु । चन्दनितेति ।—चन्दनितस्य नवाङ्कुरितस्य कन्दपञ्च
कोदण्डेन कार्मुकयस्य खण्डितः निराकृतः चण्डिमा अत्यन्तचोपनत्वं, प्रियस्त्रिणि भावः
यस्मिन् तजामृतम् । स्निग्धवास्य प्रियवन्तुम् । वसुधरेति ।—वसुधराः पृथ्वी एव
पुरश्चो गृहिणी तस्याः । प्रकृतिप्रमाणे वितस्तिपरिमिते । मन्मथं वसुधोत्पन्नम् ।

(ग) यथा किल निवेदिदं वन्दित्यामात सत्यमर्थोक्तमित्यर्थः ।

कहेति ।—लङ्कायाः तीरणं वहिर्द्वार, “तीरणोऽस्यो वहिर्द्वारम्” इत्यमरः ; तत्र
विश्रान्ता या मालिकाः स्रगः तासां तरनिषः प्रकाशिनः । कृष्णोद्भवः अगस्त्यश्च,
“अगस्त्य कृष्णोद्भवः” इत्यमरः ; आश्रमे तपोवने, दक्षिणदिग्दर्शनीति भावः । मन्दं
यथा तथा अन्दोलितानां चन्दनद्रुमाणां लताकर्पूराणां कर्पूरवल्लीनामित्यर्थः । सम्पर्कः
सङ्गः विद्यते येषां ततोक्ताः चन्दनकर्पूरसौमयाणि इति भावः । कङ्कोलोर्ना
लताविशेषाणां कुलानि चन्दनकोति तथोक्ताः, फणिलतानां ताण्डुलवल्लीनां निषट्टं
मन्दं यथा तथा नर्तक्यं नर्तनम् ।

अभि अ—

मानं मुंचध देह वल्लभजणे दिष्टिं तरंगुत्तरं
 तारुण्य दिवसाङ्गं पञ्च दश वा पौण्यत्ययभणं ।
 इत्थं कीदृशमञ्जुसंजणमिमा देवस्स पञ्चमुणां
 दिस्सा चित्तमहमवेण भुण्णे आस्सा व्व सव्वं कमा ॥३॥ १८॥
 विदूषकः । भो ! तुम्हाणं सव्वाणं मज्जे अहमेको
 कालकवरिभो, जस्स मे ससुरस्स ससुरो पण्डिप्रवरं पुत्थिमाइं
 बहंती आमी । ५ (व)

॥ अपि च—

मानं मुचत ददत वल्लभजने दृष्टिं तरङ्गोत्तरां
 तारुण्य दिवसानि पञ्च दश वा पौनस्यस्तभनम् ।
 इत्थं काकिलमञ्जुसंजणमिमा देवस्स पञ्चो-
 दंता चैवमङ्गीत्यवेण भुवने चात्रैव सर्वङ्गवा ॥

† भो ! युष्माकं सर्वेषां मध्येऽहमेकः कालावरिकः, यस्मै मे शशुरस्स शशुरः
 पण्डितश्च दंताकानि बहसासीत ।

तारुण्यर्थात् नदी तस्याः भक्तिर्लभ्येः तस्मात्पुत्राः चैवानिलाः मधुमासवाधवः वानि
 बहुधा । पतेनास्व वायोः श्रेयसीरभ्यमान्दादिगुणाः प्रीताः ॥ १७ ॥

मानमिति ।—मानं कीपं, प्रियजनेष्विति भावः, तदुक्तं दर्पणे—“मानः कीपः न तु
 देवा प्रणयेष्व्यासमुद्भवः” इति ; मुचत त्यजत, वल्लभजने प्रियजने तरङ्गोत्तराम् श्रीकुक्ष्य-
 बहुधा, मत्पुत्राणि यावत्, दृष्टि ददत । पौनयोः सनयोः स्तभनं प्लित्तिर्थात् न तत्
 तारुण्य शेषनं पञ्च दश वा दिवसानि, अत्यल्पयोगे इति या ; तिष्ठतीति
 शेषः, अल्पदिनस्यायतीति यावत् । इत्थं कीकिलानां मञ्जु मगद्वरं यत् शिञ्जनं
 रविविशेषः तस्य मिषात् व्यजात् चैवमङ्गीत्यवेण वसन्तमङ्गीत्यवेण (कक्षां) भुवने जगति
 देवस्स पञ्चोः पञ्चशतस्य कामस्य सर्वङ्गवा सर्वजनाकर्षिणीत्यर्थः चात्रैव चादेश
 प्रथमं दन्ताधीषतेति यावत् । अथ मञ्जुसंजणप्रतिषेधेन चात्रावाः क्वापमादपक्रुतिः,
 तदगुणाविता चात्रैवेत्युत्प्रेषा इति अर्थः अङ्गाङ्गिभावेन सङ्करः । तदुक्तं दर्पणे—
 “प्रकृतं प्रतिविज्जान्त्वस्यापमं क्वापपक्रुतिः” इति । “मवेण सन्ध्यावनीत्येवा प्रकृतस्य
 परात्मना” इति । “अङ्गाङ्गित्वेऽपक्रुतीनां तद्वदेवाश्रयिणी । सन्दिग्धत्वे च भवति
 सङ्कराविधेः पुनः ॥” इति च ॥ १८ ॥

बटो । [विहस्य] । तदो आगतं दे अस्सएण पंडित्तए । *

(ड)

विदूषकः । [मत्तोपम] । आः दामीए धीए ! भविस्स-
कुट्टणि ! (च) णित्तक्खणे ! अविअक्खणे ! ईरिसोऽहं मुखो जी
तुए वि उअहसिज्जाऽमि ? अस्स च, हे परपुत्तविट्ठालिणि ! रक्खा-
लोट्टणि ! भमरटेण्टे ! टेण्टाकराली ! कीमसटापहारिणि ! दुट्ट-
संवडिदे ! अहवा हत्थकंकणं किं दर्पणेण पेक्खीअदि ? † (क)

विचलया । [विभाव्य] । एल्ल गेटं, तुरगस्स सिग्घत्तणे किं
साक्खिणी पुच्छीअंति ? (ज) ता वस्सअ वसतअं । ‡

तत आगतं ते अन्वयेन पाण्डित्यम् ।

† आः दास्याः पुत्रि ! भविष्यत्कुट्टनि ! निर्लक्षणे ! अविषयक्षणे ! ईदृशीऽहं
मुखो यत्त्वयाऽप्युपहस्ये ? अन्वय, हे परपुत्रविट्ठालिनि ! रक्खालुट्टिनि ! भमरटेण्ट !
टिण्टाकराली ! कीमसतापहारिणि ! दुष्टसङ्घटिते ! अहवा हस्तकङ्कणं किं दर्पणेन
दृश्यते ?

‡ एवमेतत्, तुरङ्गस्य शीघ्रत्वे किं साक्षिणः पृच्छान्ते ? तदर्थय वसन्तम् ।

(घ) अहमेकः कालाचरिणः कालेन अचरिणः अचरं जानातीति अचरिणः
मनुजालानुशीलनेन अचरमात्राभिज्ञ इति भावः ।

(ङ) अन्वयेन कुलपरम्परवेत्यर्थः ।

(च) भविष्यत्कुट्टनि ! भविष्यन्ती कुट्टनी परपुत्रवेष लङ् परस्त्रियाः समागम-
कारिणी, तत्सम्बुद्धी ।

(क) अन्वयेति ।—परपुत्रविट्ठालिनि ! परपुत्रविभ्रंशिनोत्यर्थः, परपुत्रवसङ्गिनोति
भावः । रक्खालुट्टिनि ! रक्खायां पक्षि कुण्ठति पतति, या सुरापानादिनेति भावः, सा
रक्खालुट्टिनी तत्सम्बुद्धी । भमरटेण्टे ! भमरपत्त मधुकोमेन इतस्ततः लचरिणि !
टिण्टाकराली ! कलहविधे ! कीमसतापहारिणि ! परचनसमूहलुट्टिनि ! दुष्टसङ्घटिते !
दुष्टं सङ्घटितं सङ्घः यस्याः तपोता तत्सम्बुद्धी कुसङ्गिनोत्यर्थः । अहवा पञ्चानरे,
हस्तकङ्कणं हस्तस्थितं कङ्कणं सुप्रचमिज्जलः दर्पणेन सुकुलेण किं दृश्यते ? नेवेत्यर्थः ।
अह चरितं सर्वदेव आतं किं दृश्यते ? इति भावः ।

विदूषकः । तुमं उ० पंजरगदा सारिषब्ब कुरुकुराचंतौ
विदुमि, न किं पि जणेमि, ता मिअवभस्स देवोए च
पुरां पठिस्सुः । जदो न कलूरिआ कुगामे वणे वा विक्कणो-
अदि, न सुवसं कअवट्टेअं विणा भिलापट्टे कओअदि । * (भ)

राजा । मिअवभस्स ! ता पट्ठ, सुणोअट्ठ । † (ज)

विदूषकः । [पठति] ।—

पुण्योत्तरं कलमकूरसमं वहन्ति

ते मित्तुवारविट्ठवा मम वल्लभा दे ।

ये गालिअस्स मदिमोदहिणो सरिच्छा

ते किं च मुद्धविअदक्कपसूणपुंजा ॥ १८ ॥

तथा : पञ्जरगता सारिकेव कुरुकुरायमाना तिष्ठन्ति, न किमपि जानामि,
तन् प्रियवर्धन्य देव्या च पुरा पठयामि, यो न कलूरिका कुगामे वने वा
विक्रीयते, न सुवसे कवपाट्टे वा विना भिलापट्टे कथ्यते ।

प्रियवर्धन्य, तत्पठ । शृणुताम् ।

पुण्योत्तरं कलमकूरसमं वहन्ति

ते मित्तुवारविट्ठवा मम वल्लभास्ते

ये गालिअस्स मदिमोदघ्न सदृशाः

ते किञ्च मुग्धविअदक्कपसूणपुञ्जाः ॥

(ज) मुरङ्गलोत ।—मुरङ्गल्य कलम्य शोभन्तं कथयन्ते, वेगशालिते इत्यर्थः,
आदि १ : तद्वद्वारः किं पुंजास्त ? नैवत्यर्थः । तद्वदिगदर्थनेनेव तत्पठोत्येति भावः ।

(भ) त्वमिति ।—कलूरिका मृगनाभिनाम द्रव्यभेदः । कवपाट्टे वा भिक्षुपत्र-
भिरुद्यतः । कथ्यते कथं च पठोत्येति इत्यर्थः ; एतेन कथायास्तत्र सहाय्यं नेवाहं पठि-
ष्यामीति भावः ।

(ज) शृणुताम्, कथाभिरिति शेषः ।

पुण्योत्तरमिति ।—ये मित्तुवारविट्ठवाः मित्तुवारतरवः कलमकूरसमं कलमा-
चमयिष्येताः तत्तत्पुञ्जाश्च कलमा उच्यन्ते तेषां कूरः अर्धं तेन समं सदृशम्, अथ
शोभनप्रियत्वादिति भावः, पुण्योत्तरं पुनश्चमूहं वहन्ति, ते मित्तुवारविट्ठवाः नन

विचक्षया । निश्चयं तारं जगज्जीमं दे वचनम् ।

विदूषकः । ता उद्गारवचने ! तुमं पठ । ॥ (८)

देवी । (विद्विन्मिता) । सहि विप्रक्लेशे ! अम्हाणं पुरदो तुमं गाढं कश्चित्तेण उताषा होसि ; ता पठ मंपदं अज्जउत्तस्स पुरदो सअकिदं किंपि कब्बं, जदो तं कब्बं जं सहाए पढोअदि, तं सुवस्सं जं कमवट्टए णिवट्टेदे, मा धरिथो जा पिअं रंजेदि, सो पुत्तो जो कुलं उज्जलेदि । ॥ (८)

विचक्षया । जं देवी अणवेदि । [पठति] ।—

जे लं कागिरिमेह ताहिं खलिदा संभोगखिसोरेदं

एकारपुष्पफणावलीकवल्लणे पत्ता दरिदत्तम् ।

* निजकालावश्रययोग्यं ते वचनम् ।

† तत् उद्गारवचने ! तं पठ ।

‡ सहि विचक्षणे । अस्माकं पुरतस्त्वं गाढं कवित्वेन उताषा भवसि ; तत् पठ साम्प्रतमाश्रयित्वा पुरतः स्वयं-कृतं किमपि काव्यम् ; यतः तत् काव्यं यत् सभायाः पठ्यते, तत् सुखं यत् कवयट्टिकायाः निवर्तते, सा गृहिणी वा पतिं रञ्जयति, स पतिर्यः कुलमुज्ज्वलयति ।

§ यत् देवी आज्ञापयति ।—

हे कङ्कालारमेखनायाः खलिताः संभोगखिसोरेणी-

एकारपुष्पफणावलीकवल्लणे पत्ता दरिद्रत्वम्

वङ्गमाः प्रियाः । किञ्च गात्रितस्य आवाप्तस्य अङ्घ्रिभेदश्च सङ्ख्याः सङ्ख्याः हे सुग्धाः मनीहराः विचक्षितानां तदाख्यतुल्यं प्रसूनपुत्राः पश्यतुङ्गाः, ते च, वङ्गमाः इत्यनेनान्वयः ॥ १८ ॥

(८) तदिति ।—तत् तद्दि, हे उद्गारवचने ! प्रियभाषिणि ! 'निजकालावश्रययोग्यं ते वचनम्' इत्युक्तं स्मरन्तं, वङ्गवं वचनं निश्चयं विदूषकस्य विचक्षयायामादरातिशयाय सम्बोधनमिदम् ।

(८) पुरतः अपत । कवित्वेन काव्यरचयित्वेन । उताषा प्रगल्भा भवसि दृष्टव्योति यावत् । काव्यं कवित्वतश्च अलीककं चमत्कारि वाक्यम् । कवयट्टिकायां निवर्तयति निवर्तते परोक्षार्थं सम्पद्यते, परोक्षया यदायदावसा निवर्तते भवतीत्यर्थः ।

ते एण्ठिं मलयागिला विरहिणौषीसाससंपक्किणो

जादा भक्ति सिसुत्तणे वि वडला तारुसपुष्पा विअ ॥५॥ २० ॥

राजा । सच्चं विअक्कणा विअक्कणा चटुरत्तणेण उत्तिणं,
ता किमसं कइणं वि कइ । * (ड)

देवो । [विहस्य] । कइचूडामणित्तणेण द्विदा एसा । †

विदूषकः । [सकोपम्] । ता उज्जुअं (ट) ज्जेब्ब किं ण भणो-
अदि देवोए, अच्चुत्तमा विअक्कणा कब्बम्भि, अच्चधमो कविंजल-
वम्हणां ति ? ‡

त इदानीं मलयागिला विरहिणीनिःश्रासमस्यकिंणो

जाता भक्तिरिति शिशुत्वेऽपि वडलासारुसपुष्पा इव ॥

* सत्यं विषयस्य विषयस्य चतुरत्वेनोक्तानाम् ; तत् किमन्यत् कवीना-
मपि कविः ।

† कविचूडामणित्वेन खितैषा ।

‡ तत् कृत्वा एव किं न भण्यते देव्या, अच्युतमा विषयस्य काव्ये, सत्य-
चमः अपिञ्जलमाला इति ?

ये इति ।—ये मलयागिलाः लङ्कागिरैः लङ्कास्थितपर्वतस्य मेखलाया नितम्बे
स्खलिताः पतिताः, व्याहता इति भावः, तथा सन्ध्यां न खिन्नानां ज्ञानानाम्
उरगोषां भुजङ्गीनां स्फाराभिः विशालाभिः सफुल्लभिः विशालं गताभिः, उन्नमिताभि-
रिति भावः, फलावलीभिः अवलम्बे यस्य, भण्यते इति यावत्, दरिद्रत्वं चोचत्व-
मित्यर्थः प्राप्ताः, ते इदानीं विरहिणीनां निःश्रासेन दीर्घेणेति भावः, सम्पर्कः सङ्गः
तदन्तः सन्तः भक्तिरिति शिशुत्वेऽपि श्रेष्ठत्वेऽपि, अल्पमात्राश्रयमपीति भावः, तारु-
ष्येण यौवनेन पूर्णा इव जाताः क्लमशः प्रवृद्धा इति भावः । अथ तारुण्यपूर्णा इवेति
हेतुत्वेऽपि शिशुत्वापगमहेतुत्वं यौवनस्य तत्सत्त्वेऽपि सङ्गत्या विभावना । यौव-
नानामनहेतो श्रेष्ठत्वे सत्यपि तत्फलस्य यौवनानामनस्याभावात् विशेषीकृत्य इत्येवा-
महाकविभावेन सङ्कटः । तदुक्तं कर्पणे—“विभावना विना हेतुं चार्थोत्पत्तिर्बुद्ध्यते”
इति । “वति हेतो फलाभावे विशेषीकृत्या विधा” इति च ॥ २० ॥

(ड) विषयस्य विदूषो । चतुरत्वेन हेतुस्थेन । सक्तीनां भारतीयानाम् ।
किमन्यत् अन्यत् किं नक्तव्यमित्यर्थः ।

विषयः । अज्ज ! मा कुप्प, कब्बं ज्जेव्व कइत्तणं
पिसुणोदि, जटो णिअकंतारंजणजोगं णिजोदरभरित्तणं ।
णिंदणिज्जे विअत्थे सुउमारा दे वाणी लंबत्थणीए विअ एक्का-
वल्ली, तंदिनाए विअ कंचुकिआ, ठेराए विअ कडक्खविकखेओ,
कट्टिदकेसाए विअ माल्लदोकुसुममाला, काणाए विअ कज्जल-
सलाआ ण सुद्धरं भादि रमणिज्जा । * (ण)

विदूषकः । तुज्झ उण रमाणिज्जेऽविअत्थे ण सुंदरा सहा-
वल्ली कणअकडिसुत्तए विअ लोड्ढाकिंकिणीमाला, पटिवट्टे
विअ टमरविरअणा, गोरंगीए विअ चंदणचच्चा ण चारुत्तण-
मवलंवेदि । तद्वा वि तुमं वस्सीअसि । † (त)

* आर्य ! मा कुप्य, काव्यमेव कवित्वं पिशुनयति, यतो निजकालारञ्जन-
योग्यं निजोदरभारितम् । निन्दनीयेऽप्यर्थं सुकुमारा ते वाणी लम्बस्तथा इव एकावली,
तुन्दिलाया इव कञ्चुलिका, टेराया इव कटाक्षविशेषः, कठितकेशाया इव मालती-
कुसुममाला, काणाया इव कज्जलशलाका न सुद्धतरं भाति रमणीया ।

† तव पुनः रमणीयेऽप्यर्थे न सुन्दरी शब्दावली कनककटिमुख इव लोड-
किडिणीमाला, प्रतिपट्ट इव असरविरचना, गौराद्या इव चन्दनचर्चा न चारुत्वमव-
लम्बते । तथाऽपि त्वं वषर्षसे ।

(ढ) ऋजु सरलं, अष्टमिति यावत् ।

(ण) कवित्वं पाण्डित्यम् । पिशुनयति लूथयति । निजिति ।—निजकालाया न
तु चत्त्वला इति भावः, रञ्जनयोग्यं मनोवाक्यं निजोदरभारित्वं स्वीदरपूरकत्वम् । निन्द-
नीयेऽपि वाक्यं इति भावः । एकावली एकवरी मुक्ताहारः । तुन्दिलायाः कन्दोदर्याः ।
कञ्चुलिका “काञ्चुलि” इति प्रसिद्धा । टेरायाः केशरायाः, “टेरा” इति प्रसिद्धाया
इत्यर्थः ; देशी भाषेयम् ।

(त) न सुन्दरी न मनोहारिणी । कनककटिमुखे इव चाखनकटिवन्मुखे इव
लोडकिडिणीमाला लोडनिर्मितसुदृढच्छिन्नावली । प्रतिपट्ट इव पट्टवस्त्रे इव असर-
विरचना कल्याणमङ्गलम्, चच्चा (SHUTTLE) ‘तासनी’ नामकतनुवाय-
यन्त्रसेदने विरचना असरविरचना । चारुत्वं मनोहारित्वम् । तथाऽपि इत्थं विषयम्-

विचक्षया । अज्ज ! मा कुप्प ; का तुम्हैहं मइ पडि-
 प्पडा ? जटो तुमं णाराओ विअ णिरक्खरो वि रअणतुलाए
 णिउंओअमि । अहं उण तुले व्व लइक्खरा वि ण सुवस्समंडे
 विणिउजोअमि । * (थ)

विदूषकः । एवं मइ भगंतीए तुह वामं दक्षिणं अ
 जुहिद्विरजेद्वभाआरणामहेअं अंगजुअनं उप्पाडइस्सं । † (द)

विचक्षया । अहं वि उत्तरफग्गुणीपुरस्सरणक्वत्तणामहेअं
 अंगं तुह भोत्ति खंडस्सं । ‡ (ध)

* आद्यः मा कुप्य । आ युष्माभिः सह प्रतिश्रुताः ? यतस्त्वं नाराच इव
 निरक्षरोऽपि रत्नतुलायां नियुज्यसे । अहं पुनस्तुलेव लज्जाचराऽपि न सुवर्णभाण्डे
 विनियुज्ये ।

† एवं मम भगवत्याश्रितव वामं दक्षिणं च बुधिरिन्द्रियेभ्योऽभ्युत्थनाभ्येयमङ्गपुगल-
 म्प्राटयिष्यामि ।

‡ अहमपि उत्तरफल्गुनीपुरःसरनक्षत्रनामधेयमङ्गं तव भोटति खण्डयि-
 ष्यामि ।

रक्षयितुंऽपीत्यर्थः, त्वं वर्यसे प्रयत्नसे, कवित्वेनेति भावः, लोकोरिति शेषः,
 आश्चर्य्यमतदिति भावः ।

(थ) प्रतिस्पृष्टां पतिद्वन्द्वं, ममेति शेषः, न लज्जयतीति भावः । नाराच इव
 लोहशलाकेव । निरक्षरोऽपि अक्षरमात्रानभिज्ञोऽपि मूर्खोऽपीत्यर्थः, रत्नतुलायां—
 “जाती जाती यदरुणं तदवमिह कथ्यते” इत्युक्तेः तव ब्राह्मणत्वेन अकृतजातित्वात्
 रत्नसाम्यं नियुज्यसे निधीयसे, पूज्यसे लोकोरिति भावः । नाराचो हि रत्नपरीक्षके
 उपयुज्यते इति तत्साम्यमवधेयम् । तुलेः तोलनदण्ड इव, ‘निति’ इति भावा,
 लज्जाचराऽपि पण्डिताऽपीत्यर्थः, सुवर्णभाण्डे लोभमानां वर्णाणां ब्राह्मणादीनां भाण्डे
 नक्षत्राणामांतं यावत्, स्वयं दासीत्वादिति भावः । तुला तु सुवर्णं तोलनात् परं न
 केनापि चादियते इति भावः ।

(द) बुधिरिन्द्रियेभ्योऽभ्युत्थनाभ्येयं बुधिरिन्द्रियेभ्यो भ्यां कर्णः, लज्जनाभ्येयं
 लज्जाभ्यं लज्जपुगलं कर्णद्वयम् ।

राजा । वयस्स ! मा एब्बं भण, कइतमत्तणे छिदा एसा ।

विदूषकः । [मकीषम] । उज्जअं ता किं ण भणइ, अम्हाणं चेडिआ हरिअं-द-णंदिअं-द-कोट्टमहालण्णहुटोणं वि पुरदो सुकइ त्ति ? ॥

राजा । एब्बं खेटं । ॥

विदूषकः । [मकधं परिक्रामति] ।

विचक्षणा । तहिं गच्छ जहिं मे पट्टमा साडिआ गदा । § (न)

विदूषकः । [वलितपीदम] । तुअं उण तहिं गच्छ, जहिं मे साटाए पट्टम दंतावली गदा । (प) ईदिसस्स राअउलस्स भदं भोद, जहिं चेडिआ वक्कणेण समं सममौमिआए (फ) दौमदि । मइरा पंचगब्बं च एकस्सं भंडए कौरदि, कचं माणिकं च समं आहरणे पउंजोअदि । ॥ (ब)

* वयस्स ! मैवं भण, कवितमते स्थितेषा ।

† सन्निवृत्तं किं न भण्यते, अस्माकं चेडिआ हरिचन्द्र-नन्दिचन्द्र-कोटिमहाप्र-भृतीनामपि पुरतः सुकविर्वाति ?

उत्तरमेतत् ।

§ नव गच्छ, यत्र मे प्रथमा शाटिका गता ।

* एवं पुनस्तव गच्छ यत्र मे गातः प्रथमा दन्तावली गता । ईदृशस्य राजकुलस्य भद्रं भवतु, यत्र शटिका व्रज्यादिभिः समं समशीर्षिकया दृश्यते, मदिरा पञ्चगव्यं नेकाभ्यान् भाण्डे क्रियते, काचं माणिक्यं च सममाभरणे प्रयुज्यते ।

(घ) उत्तरफल्गुनीपुर, चरनचवनासधेयं कलाव्यमित्यर्थः । खण्डविध्यामि मये कविध्यामोत्यर्थः ।

(न) शाटिका वसनं, गता छिन्नेत्यर्थः, विनाशं गतेति यावत्, तं सिध्यत्येति भावः ।

(प) वलितपीदं वकीकृत-वत्स्वरम् । दन्तावली दन्तधेकी गता पतितेत्यर्थः, त्वमपि सिध्यत्येति भावः ।

(फ) समशीर्षिकया प्रतिस्पर्द्धित्यर्थः ।

चटी । इह रात्रउले तं ते भीटु कंठद्वंदं, जं भगवं
तिलोभणो मीने समुब्बहदि, तेण च ते मुहं चूरीभट्टु जेण
असोअतरु दोहदं लहदि । * (भ)

विदूषकः । आः ! दासीए पुत्ति ! टेंटाकराले ! कोससद-
बंघणि ! रच्छुःकोट्टणि ! एब्बं मं भणमि ? ता मह महवम्हणस्स
भणिट्ठेण तं तमं लहसु, जं फणुअममए सोहंजणो जणदो लहदि,
जं पामराहिंती बड्ढो लहदि । † (म)

विचक्षणा । अहं उण तृह एब्बं भणंतस्स येउरस्स विअ

* इह रात्रकाले तस्मै भवतु कण्ठस्थितं, यत् भगवान्निबोधनः शीघ्रं समुद्भवति ।
तेन च ते मुखं पूर्यतां, येनाशोकतद्वर्दीकृतं लभते ।

† आः दास्याः पुत्रि ! टेंटाकराले ! कोषग्रतवस्त्राणि ! रक्षालुह्मणि ! एवं मां
भणमि ? तन्मम मङ्गात्राज्ञापय्य भणितेन तत् त्वं लभस्व, यत् फाल्गुनसमये शोभाञ्जनी
जनाल्लभते, यत् पामरेभ्यो बलीवर्दी लभते ।

(भ) पञ्चगव्यपञ्चानां गव्यानां गोमयानां वस्त्राणां दक्षिदुग्धपृष्ठतमीमयगोमूवाणा-
मित्यर्थः समाहारः पञ्चगव्यं त्रयद्वयद्वयोपकृतं द्रव्यमिति भावः ।

(म) शीघ्रं शरणं, भालं इत्यर्थः, अहं चन्दामिति यावत् । तस्मै कण्ठस्थितं भवतु
तव गले अहं चन्द्राकारेण दत्तं दत्वा निश्वासनं भवत्विति निश्चयः । तेन पदावातेनेति
भावः । अशोकतनूः दोहदं गभं लभते विवसतीति भावः । “पादादतः प्रमदया
विवसत्यशोकः” इति कविसमयप्रसिद्धेरिति भावः ।

(म) कोषग्रतानि धनजातानि वक्ष्यतीति तथोक्ता तस्मिन्को, परपुरुषान्
वक्ष्यित्वा धनसमूहकारित्वोक्त्यर्थः । अथत् व्याख्यातं प्राक् । मङ्गात्राज्ञापय्यत्यादि ।—
मदतः ज्ञाप्तापय्य अथच ब्राह्मणपमदत्त, “अह्ने तेले तथा मांसं वेद्ये ज्योतिषके हिजे ।
यात्रायां पक्षि निद्रायाः मङ्कळ्या न दीयते ॥” इति निवेधेन निन्दाप्रवचादिति भावः ।
भणितेन वचनेन । यत् फाल्गुनसमये फाल्गुने मासि शोभाञ्जनीः उच्यतेति शेषः “सज्जना”
इति प्रसिद्धः, जनात् यत् लभते शास्त्राच्छ्रेयसमिति भावः । बलीवर्दस्य पुत्रवत् पाम-
रेभ्यः दुर्गन्धेभ्यः यत् नासाच्छ्रेयसमिति भावः, लभते तत् त्वं लभस्व तव इत्थी
नासाश्च शोकः क्षिणु इति भावः ।

पापलगास्त पापेण मुहं चरदस्मि । (य) अस्मं च, उत्तरासाढापुर-
स्सरणक्वत्तणामहे भं अंगलु पलं उप्पाडिअ घात्तिस्मिं । * (र)

विदूषकः । [सकोधं परिक्लामन्, जवनिकान्तरे (ख) किञ्चिदुच्यते ।]
ईरिसं राअउलं दूरे बज्जीअटि, जडिं दासी बहणेण समं पडि-
प्पहां करेदि । ता अज्ज प्पहुदि निअगेहणीए वसुंधराणाम-
हेआए बहणीए चत्तणसुस्सुअभी भविअ गेहे जेव्व
चिड्ढिस्मिं । † (व)

[सर्वे हसन्ति] ।

देवी । अज्जउत्त ! कीटिसी कविंजलेण बिणा गोह्ठी ?
कीटिसी नाअणंजणेण बिणा पमाहणलच्छी ? ‡ (श)

* अहं पुनस्तवेभं भवती नूपुरस्येव पादलघ्नस्य पादेन मुहं चूर्णयिष्यामि । अन्वयः,
उत्तरासाढापुरःसरणक्वत्तणामधेयमङ्गलमुत्पाद्य लेप्स्यामि ।

† ईदृशं राजकुलं दूरे बज्ज्यतां, यत्र दासी ब्राह्मणेन समं प्रतिस्पर्द्धां करोति ।
तदस्य प्रभृति निजगेहिन्या वसुन्धराणामधेयाया ब्राह्मण्यासरणशुभूर्भूत्वा गेह एव
ल्लाप्यामि ।

‡ आद्यपुत्र ! कीटिभी कपिललेन बिना गोह्ठी ? कीटिभी नयनाश्रमेन बिना
प्रसाधनलक्ष्मीः ? ।

(य) अहमिति ।—एवं भवतः कथयतः पादलघ्नस्य सरणसंज्ञकस्य नूपुरस्येव
व्यर्थप्रकाशिन इति भावः ।

(र) अन्वयः अपरस्य उत्तरासाढायाः पुरःसरस्य अयमस्ति यत् नख्यं भवत्येति
भावत्, तद्वामधेयं तदाप्यमित्यर्थः, अङ्गलुलं कर्णद्वयमित्यर्थः, उत्पाद्य क्तिन्वा ।
“अन्वयः ते पवननिष्क्रमणीत्क्रमणविवरणानमङ्गं खण्डयित्वा लेप्स्यामि” इति पाठे—
पवनस्य वायोः निःश्वसनकृतः निष्क्रमणं निःसरणम् उत्क्रासककृतः उत्क्रमणम्
आकर्षणं, तथोर्विवरणानम् अङ्गं नाभिकानित्यर्थः । खण्डयित्वा क्तिन्त्यर्थः ।

(ख) जवनिकान्तरे जवनिका तिरस्करिणी तस्या अनन्तरं अभ्यन्तरं तस्मिन् ।

(व) ईदृमिति ।—यत्र दासी ब्राह्मणेन समं सह प्रतिस्पर्द्धां प्रतिपक्षतां
करोति, ईदृशं राजकुलं दूरे बज्ज्यतां परिहृयतां, परिवर्ज्यतमित्यर्थः, अस्माभि-
रिति शेषः ।

[आवासे]

ण ह्र ण ह्र आगमिस्सं, अस्सो को वि पिअवअस्सो अस्से-
सोअदु । अहवा एसा दुट्टदाभी लब्बकुचा टप्परकस्सो पडि-
सोअअं देइअ मच्च द्वाणे उवहसणत्थं करीअदु । (घ) अह-
मेको मुदो तुम्हाणं सब्बाणं मज्जे, तुम्हे उण वरससअं
जीअध । * [इति निष्क्रान्तः] ।

विषयवशा । मा अणुअंधेहि । अणुअणककस्सो क्व कविंजल-
वम्हणो सल्लसल्लसित्तो विअ सणगुणगंठो चिरं गाढअरो भोदि ।
णं दंसणीअं दीसदु । † (स)

राजा । [समलादवलीक्य]—

गाअंतगोअवअहपटपेहिआसु
दोलासु बिब्भमवदीपु णिससदिट्ठी ।

* न खलु न खलु आगमिष्यामि, अथः कोऽपि प्रियवयस्योऽन्विष्यताम् । अथ-
वेषा दुष्टदासो लम्बकुचा टप्परकणां प्रतिशोषकं दत्त्वा मम स्थाने उपवसनाये
क्षियताम् । अहमेको मुदो युष्माक सर्वेषां मध्ये, गूयं पुनर्वधंशतं जीवत ।

† मा अनुवचान । अनुगत्य कर्कशः खलु कपिशलज्राह्मणः सल्लसल्ल इव शय-
नगुणान्वितिरं गाढतरो भवति । ननु दर्शनीयं दृश्यताम् ।

(अ) आत्युपमिति ।—कपिशलिनं तदाख्यं विदूषकं विना गौडो सम-
कोटशो ? नेव भोमते इति भावः । प्रसाधनलक्ष्मीः अलङ्कारश्रीः ।

(घ) न खल्विति ।—न खलु न खलु नेव नेव । अन्विष्यतां, त्वयेति शेषः ।
लम्बकुचा लम्बमानकनी । टप्परकणां टप्परो वंशनिर्मितपादाविशेषः तद्वत् कर्णौ यस्याः
तथाभूता । प्रतिशोषकं शिरोवेष्टनबन्धम्, उन्नीयमिति यावत्, दत्त्वा, अस्से इति भावः,
मम स्थाने मदासने, क्षियतां नियुज्यतामित्यर्थः ।

(स) मा अनुवचान न आगच्छेय एवम् आद्रियसेति भावः । खलु यतः
कपिशलज्राह्मणः अनुगत्य कर्कशः कठिनः, अमादरे कामल इति भावः ।
सल्लसल्ल इति १५ शब्दगुणान्वितः शयनगुणान्वितिर्यः, चिरं गाढतरः अतमयेन कठिन
हृदयः, भवति । ननु भीः दर्शनीयम् एतन्न आचरन्मिति भावः । दृश्यताम् ।
दीपो इति उक्तिः ।

जं जादि खंजिदतुरंगरहो दिणिसो

तेणेब्ब होंति दिअहा सइदोहदोहा ॥ * ॥ २१ ॥

[मविष्णापटीचेपेच] (४)

विदूषकः । आसणमासणं । १

राजा । किं तेण ? ‡

विदूषकः । भैरवाणंदो आशच्छदि । §

दो । किं सो, जो जणवअणादो अज्जब्भुदसिद्धी सुणीअदि ? ¶

विदूषकः । अथ इ । ** ।

राजा । पवेसअ । ११

* नायङ्गीपवभूपदप्रेक्षितासु
दीक्षासु विभ्रमवतीषु निवसद्वटिः ।
यदथाति खञ्जिततुरङ्गरहो दिनेशः
तेनैव भवन्ति दिवसा अतिदीर्घदीर्घाः ॥

† आसणमासणम् ।

‡ किं तेन ?

§ भैरवानन्द आशच्छति ।

¶ किं नः, यो जनवचनादन्वहुतसिद्धिः श्रूयते ?

** अथ किम् ।

†† प्रवेक्ष्य ।

नायदिति ।—नायन्तीनां गोपवभूनां दीक्षाकृद्गानामिति भावः, पदेष्वरण्येः प्रेक्षितासु
आन्योक्षितासु विभ्रमवतीषु विज्ञासवतीषु, मनोहारिणीति भावः, दीक्षासु निवसन्
निविष्टा दृष्टिर्द्यम् तथाभूतः दिनेशः सूर्यः खञ्जिताः तुरङ्गा यच्च तथाविधः रजो यच्च
तथोक्तः सन् यत् याति भुवनं परिक्रामतीत्यर्थः, तेनैव अतुना दिवसाः अतिदीर्घदीर्घाः
अतिवृद्धन् इत्यर्थः, भवन्ति । अतस्तु विषयवाया विषये दत्तदृष्टेः अपिचलं विना
खञ्जितत्वं ज्ञानं, तेन च दिवसातिवाहनमतीव क्षेमावहं मविष्यतीति अपिचलः
आदरेषामन्यतामिति ध्वन्यते ॥ २१ ॥

(४) अपटीचेपेच जवनिकाऽपसारचमनरेचेच ।

[विदूषको निष्क्रम्य तेनेव वद प्रविशति] ।

मेवमानन्दः । [विचित्रादमभिनीव पठति] । (च)—

मंतो ण तंतो च च किं पि जाणं

भाणं च णो किं पि गुरुप्पमादा ।

मज्जं पिप्पामो मच्चिलं रमामो

मोक्खं च जामो कुलमगलगा ॥ * ॥ २२ ॥

अथ च—

रंडा चंडा दिक्खिदा धम्मदारा

मज्जं मंसं पिज्जए खज्जए च ।

भिक्षा भोज्जं चम्मखंडं च सेज्जा

कोलो धम्मो कस्स णो भादि रम्मो ? ॥ १ ॥ २३ ॥

मन्तो न तन्तं न च विमपि ज्ञानं

ध्यानच नो विमपि गुरुप्रसादात् ।

मयं पिप्पामो मच्चिला रमयामो

भोक्खं यानः कुलमार्गकथाः ॥

अथ च—

रण्डा चण्डा दोषिता चर्मदारा

मयं मांसं पीबते खाद्यते च ।

भिक्षा भोज्यं चर्मखण्डं च शय्या

कोलो चर्मः कस्य नो भाति रम्यः ? ॥

(च) मयं मयम् अभिनीव अभिनयेन पीलेवेत्यर्थः ।

मन्त इति ।—मन्तो न तन्तं विमपि ज्ञानं ध्यानच न विमपि ध्यानच
वनादिषु नो, अस्तीति श्रेयः, गुरोराचार्यस्य प्रसादात् मतानुसारेणैति भावः, कुलमार्गे
कुलाचारी कथाः वक्ताः वक्तुः मयं सुरां पिप्पामः, मच्चिला कान्ता, परकीयानिति
भावः, रमयामः, भोक्खं मुक्तिं यानः मच्छानच, चम्मखं मयस्त्रीसम्बन्धेनैव
मुक्तिरिति कीदृशमवगतिरिति भावः ॥ २२ ॥

रखेति ।—रण्डा विचरा, चण्डा प्रमत्ता, दोषिता तान्त्रिकदोषावती, एता मायः
चर्मदाराः चर्मपत्राः, चम्मखमिति श्रेयः । मयं पीबते मांसं खाद्यते च, अस्मान्निरिद्धि

किं च—

मुक्तिं भणन्ति हरिब्रह्ममुखादिदेवा

भ्यानेन वेदपठनेन कतुक्रियाभिः ।

एकेन केवलमुमाददण्डेण दिष्टो

मोक्षो समं सुरभक्तैस्सुरारसेऽपि ॥ * ॥ २४ ॥

राजा । एतं वाच्यं, उपविशतु भैरवाणंदो । †

भैरवानन्दः । [उपविशतु] । किं कादम्बं ? ‡ (ख)

राजा । क्वहिं वि विसृज्य अश्वरिभं दिष्टुमिच्छामि । §

भैरवानन्दः ।—

दंसेमि तं पि ससिणं वसुधावतीसं

थंभेमि तस्मै वि रविस्मै रक्षं णहृद्वे ।

किंच—

मुक्तिं भणन्ति हरिब्रह्ममुखादिदेवा

भ्यानेन वेदपठनेन कतुक्रियाभिः ।

एकेन केवलमुमादयितेन दृष्टो

मोक्षः समं सुरतकैस्सुरारसेः ॥

† इदमात्मनस, उपविशतु भैरवानन्दः ।

‡ किं कर्तव्यम् ?

§ क्वचित्पि विषये वाच्यं दिष्टुमिच्छामि ।

¶ दंसेमि तमपि अश्विनं वसुधावतीये

तस्मै वि तस्मापि रक्षे रक्षं नभोऽध्वनि ।

शेषः, भिक्षा वाञ्छाकर्म द्रव्यनिवृत्तेः, भोज्यं भर्तृ, चर्मखण्डं प्रय्या च, चक्राकनिति शेषः । एवः शीलः कुलकमानतो धर्मः आचारः कल जनक रम्यः प्रियः नो भाति ? अपि तु सर्वस्यैव रम्य एव चर्म इत्यर्थः ॥ २३ ॥

मुक्तिमिति ।—हरिब्रह्ममुखा विष्णुविरिञ्चिप्रभृतयः देवा हि केवलं भ्यानेन समाना वेदपठनेन मुक्तिपाठेन कतुक्रियाभिः यन्माशुष्ठानेय मुक्तिं भणन्ति मुक्तिर्भवतीति वदन्ति । केवलम् एकेन समापत्तिदयितेन ईश्वरेण हरिण सुरतकैस्त्रिभिः सुरारसेः मन्त्रोपयोगेण समं मोक्षो दृष्टः सुरत-सुरारसेभ्यो नोप उपदिश्यते इति यावत् ॥ २४ ॥

(ख) कर्तव्यं कर्तव्यम् ? तदेष्टुमिति शेषः ।

आणेमि जक्खसुरसिद्धगणंगणाओ

तं णत्थि भूमिवत्थए मच्च जं ण सच्चं ॥ २५ ॥ १

ता भव किं करोमदु ? *

राजा । वयस्स ! तुए कच्चिं पि अपुब्बं दिट्ठं महित्ता
रअणं ? † (ग)

विदूषकः । दिट्ठं दाव । ‡

राजा । कहेहि । §

विदूषकः । अत्थि एत्थ दक्खिणावहे वेदब्भं णाम अअरं,
तच्चिं मए एकं कखारअणं दिट्ठं, तमिहाणीअदु । ॥

मेरवानन्दः । आणीअदि । **

आगयामि वच्चसुरसिद्धगणाङ्गनाः

तत्रास्ति भूमिवत्थये मम यत्र साध्यम् ॥

तद्वच्च किं क्रियताम् ?

† वयस्य ! त्वया कुत्रापि अपूर्वे दृष्टं महित्वारवम् ?

‡ दृष्टं तावत् ।

§ कथम् ।

॥ अस्ति यत्र दक्षिणापथे वेदभे नाम जनरं, तत्र मदेकं कखारवं दृष्टं,
तदिह आनीयताम् ।

** आनीयते ।

दर्शयामीति ।—तं प्रसिद्धं जनिनं चन्द्रमपि वसुधायां पृथिव्याम् अवतीर्यन्
अवकटं दर्शयामि । नभोऽध्वनि आकाशमार्गे तत्र प्रसिद्धस्य रवेः सूर्यकापि रश्मि
समामि संस्तवयामीत्यर्थः । अनाभूतस्यैवः । वच्चसुरसिद्धगणंगणाम् अङ्गनाः कामिनीः
आगयामि । यत् मम साध्यं न, तत् भूमिवत्थये भूमिपथे नास्ति, सर्वमेव मम
साध्यमित्यर्थः ॥ २५ ॥

(ग) वयस्मेति ।—विदूषकं प्रति सम्बोधनमेतत् । महित्वारवं स्त्रीरवम्, उतमा
स्त्रीति भाषणम् । “जातो जातो बहुल्लूटं मद्रवनिह वृष्यते” इत्युक्तेः ।

राजा । ओदारीप्रदु पुंस्त्रिमाहरिणको धरणीमले । * (घ)

[भेरवानन्दी ज्ञानं नाटयति] ।

[ततः प्रविशति पटाक्षेपे (ऊ) नायिका । सर्वे आसीत्तवनि] ।

राजा । अहह ! अश्वरिभ्रं ! अश्वरिभ्रं ! ।—

जं धोभांजणसीणसीणजुभ्रं लग्गालभगं मुहं

हत्थालंविदकेसपल्लवचए दोलंति जं विंदुणो ।

जं एकं सिचअंचलं सिवसितं तं पहाणकेलिहिदा

आणोदा इअमव्भुदेकजणणी जोईसरेणामुणा ? ॥ १॥ २६॥

अवि अ—

एकेण पाणिणल्लिणेण णिवेसअंती

वत्थंचलं चणयणत्थनसंसमाणं ।

अवतार्यतां पूर्णिमाहरिणाहो धरणीतले ।

† अहह ! आश्चर्यम् ! आश्चर्यम् ! ।—

यत् भीताञ्जनश्रीणलोचनयुग्मं लघाललायं मुखं

हत्थालम्बितकेशपल्लवचये दोलायन्ते यद्विन्दवः ।

यदेकं सिचयाचलं निवसितं तस्मान्नकेलिस्थिता

आनीतेयमङ्गुलैकजननी योनीशरेणामुना ? ॥

(घ) अवतार्यतामिति ।—पूर्णिमाहरिणाहः पृथ्वेचन्द्र इत्यर्थः, तदेव कन्यारत्न-
मिति भावः ।

(ङ) पटाक्षेपेण पटस्तिरस्कारिणी तत्र आक्षेपेण अपसारणेन ।

अदिति ।—यत् यतः भीतम् अञ्जनं कञ्चलं वक्ष्यतभीकम्, यत एव शीघ्रं रत्नं
लोचनयुग्मं मधनयुग्मं वक्षिन् तत्राविधं, तथा लघानि सत्तानि अललायानि कुललाय-
नामाः वक्षिन् तत्राभूतं मुखम् । यत् यतः हस्तेन आलम्बितः गृहीतः केमानी
पल्लवचयः प्रान्निचयः तस्मिन् विन्दवः, ललानामिति शेषः, दोलायन्ते कञ्चनो इत्यर्थः ।
यत् यतः एकम् अदतीयम्, सतरासज्जवर्जनादिति भावः, सिचवत्त वसनक परिधेयञ्च
अचलं निवसितम् आच्छादितं, तत् तस्मात् इयं ज्ञानकेली ज्ञानक्रियायां स्थिता
अङ्गुलैकजननी अन्तारङ्गिणीभूता, निजजननीत्यर्थः, उपलब्धेति भावः, कुलेनि

चित्ते लिङ्गिज्जदि ण कस्स वि संजमंती

अस्सेण चं कमणदो चलिदं कडिज्जं ? * ॥ २७ ॥

विदूषकः ।—

एहाणावमुक्ताभरणोच्चयाए तरंगभंगकलदमंडयाए ।

आहांसुओक्तासितणूलदाए सुंदरसब्बस्समिमीअ दिट्ठी ॥† ॥ २८ ॥

नायिका । [सर्वानवबोध्य स्वगतम्] । एसो महाराओ को वि इमिणा गंभीरमधुरेण सोहासमुदाएण जाणिज्जदि । एसा वि एदस्स महादेवी तक्कोअदि अज्जणारीसरस्स विअ अकडिटा वि गोरी । एसो को वि जोईसरो । एस उण परिअणो । [विचिन्त्य] । ता किं ति एदस्स महिलासहिदस्स दिट्ठी मं बहु मस्सेदि ? ‡ (च) । [इति वक्तुं बोधते] ।

* अपि च—

एकेन पाणिनलिनेन निवेशयन्ती

वस्त्राद्यलं घनजनककलसंसमानम् ।

चित्ते लिङ्ग्यते न कस्मापि संयच्छन्ती

अस्मेन अङ्गुमण्डयलितं कटिबन्धनम् ? ॥

† खानावमुक्ताभरणोच्चयायात्तरङ्गभङ्गावतमण्डनायाः ।

आर्द्राङ्गुलीकृतमुलतायाः सौन्दर्यसर्वस्वमया दृष्टिः ॥

‡ एव महाराजः कोऽप्यनेन गंभीरमधुरेण शोभासमुदायेन ज्ञायते । एषाऽपि

श्रेयः, अमुना योगीश्वरेण भैरवान्तेन जानीता ? खमाबोक्तिरवधारः, खानविधेः सम्भाव्यतात्वात् ॥ २६ ॥

एकेनेति ।—एकेन पाणिनलिनेन कुरपङ्क्तिन घनाभ्यां निविष्टाभ्यां जनकलाभ्यां संसमानं विनमतु वस्त्राद्यलं निवेशयन्ती खल्लानं नयन्तीत्यर्थः, अन्त्येन पाणिनलिनेन अङ्गुमण्डतः पुनः पुनश्चलनात् चलितं खलितं कटिबन्धं संयच्छन्ती वल्लभन्ती, ज्ञयन्निति श्रेयः, कल जनक चित्ते पटभूते इति भावः, नापि लिङ्ग्यते ? नेव चिन्त्यते ? अपि तु सर्वत्रैव चित्तपटे चालिष्यत इत्यर्थः ॥ २७ ॥

जानेति ।—खानकाखी प्रवृत्तः परित्तः आनरबोध्यः अचक्षारनिबद्धः यथा

राजा । [विदूषकमपवायं] (क) एटाए—

जं मुक्ता सवर्णतरेण तरला तिक्वा कङ्कच्छुङ्गा
शृंगाधिद्विभ्रकेदभगिमदलद्दीणोसरिच्छच्छई ।
तं कपूररसेण यं धवलिदो ? ज्योत्स्नाय यं रङ्गाविदो ?
मुक्तायं घणरेणुण ब्व कुरिदो ? जादो म्हि एत्थंतरे * ॥ १२९ ॥

अथ महादेवो तर्कते अर्जुनारीश्वरस्येव अवधिताऽपि गौरी । एष कोऽपि कोमोश्वरः ।
एष पुनः परिजनः । तत् क्षमित्वेतन्न महिलासहितस्यापि दृष्टिर्मा बहु न लभते ?

एतन्नाः—

यत् मुक्ता श्रवणान्तरेण तरला तीक्ष्णा कटाक्षच्छटा
शृङ्गाधित्तकेतवायिमदलद्दीणोसरिच्छच्छविः ।
तत् कपूररसेन ननु धवलिदो ? ज्योत्स्नाया ननु खापितः ?
मुक्तायां घनरेणुनेव कुरिदो ? जातोऽस्यावानरैः ॥

तथोक्तायाः, तरङ्गा इव भङ्गाः विद्यासविज्ञेयाः तैः अव्यक्तम् अव्यक्तं मखडं भूषणं ।
यथाः तथाभूतायाः, अवधारपरिस्थानेऽपि विद्यासविज्ञेयस्य साक्षाद्वाराधना इवेति
भावः, तथा चाद्रेण भंगुकेन वसुमेन सङ्गादिनी सङ्गादिनी कोमादिनी वा
तनुलता लतेव कोमला तनुरित्यर्थः यथाः तथोक्तायाः अथाः दृष्टिः सौन्दर्यसंस्पर्शं
सौन्दर्यवर्धिणीति भावः ॥ १२८ ॥

(घ) एष इति—एष कोऽपि महान् राजति महाराजः, अनेन दृश्यमानेनेति
भावः, नभोरनधुरेव दुरवमाहमनीदरेण । तर्कते अमुमीयते । अर्जुनारीश्वरस्य
अर्हन्तेन गौरी अपराहेन हर इति रूपचारिणी महेश्वरस्येत्यर्थः, अवधिताऽपि
गौरीव ।

(ङ) अपवायं अवसङ्कोपेन उपाय्येत्यर्थः, एतदेव जनानिहमुच्यते ।
तत्रचवस्तुतं दम्बदपके—“निपतासकटैवाभ्यामपवाय्यान्तरा कथाम् । अथोऽभ्यामन्तर्गं
यत् काञ्चनान्तो तज्जनातिवन् ॥” इति ।

वदिति—श्रवणान्तरेण कर्णान्तरेण तरलाः अथवाः शृङ्गेण मूष्येत्यर्थः, अधि-
हितः चाग्रितः, युक्त इत्यर्थः, वः केतकीकुसुमस्य अवदलः, व एव द्रोणी काष्ठान्-
वादिनी ‘खोटा’ इति प्रसिद्धा, “द्रोणी काष्ठान्भुवादिनी” इत्यनरः ; एतेन नेत्रयोरिति-
विशेषार्थं व्यज्यते ; तनुवदवा सहस्री दृष्टिः क्षान्तिर्यथाः तथाभूता, अथ एव तीक्ष्णा

विदूषकः । अहो ! से रुच्यरेहा !! (ज) —

मन्ये मज्जं त्रिवलिवलितं डिंभमुट्ठीञ्च गेहं

णो बाहुहिं रमणफलञ्च वेष्टितुं जादि दोहिं ।

येत्तक्वेत्तं तरुणिपसुईदिज्जमानोपमानं

ता पञ्चक्खं मच्च विलिहिदुं जादि एसा ण चित्ते ॥ * ॥ १० ॥

कथं गृह्णाणधोविदविलेपणा समुत्तारिदविह्वमणा वि
रमणिज्जा !! † (झ) ।

अहो ! अस्मा रुच्यरेहा !! (छ) —

मन्ये मज्जं त्रिवलिवलितं डिंभमुट्ठीञ्च गार्ह्यं

णो बाहुध्वां रमणफलञ्च वेष्टितुं याति दाभ्याम् ।

नेत्रक्षेत्रं तरुणीप्रसृतिदीयमानोपमानं

तत् प्रत्यक्षं मन विलिखितुं यात्येषा न चित्ते ॥

† कथं खानधीतविलेपणा समुत्तारितविभूषणाऽपि रमणीया !!

अवमुदेत्यर्थः. खानधर इवेति भावः. कटाक्षश्च कटा अपाकावलीकनपरम्परा यत् मुक्ता,
मां प्रतीति श्रेयः, अमान्तरे अस्मिन्नेवावसरे तत् तस्मात् कर्पूरसेन कर्पूरजलेन
अवलितः ननु किम् ? व्योम्नया आपितो ननु किम् ? मुक्तानां अगरेणैव सान्द्रेण
कूर्णेन कुरितः अनुचितः किम् ? जातोऽस्मात्. उत्पन्नाऽलङ्कारः ॥ २८ ॥

(ज) अहो ! आश्चर्यम् । रुच्यरेहा सौन्दर्यपरम्परा ।

मन्ये इति ।—त्रिवलीभिः तिसृभिः रेखाभिः वलितं वेष्टितं मध्यं मध्यदेशः,
त्रिवली वाक्वली मुख्या गार्ह्यं पङ्क्तिं शक्यम् । रमणफलञ्च जघनपरिसर इत्यर्थः.
रतिखानमिति यावत्, दाभ्यां बाहुध्वां वेष्टितुम् आचरीतुं नो याति न शक्ता भवती-
त्यर्थः । नेत्रक्षेत्रं चक्षुःपरिसरः तरुणी विज्ञाया या प्रसृतिः विलसिः तथा दीय-
मानम् उपमानं सादृश्यं यस्य तत्ताभूतं, तत् तस्मात् एषा मन प्रत्यक्षम्, अपिरस्मा-
ध्वाकार्यः, परिदृश्यमानाऽदीत्यर्थः, चित्ते विलिखितुं न याति न शक्यते इति भावः,
इति मन्ये सन्धानव्याप्तीत्यर्थः ॥ २९ ॥

(झ) कथमिति ।—खानेन धीमं विलेपनम् अङ्गरागः वस्त्राः तथीकता ।
समुत्तारितानि अवमुत्तानि विभूषणानि यथा तत्ताभूता ।

अहवा—

जं रुद्रमुक्ता वि विहसयन्ति ताणं अलंकारवसेण सोहा ।

णिसग्गवगस्स वि माणुपस्स सोहा समुन्मीलदि भूषणेहिं ॥*॥ ३१॥

राजा । एटाए दाब एटं—

लावसं गवजच्चकंचणणिहं येत्ताण दीहत्तणं

कस्सेहिं खल्लदं कम्मोत्तफलभा दोखंडचंदोवमा ।

एसा पंचसरेण सज्जिदधगूदंडेण रक्खिज्जए

जेणं सोमणमोहणप्पहुदिणो विज्जन्ति मं मग्गणा ॥ ३२॥

अहवा—

या रूपमुक्ता अपि विभूषयन्ति तासामलङ्कारवशेन शोभा ।

निसर्गसुन्दरस्यापि मानुषस्य शोभा समुन्मीलति भूषणेः ॥

† एतस्यान्तावटंतत् ।—

लावण्यं नवजात्यकाञ्चननिभं नेत्रयोर्दीर्घत्वं

कर्मणां स्वचित्तं कपोलफलकीं दिखण्यचन्द्रोपमा ।

एषा पञ्चशरेण सज्जितधनुर्दण्डेन रक्ष्यते

येन शोषणमोहनप्रभृतयो विज्जन्ति मां मग्गणाः ॥

या इति ।—या नाय्ये. रूपेण सोऽर्थे च मुक्ता विहोनाः अपि विभूषयन्ति भूषणेः अलङ्कुर्वन्ति, अङ्गानोति शेषः. तासाम् अलङ्कारवशेन विभूषणभूषणेनेवेत्यर्थः, शोभा, भवतीति शेषः, निसर्गसुन्दरस्य स्वभावसुन्दरस्य मानुषस्य शोभा च स्वतःसिद्धेति भावः, भूषणेः अलङ्कारैः समुन्मीलति अपि सम्यक् पुष्टिमैवेत्यर्थः ॥ ३१ ॥

लावण्यमिति ।—लावण्यं “मुक्ताफलैषु कथायास्तारत्ननिबानरा । प्रतिभाति यदङ्गेषु तज्जावण्यमिच्छीयते ॥” इत्युक्तलक्षणं नवमं अव्यवहतमिति यावत्, जात्यं शोभन-जातीयं यत् काञ्चनं स्वये तन्निभं तत्प्रकरणम् । नेत्रयोः दीर्घत्वं विद्यालत्वं कर्मणां स्वचित्तं कपोलफलकीं गण्डभागे दिखण्यचन्द्रः अर्धचन्द्रः तदुपमां तत्प्रमा । सज्जितः संहितः धनुर्दण्डः येन तज्जाभूतः तेन पञ्चशरेण कामेन एषा रक्ष्यते शस्त्रेण युज्यते, मथोति भावः, येन शस्त्रयोगेन त्रेतुना शोषणमोहनप्रभृतयः “शोषणे, मोहनयेव मादनस्तापनस्तथा । मारयन्ति विप्रैः शराः पक्ष मगोभुवः ॥” इत्युक्तेः, मग्गणाः शराः, एतच्छररूपनाशिकान्तरीयाः कटाचादय इति भावः, मां विज्जन्ति विहं कुर्वन्ति, व्यवस्यन्तीति भावः ॥ ३२ ॥

विदूषकः । [विहस्य] । जाणे रथ्याए सोद्विदि से सोडारपणं
(ज) । *

राजा । [विहस्य] । पिअवअस्स ! कधेमि दे—

अंगं चंगं पिअगुणगणालंकिटं कामिणीणं
पच्छाअंतो उण तणुमिरिं भादि णेवच्छलच्छी ।

इत्थं जाणं अवअवगदा कावि सुंदरमुद्रा
मस्से ताणं बलइदधणू णिअभुञ्जी अणंगो ॥ १ ॥ ३३ ॥

अवि अ एटाए—

तडा रमणवित्थरो जइ ण ठाइ कंचीलदा

तडा अ थणतुंगिमा जइ ण एइ णाहिं मुहं ।

* जाने रथ्याया लूठत्यन्ताः शोभारवम् ।

† प्रिववयस्य ! कथयामि ते—

अङ्गं सुन्दरं निजगुणगणालङ्कृतं कामिनीनां

प्रच्छादयन्ती पुनस्तनुश्रियं भाति नेपथ्यलक्ष्मीः ।

इत्थं यापामवयवगता काऽपि सौन्दर्यमुद्रा

मन्ये तासां बलवित्तधनुर्निजभृत्योऽनङ्गः ॥

‡ अपि अ, पतन्ताः,—

तथा रमणविलसो यथा न तिष्ठति काञ्चीलता

तथा अ स्तनतुङ्गिमा यथा नेति नाभिं मुखम् ।

(ज) जाने इति ।—अन्ताः शोभारव सौन्दर्यमन्त्रिः रथ्यायां लूठति पतितं
तिष्ठति, रथ्याञ्चितरववत् सर्वं जगं रञ्जयतीति भावः ।

अङ्गमिति ।—सुन्दरम् अङ्गं निजगुणेः विभक्तविलासादिभिः अलङ्कृतम् । नेपथ्य-
लक्ष्मीः परिच्छदकालः पुनः कामिनीनाम्, अन्तासामिति भावः, तनुश्रियं शरीरशोभां
प्रच्छादयन्ती आवण्णती, पराभवन्तीति भावः, भाति राजते । इत्थम् एवंरूपा यासी
कामिनीनां काऽपि अनिर्बचनीया सौन्दर्यमुद्रा सौन्दर्यलक्ष्मीः, अनङ्गः कामः तासां
बलवित्तं मण्डलौक्यम्, आकृष्टनिज्यः, धनुर्धनं तदाभूतः सन्, निजभृत्यः चिरविद्वर
इति मन्त्रे । भृत्यो यथा भर्तुराज्ञामन्तर्यं तदाश्रयसेवया तत्कार्यं कुर्वते, तथाऽसौ
अन्ता आदेशवचनं विनैव कटाक्षपातजनितशयविज्ञानेनैव कामिनीं बलीकरोतीति
भावः ॥ ३३ ॥

तथा ण्यण्यवंहिमा जह ण किंपि कसुप्पलं

तथा अ सुहमुज्जलं दुससिणी जहा पुंसिमा ॥३॥ ३४ ॥

देवी । अज्ज कविंजल ! पुच्छिअ जाण, का एसा त्ति । *

विदूषकः । [तां प्रति] । एहि सुहमुहि ! उअविसिअ णिवेदेहि

का तुमंत्ति ? । †

राजा । आसणमिमौए । ‡ (ट)

विदूषकः । एदं मे उत्तरीअं आसणं । §

[विदूषकनायिके वस्त्रहानोपवेशने नाटयतः] ।

विदूषकः । भोदि ! संपदं कहिज्जटु । ¶

नायिका । अत्थि एत्थ विदब्भं गाम णअरं कुंतलेसु, तर्हि

सअलजणवज्जहो वज्जहराओ गाम राजा । **

तथा नयनवंहिमा यथा न किमपि कर्षोत्पलं

तथा अ सुहमुज्जलं द्विशिनी यथा पूर्णिमा ॥

* आर्य्य अपिञ्जलः पृष्टा जानोहि, केवेति ।

† एहि सुहमुहि ! उपविश्य निवेदय का त्वनिवि ।

‡ आसनमस्ये ।

§ एतन्मे उत्तरीयमासनम् ।

¶ भवति ! साम्प्रतं कथ्यताम् ।

** अस्म्यव विदर्भे नाम नगरं कुन्तलेषु, तत्र सअलजणवज्जभी वज्जमराजी नाम राजा ।

तथेति ।—रमणवितरः जघनपरिसरवितरः तथा, यथा काञ्चीकता रजना-
कक्षापः न तिष्ठति न पर्याप्रोतीत्यर्थः, स्तनयोः तुङ्गिमा तुङ्गलं तथा, यथा मुखं
स्तनयोरिति भावः, नाभिं न एति न प्राप्नोति, न पश्यतीति भावः । नयनयोः वहिमा
विज्ञातता तथा, यथा कर्षोत्पलं न किमपि, निष्प्रयोजनमित्यर्थः, निजयोरिव तादृष्येव,
तदपकृतत्वादिति भावः । सुहसु तथा उज्ज्वलं दीप्तमतः, यथा पूर्णिमा द्विशिनी
शीर्षमाकां त्रिशुक्लसुदीप्तोत्पलः ॥ ३४ ॥

(ट) अस्म्ये अन्वाये आसनं, दीयमानिति शेषः ।

देवी । [स्वगतम्] । जो मङ्ग माउस्त्रिआए पर्ई होई । *

नाबिका । तस्स चरिणी ससिप्पहा नाम । †

देवी । [स्वगतम्] । सा वि मे माउस्त्रिआ । ‡

नाबिका । तेहिं अहं उप्पसेत्ति । §

देवी । [स्वगतम्] । ए कवु सभियहागब्भुप्पत्तिमंतरेण ईदिसी
एअरेहा होदि । ए कवु वेदुरिअभूमिगब्भुप्पत्तिमंतरेण वेदुरिअ-
मणिमलाआ गिप्पज्जेई । [प्रकाशम्] । एं तुमं कपूरमंजरी ? । ¶

[नाबिका सखज्जमदीमुखी तिष्ठति] ।

देवी । एहि वहिणिण ! आलिंसेसु मं । ** [इति परिच्यजते] ।

कर्पूरमञ्जरी । अज्जे ! कपूरमंजरीए एसो प्पढसो प्पणामो । ††

देवी । अज्ज भेरवाणंढ ! तुह प्पसादेण अपुब्बं संविधानअं
(ठ) अणुभविटं कपूरमंजरीदंमणेण ; ता चिट्ठदु दाब एसा
पंचटसदिअसाइं, पच्छा भ्माणविमाणेण (ड) एइस्सध । ‡‡

* यो मम मातृश्वसुः पतिर्भवति ।

† तस्य गृहिणी शशिप्रभा नाम ।

‡ साऽप मे मातृश्वसा ।

§ ताभ्यामहमुपप्रेति ।

¶ न खलु आश्रयभागर्भोत्पत्तिमन्तरेणैवैवमौ उपरीक्षा भवति । न खलु वेदुर्यभूमि-
गमोत्पत्तिमन्तरेण वेदुर्यमणिमलाआ गिप्पयते । ननु त्वं कर्पूरमञ्जरी ? ।

** एहि भगिनि ! आलिङ्गय माम् ।

†† आर्य्य ! कर्पूरमञ्जरी पद प्रक्षलः प्रक्षालः ।

‡‡ आर्य्य भेरवान्द ! तव प्रसादेन अपूर्वे संविधानकमनुभूतं कर्पूरमञ्जरी-
हृदयेन ; तत् तिष्ठतु तावदेवा पञ्चदशदिक्कानि, पश्चात् भ्माणविमाणेन जेष्यते ।

(ठ) संविधानकं व्यापारविशेषः ।

(ड) भ्माणविमाणेन भ्माणं कृताद्विरेव विमानम् आकाशस्यारो रक्षविशेषः तेन ।

भैरवानन्दः । जं भण्णादि देई । *

विदूषकः । [राजानं मुद्दिश्य] । भो बभ्रस्स ! अन्हे परं दुए बि बाडिरा एत्थ, जदो एदाणं मिलिदं कुटुंबअं बट्टदि, जदो इमोए दुषो बि बहिण्णिपाओ । भैरवाणंदो उण एदाणं संजोअअरो अच्चिदो मस्सिदो अ । एसा बि महीअलसरस्सई अ कुट्टणी देहंतरेण देवी ज्जेब्ब । † (ठ)

देवो । बिअक्खणे ! णिअजेडुवडिणिअं सुलक्खणं भणिअ भैरवाणंदस्स हिअअट्ठिआ मपज्जा काटब्बा । ‡

विचक्षणा । जं देवी आणवेदि । §

देवो [राजानं प्रति] । अज्जउत्त ! पेसिहि मं, जेण अहं बहिणाए एदावत्थाए येवक्कुलक्कीलोलाणिमिअं अंतउरं गमिस्सं । ¶

राजा । जुज्जटि चंपअलदाए कत्थूरिआकप्पूरेहिं आलवाल-परिपुरणं । ** (ण)

* यत् भवति देवी ।

† भो बभ्रस्स ! आर्षा परं हावपि बाध्यावत्, यत् एतयोः मिलितं कुटुम्बकं वर्तते, यत् इमे हे अपि भगिन्यौ । भैरवानन्दः पुनरुतयोः संयोगवशाऽर्चितो जायितव्यः । एवाऽपि महीतलसरस्वती च कुट्टनी देहान्तरेण देव्यम् ।

‡ विचक्षणे ! निगम्येतभगिनिषां सुवचसां भविता भैरवानन्दस्य वृद्धयैसिता सुषय्यौ वर्तन्वा ।

§ यत् देवी आज्ञापयति ।

¶ आद्येपुन ! प्रेषय मां, यैनाहं भगिन्या एतदवस्थायां निपत्यवस्योलीला-निमित्तमन्तःपुरं गमिष्यामि ।

** युज्यते अन्धकवतायाः ककूरीकपर्परेराजवाल्परिपुरवत् ।

(ठ) आवाप्तिति ।—वाञ्छो बहिरङ्गी, उदासीनाविति वाच्यम् । कुटुम्बकं वक्ष्यते । कुट्टनी नहिषा ।

[जपथ्ये] ।

वेतालिकथोरेणः । सुहाय्य संभा भोटु देवस्य ।—

एदं वासरजीवपिण्डमरिसं चंडंसुणो मडलं

को जाणादि काहिं पि संपदि गदं एतस्मि कालंतरे ।

जादा किं च इअं पि दोहविरहा सोएण याहे गदे

मूच्छामुद्दिदलोअणे व्व एलिणी मौलंतपंकेरुहा ॥ * ॥ ३५ ॥

इतोयः ।—

उग्घाडीअंति नीलामणिमअवलहोचित्तभिन्नीषिवेसा

पल्लंका किं करीहिं रुदुसमअसुहा वित्थरिज्जंति भत्ति ।

सुहाय्य सस्या भवतु देवस्य ।—

एतहासरजीवपिण्डसदृशं चण्डांशोर्मण्डलं

को जानाति कापि सम्प्रति गतमेतस्मिन् कालान्तरे ।

जाता किं येयमपि दोहविरहा शोकेन नाथे गते

मूच्छामुद्दिदलोअनेव नलिनी भोज्यपुच्छेरुहा ॥

† उहाय्यो नो नीलामणिमअवलहोचित्तभिन्निवेसाः

पयंहाः किरूरीभिः ऋतुसमयसुखा वित्तायं नो भटिति ।

(व) कर्पूरीकर्पूरेः, सुगन्धामिष्यपूरेः, आलवाकस्य तत्सु पुनरुपपादंम् आधार-
विशेषस्येत्यर्थः ।

एतदिति ।—वासरस्य दिवसस्य जीवपिण्डसदृशं जीवनपुच्छतुल्यं चण्डांशोः
सूर्यस्य मण्डपस्य एतस्मिन् कालान्तरे आकाशगमे सम्प्रति कापि कस्मिन्पि देशे गतं
को जनः जानाति ? न कोऽप्येत्यर्थः । किञ्च इयमपि नलिनी पद्मिनी नाथे भर्त्सयि
गते भोजिते इत्यर्थः, दोहो विरहो यस्याः तद्योता दोहवाक्यविरहिणी, मोक्षनि
पुच्छेरुहाय पद्मानि यस्याः तदाभूता, अत एव शोकेन मूच्छंवा मुद्दिते निभोजिते
लोचने यस्याः तदाभूतेव जाता किम ? इत्युत्तरेण ॥ ३५ ॥

उहाय्यो नो इति ।—शोकात् कोकाद्यैर्मणिमयः रत्नभिन्नाः, वल्लभः गोपानकः,
पारावतनिकया इति भावः, “गोपानको तु वल्लभो ह्लादने वल्लहादयि” इत्यमरः ;
चित्रमिति निवेष्टाः चित्रगृहाणि च उहाय्यो, दिवसे शीरातपेन कपोतानां क्लेशपरि-
हाराय चित्रमस्तानाञ्च आश्रययोगे नास्तित्युक्तं भावः । तेषामुहाटनमिति भावः

सेरंधीलोलहत्यागुलिचक्षणवत् पट्टपादो पट्टो
हुंकारो मंडपेभुं विलसति मधुरो रुद्रतुष्टगणाय ॥ १ ॥ २६ ॥
राजा । अग्ने वि संभं वंदितुं गमिष्यामि । *

[इति निष्क्रान्ताः सर्वे] ।

इति प्रथम जवनिकान्तरम् ।

—०—

द्वितीयं जवनिकान्तरम् ।

[ततः प्रविशति राजा प्रोद्धारो च] ।

प्रोद्धारो । [परिक्रान्तकेन] । इदो इदो महाराओ ।

राजा । [क्षतिचित्पटानि गत्वा, तानमुचत्वाय]—(क)

तद्धिं क्वं अवसरे—

सेरिन्ध्रीलोलहत्यागुलिचक्षणवत् पट्टपादः पट्टः

हुंकारो मण्डपेषु विलसति मधुरो रुद्रतुष्टगणानाम् ॥

वयमपि सुख्यः वन्दितुं गमिष्यामः ।

* इत इत महाराजः ।

† तद्धिं क्वं अवसरे—

विहारीभिः स्त्रीभिः अतृप्तमयसुखाः वपन्तामसुखकराः पर्यङ्गाः स्मृतिं शीघ्रं
विस्तार्यन्ते सज्जोन्नयन्ते इति भावः । सेरिन्ध्रीणां परमृष्टवासिनीनां स्त्रीणां
स्त्रीणां स्त्रीभिः चक्षुषाभिः हस्ताङ्गुलिभिः चक्षणवत् पादनिविष्टान् पट्टपादः
पट्टानां पट्टपादाणां नादः श्रुतिः प्रवृत्तः पट्टतः । तथा मण्डपेषु गृहेषु कटानां
रीषयोत्तानां, मानिनीनामिति भावः, कटानां शीतमनसाश्च अङ्गानां नारीणां
मधुरः मधोहरः हुंकारः प्रियेषु तर्ज्जनयः चाटुरवच विलसति प्रवर्तते ॥ २६ ॥

(क) तान् अनुचत्वाय तां कर्पूरमञ्जरीम् अनुचत्वाय अनुच्युव ।

ण द्वाणाङ्गिं तिलांतरं वि चलिदा सुत्या णिदंबत्यलो
योऽब्जेऽवलीतरंगमुदरं कंठो तिरच्छि द्विदो ।

वेणोए उण आणणेदुवलणे लहं यणालिंगणं

जादा तीअ चउब्बिधा तणुलदा णिज्झाअअंतीअ मं ॥१॥१॥

प्रतोहारो । [संगतम्] । कथं अज्ज वि सो ज्जेब्ब तासोपत्त-

संचओ, ताओ ब्विअ अकरपंतीओ; ता वसंतवसुणेण
सिद्धिअमामि से तग्गदं हिअआवेअं । (ख) [प्रकाशम्] । दिट्ठिं
देउ मङ्गाराओ ईसोसि जरठाअमाणे कुसुमाअरमि । * (ग)—

न ज्ञानातिज्ञानतरमपि चलिता स्वस्या नितम्बस्वस्यो

कोकोरेऽवलीतरंगमुदरं कंठसिच्यं क्लिप्तः ।

वेण्या पुनरागनेन्दुवर्जने अज्ज सानालिङ्गणं

जातासंख्यासुगुर्विधा तनुलता निज्यायवत्या माम् ॥

* कथमद्यापि स एव ताडोपपन्नस्यः, ता एव अकरपङ्क्तयः; तत्
वचनवर्चनेन शिचिलयामि अस्मि तद्गतं वृद्धावेगम् । दृष्टिं ददातु मङ्गाराज ईश-
दोषज्जठायमाने कुसुमाकरः ।—

नेति ।—सा निज्यायवत्या नितरां ज्यायन्त्याः, आगे विजन्तोऽर्थे प्रयोगः; तस्याः
ज्ञानायाः तनुलता अङ्गवद्भ्यो, आर्यं चापश्य-कोमलतादिगुणशालित्वं तस्या लता-
रोपणेन व्यज्यते; अतुर्विधा जाता, तथाहि, नितम्बमेव स्वस्यो अङ्गमिमा भूमिः
स्वस्या स्मिरेत्यर्थः, ज्ञानात् तिलांतरमपि तिलमात्रमनन्तरमप्योत्थं, न चलिता, एतेन
नितम्बस्य गौरवातिशयो व्यज्यते । उदरं स्तोकम् अल्पं यथा तथा सहेज्जन्यः
अकटतां गच्छन्त्यः वल्लः देखादिशेषा एव तरङ्गा यत्र तथोक्तम् । कण्ठः तिर्यक्
तिर्योमं यथा तथा क्लिप्तः, पारस्व्य दशेनादिति भावः । पुनः सिन्धु आगमनिन्दु-
अम्भः तस्य बलने परावर्तने वेण्या केसपाशेन सान्धोरालिङ्गणं अज्ज, तदानीं अभीवरि-
पतितत्वादिति भावः ॥ १ ॥

(ख) कथमिति ।—अद्यापि ताडोपपत्तायां "ताडिता" इति प्रसिद्धानां पक्षायां
सचयः सङ्गः, ता एव अकरायां वचनां पङ्क्तयः राजयः, वृद्धानीमपि राज्ञः कर्पूर-
मञ्जरीमावेक्षः अस्तीति भावः । शिचिलयामि ऋचयामि । तद्गतं वक्षां कर्पूर-

मूलाङ्गितो परभुप्रबद्धकण्ठमुहं दलन्ता
 देता दीर्घं मधुरिमगुणं जल्पिते कृप्यभाषम् ।
 संचारंता विरद्विषु नवं पंचमं किंच रागं
 रागोन्मत्ता रङ्गकुलचरा वासरा वित्यरन्ति ॥ १ ॥ २ ॥

राजा । [तदेवाकथं वागुरागम्] ।—

आत्मापीजणलोपणाथं बहुला लावण्यकञ्जोलिषी
 लीलाविज्जमहासवासणचरी सोभाग्यपारद्विभा ।

मूलाग्रभति परभृतवधूकण्ठमुदा दलन्तो
 दलन्तो दीर्घं मधुरिमगुणं जल्पिते षट्पदानाम् ।
 संचारवन्तो विरद्विषु नवं पंचमं किंच रागं
 रागोन्मत्ता रतिजुल्लुगटा वासरा विसोध्यन्ते ॥

‡ आत्मानोलनलीपनानी बहुला लावण्यकञ्जोलिषी
 लीलाविज्जमहासवासणचरी सोभाग्यपारद्विभा ।

मन्त्रार्थो गतं कृतम् । विषयान्तरे मनोनिवेष्टात् अथ हृदयावेगस्य श्रेयस्यं आहति
 वसन्तवर्धनेत्युक्तम् ।

(ग) दृष्टिमिति ।—ईदृशोक्तं अस्माकं करुणावसाने निवसति कुसुमाचरे
 पुष्पसमये कुसुमानालाचरः सत्यतिष्ठानं तस्मिन् उद्याने इत्यर्थः, “आचरो निवर्तते”
 यतिष्ठानश्रेष्ठेण कथ्यते” इति विग्रहः ।

मूलाहिति ।—मूलात् पारम्भात् प्रभृति परभृतवधूनां कोविदानां कण्ठमुदा
 कण्ठनिरोधं दलन्तः भिन्नाः, ‘दल भेदे’ इत्यस्मात् षट्पदस्यः ; कोविल्लरवं कमयन्त
 इति भावः, षट्पदानां अनुराधा जल्पिते गुञ्जने दीर्घं मधुरिमगुणं माधुर्यगुणं,
 मधुरतामित्यर्थः, दलन्तः सत्यादयन्त इत्यर्थः, किंच विरद्विषु नवं पंचमं, कोविल्ल-
 विवि शेषः, रागं वागुरागं करविशेषस्य संचारवन्त उद्घोषयन्तः, “पुष्पसाधारणे
 आद्ये विग्रहः कुलति पञ्चमम्” इत्युक्तः ; कोविल्लेषु पञ्चमरागस्य विरद्विषु च अभिनवागु-
 रागस्य उद्घोषकोऽयं आद्य इति भावः, रागेण रत्यावेगेन सत्यतम् सत्यादः,
 भावे सप्रत्ययः ; येषु लघोऽन्ताः, रतेः शृङ्गारस्य स्थायिभावस्य कुल्लुगटाः कुल्लुगणेण
 आवासा इत्यर्थः, वासरा वसन्तदिपदाः विसोध्यन्ते क्रमेण वदन्ते इत्यर्थः । अन्तर्गच्छन्ति
 अदृ ॥ २ ॥

णेत्तैदौवरदौहित्रा मङ्ग उषो सिंगारसंजौषण्यौ

संजादा अङ्ग मङ्गहेण धण्डे तिक्खो सरो पुंखिडो ॥ ३ ॥

[सोन्नादनिव] । दंसणक्खणादो पङ्गुदि कुरंगाक्खी (घ) —

चित्ते चिहुट्टदि ण क्वट्टदि सा गुणेषु

सिज्जासु लोउटि विसप्पदि दिम्महेषु ।

बोक्कम्मि वट्टदि पण्डदि कब्बवंधे

भाणेन तुट्टदि चिरं तरुणी चलाक्खी ॥ * ॥ ४ ॥

नेन्दोवरदोहित्रा मङ्ग पुनः शङ्कारसञ्जौषिणी

सञ्जाताऽथ मङ्गहेण धनुषि तीक्ष्णः शरः पुङ्कितः ॥

* दर्शनचयात् प्रभृति कुरङ्गाक्षी —

चित्ते तिष्ठति न चोद्यते सा गुणेषु

अप्याथा लुठति विसर्पति दिक्षुखेषु ।

वचने वर्तते प्रवर्तते आन्यवन्धे

आनेन तुट्टति चिरं तरुणी चलाक्षी ॥

आख्यानीति । — आख्यानी सभा तत्र ये जनाः सभासद इत्यर्थः, तेषां शोचनानि
नेत्राणि तेषां बहुला पूर्णतः भावः, आचख्यसञ्जौषिणी आचख्यनथी तरङ्गिणी, सभा-
जनानां नेत्राणि आचख्यसंज्ञाभिरेव पुरवन्तीति भावः । शोकाविभक्त्यैव यो हसः
मन्दोक्तं तस्य वासनगरी, शोकाविभक्त्यैव मृदुमन्दहासिनीति भावः । शोभाग्यस्य
वाङ्मयस्य पारे अन्ते स्थिता शोभाग्यस्य परमोत्कर्षशालिनीत्यर्थः । नेन्दे एव
इन्दोवरे नीलोत्पले तथो. दोहित्रा वापी, मङ्ग पुनः मङ्ग तु शङ्कारसञ्जौषिणी शङ्कार-
रसोद्दोषिणी सञ्जाता, सा अर्पूरमञ्जरीति हृदयस्थितेति शेषः । अथ अनन्तरमेव
मङ्गहेण कामेन धनुषि तीक्ष्णः अदन्तुदः शरः पुङ्कितः धो जतः, तद्दर्शनेनैवाहं
आनादेवमवशब्द आसं, तत्रापि पुनस्तच्छरेचानर्धेव इति भावः ॥ ३ ॥

(घ) कुरङ्गाक्षी चमनयना ।

चित्ते इति । — चलाक्षी चञ्चलमेवा सा तदक्षी चिरं सततं चित्ते तिष्ठति, गुणेषु
शोच्यार्थादिषु न चोद्यते चोद्येव न, अपि तु सर्वगुणशालिनीत्येव प्रतीयते इति भावः ;
अप्याथा लुठति शिथे, मन्दार्थे इति शेषः, दिक्षुखेषु विसर्पति सञ्चरति, वचने वर्तते
महाक्व श्रोतृत्वर्थः, आन्यवन्धे आन्यवचनायां, मण्डकविषयेष्विति भावः, प्रवर्तते

अबि च—

जे तीक्ष्ण तिक्वचलचकृतिभाग्रदिष्टा
ते कामचन्दमहुपंचममारणिज्जा ।
जेसुं उणो णिवाडिटा सभला बि दिष्टी
बहंते ते तिलजलाजलिटाणजोग्गा ॥ * ॥ ५ ॥

[सत्तराणिच] । अबि च—

अग्गम्भि भिंगसरणी यअणाण तीए
मज्जे उणो कट्ठिट्ठतरंगमाला ।

* अपि च—

ये तथा तीक्ष्णचक्षुस्त्रिभागदृष्टाः
ते कामचन्द्रमधुपंचममारणीयाः ।
येषु पुनर्निपतिता सत्तराऽपि दृष्टिः
वर्तन्ते ते तिलजलाजलिदानयोग्याः ॥

† अपि च—

अये भृङ्गसरणिर्नयनयोक्तव्या
मज्जे पुनः कृषितद्व्यतरङ्गमाला ।

प्रक्रमते, इत्य ध्याने सततभावनायामिति यावत्, न दृष्ट्यां न चक्षते, न मनः अन्तरं
न चक्षतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

ये इति ।—तथा ज्ञानया ये जनाः तीक्ष्णं चक्षुः, चक्षुः चक्षुः चक्षुः चक्षुः
विभागेन तृतीयभागेन, क्वचित् सङ्ग्राह्यं पूरकाद्यं दृश्यते ; दृष्टाः चक्षुःकृतिः,
ते जनाः ज्ञानेन चक्षुः मधुना वसन्तेन पक्ष्मेन कीदृशस्त्रेव च, “पुण्यवाचारे
ज्ञाते पिबः कूजति पचमम्” इत्युक्ते, मारणीया विनाशनीयाः, तेषां कामादिभि-
र्विनाशो भविष्यति, न तु साम्प्रतमिति भावः ; अन्यार्थे अनियमस्य ; ज्ञानादीनां चतुर्थी
यङ्ग्येन सरवालुकुचमानयोसमवायसंयोगादवश्यमेव सरणं तेषां भवतीति द्योत्यते ।
पुनः किन्तु येषु जनेषु सत्तराऽपि दृष्टिः तीक्ष्णचक्षेति भावः, निपतिता, ते तिल-
जलाजलिदानयोग्याः तिलजलाजलिदानं तर्पणस्येति यावत्, योग्याः वर्तन्ते,
ज्ञाता एवेति भावः ॥ ५ ॥

अये इति ।—तथा नयनयोः अये भृङ्गाणां सरणिः पक्ष्मिः, भृङ्गासरणीवेति

पश्चा अ से मरटि तंमणिरोक्खिदेसु

आकस्समंडलिअचावधरो अणंगो ॥ १* ॥ ६ ॥

[विचिन्त्य] । कथं चिरअटि पियअवअस्सो ? * ।

[प्रविश्य विदूषको विचक्षणा च पारक्रामतः] ।

विदूषकः । अइ विअकवणे ! सब्बं सच्चं एदं ? †

विचक्षणा । सब्बं मच्चपरं । ‡ (छ)

विदूषकः । णाहं पत्तिज्जामि, जदो परिहामसीला क्व
हमं । §

विचक्षणा । अज्ज ! मा एब्बं भण ; अस्सो वक्कहत्तिकालो,
अस्सो कज्जविआरकालो । ¶

विदूषकः । [पुरोऽवगच्छ] । एमो पियअवअस्सो हंसो विअ
विमुक्कमाणसो, करी विअ मदक्खामो, मुणालदंडो विअ
अणअम्ममिआणो, टिणटीआं विअ विगलिअच्छाओ, प्पभाद-
पुस्सिमाचंदो विअ पंडुरपरिकवीणो चिट्ठटि । ** (च)

पश्चात् तस्याः मरति तिर्यङ्मनिरोचितेषु

आकस्मिन्मण्डलितचापधरोऽनङ्गः ॥

* कथं चिरयति प्रियवयस्यः ? ।

† अयि विचक्षणे ! सर्वे सत्यमिदम् ?

‡ सर्वे सत्यतरम् ।

§ नाहं प्रत्ये म, जतः परिहासशीला अहम् त्वम् ।

¶ आर्य ! मेवं भण ; अस्मि वक्तव्यकालः, अन्यः कार्यविचारकालः ।

** एष प्रियवयस्यो हंस इव विमुक्तमानसः, करीव मदचामः, मुणालदण्ड-
भावः । पुनः विन्तु मध्ये क्लृप्तस्य आवर्तितस्य दुग्धस्य तरङ्गमात्रा कर्मिराजिः ।

पश्चात् तस्याः तिर्यक् निरोचितेषु अनङ्गः कामः आकस्मे मण्डलितं क्लृप्तं चापं
अनुधरतीति तत्राविशः सन् मरति सचरति ॥ ६ ॥

(छ) सत्यतरम् अतिशयेन सत्यमित्यर्थः ।

(च) एव इति ।—विमुक्तं विरहितं मानसं इदं चरन् वैन तत्राभूतः । मद-

उभे । [परिकल्प] । जघदु जघदु महाराजा । *

राजा । बभ्रस्स ! कथं उण विभक्त्तणाए भिल्लिदोसि ? †

विदूषकः । अज्ज विभक्त्तणा मए सह संधिं काटुं आश्रदा ।

किदसंधीए इमीए सह मतश्रंतस्स एत्तिआ बेला लगा । ‡ (क)

राजा । संधिकरणस्स किं फलं ? । §

विदूषकः । एसा अहिमदजणप्पेसिदा लेहइत्था णं विभक्त्तणा आश्रदा । ॥ (ज)

राजा । [गन्धं सूषयित्वा] । केटईकुसुमगंधो विभ्र आश्रादि ? **

विचक्षणा । केटईदललेहो ज्जेव्व एसो मह जत्थे । ††

इव घनघर्मस्नानः, दिनदोष इव विगलितच्छाद्यः, प्रभातपूणिमाचन्द इव पाण्डुर-
परिशीवलिज्जति ।

* जघदु जघदु महाराजाः ।

† बभ्रस्स ! कथं पुनर्विचक्षयथा मिलितोऽसि ? ।

‡ अथ विचक्षणा मया सह सन्धिं कर्तुमागता । कृतसम्येतया सह मत्तश्र-
मावस्येतावती वेला लग्ना ।

§ सन्धिकरणस्स किं फलम् ? ।

॥ एषा अभिमतजनप्रेषिता लेखइत्ता मयु विचक्षणा आगता ।

** केतकीकुसुमगन्ध इव आयाति ।

†† केतकीदललेख एदेव मम हृदये ।

आमः मटेन मदनावेगजनितेन विचारेण दानवारिखण्येन च चामः शीवः । घनघर्म-
स्नानः घनेन सान्देष्ट, बहुनेत्वर्धः, घर्मं च सस्वीदयजनितेनेति भावः, शीघ्रेण च स्नानः
ज्ञातः । विगलितच्छाद्यः विगतप्रभः । पाण्डुरपरिशीवः पाण्डुरः पाण्डुरवर्धः
परिशीवः दुर्बलः ।

(क) सन्धिं सम्मेलनम् । कृतसम्यक् कृतसम्यक्लभम् । आश्रागता ।

(ज) एषेति । — एषा विचक्षणा अभिमतजननेन प्रियजनैश्च, केनचिदिति भावः,
प्रेषिता प्रेषिता । लेखइत्ता पश्यइत्ता ।

राजा । मधुसमये कथं केदईकुसुमं ? ।

विचक्षया । भैरवाणंदटिस्त्रिमंतप्यहावेण देवीभवनगुम्फाणे
केदईलदाए एकौ दाब प्यसबो दंसिदो । तस्स ताए देवीए दल-
संपुडेहिं अस्स हिंदोलअप्यभंजणीए चउत्थीए हरवल्लहा देवी
अस्सिदा । अस्सं च दलसंपुडजुअलं उण कणिद्ववहिणीआए
कपूरमंजरीए प्यमादीकिदं । ताए वि एक्केण दलसंपुडेण
भभवदी गोरी ज्जेब्ब अस्सिदा । अस्सं च—(भ)

केदईकुसुमपत्तसंपुडं पाहुटं तुअ सहीअ पेसिदं ।

एणणहिमसिबस्ससोहिणा तं सिन्नोअजुअलेण संछिदं । ॥७॥

[इति लेखनपर्यन्तम् ।]

मधुसमये कथं केतकीकुसुमम् ?

+ भैरवानन्ददत्तमन्त्रप्रभावेण देवीभवनीयाने केतकीकृतया एकस्तावत् प्रसवी
हस्तिः । तस्य तथा देव्या दलसम्पुटेरेव हिन्दोलकप्रमञ्जरी चतुर्था हरवल्लभा देवी
अस्सिता । अस्स दलसम्पुटयुगलं पुनः कनिष्ठभगिन्यै कर्पूरमञ्जर्यै प्रसादोक्तम् ।
तथाऽपि एकैव दलसम्पुटेन भगवती गोरी एव अस्सिता । अस्स—

केतकीकुसुमपत्रसम्पुटं प्राप्तं तव सख्या प्रेषितम् ।

एणनाभिमुखीवर्णश्रीभिना तत् श्रीकयुगलेन खान्जितम् ॥

(भ) भैरवेति ।—देवीभवनस्य सन्धाने उपवने । प्रसवः कुसुमम् । तस्य
प्रसवस्य । दलसम्पुटेः दलसमये । हिन्दोलकप्रमञ्जरी हिन्दोलकं भगवती दोल-
नकोत्सवः तत्प्रमञ्जरी तद्गतप्रमञ्जकारिणीत्यर्थः । तस्यां । चतुर्था, तिष्ठानिति शेषः,
अत्र देशे फाल्गुनपौर्णमासीमारभ्य चतुर्विंशत्यन्तं दोलनकोत्सवः क्रियते, ततश्च तस्मि-
न्तिरित्याचार इति भावः । हरवल्लभा गोरी । तथा कर्पूरमञ्जरी ।

केतकीति ।—तव सख्या कर्पूरमञ्जर्यैति भावः, महिष्या भगिनीत्वसम्बन्धेन
अस्याः सखीत्वमिति भावः, एणनाभिभृगनाभिः, कलूरीत्यर्थः, एव मयी लेखीप-
त्रीनिरसविशेषः, सेव वर्णः तेन श्रीभिना लिखितेनेति भावः, श्रीकयुगलेन खान्जितम्
अच्छतं केतकीकुसुमपत्रसम्पुटं तव प्राप्तं प्रेषितम् उपहारोक्तम् ॥ ७ ॥

राजा । [प्रभास्यं वाचयति] ।—

इमं कुङ्कुमपङ्कपिञ्जरतणुं काञ्चणं जं बन्धितो
तवभक्ता किल चक्रवाकचरिणो एमस्मि मखंनभो ।

एदं तं मङ्ग दुःकृतं परिणतं दुःखानां सिक्ख बणं
एकत्थो वि ण जासि जेण विसयं टिट्ठित्तभाभस्स वि ॥८॥

[इतिर्वाचयति] । एदं तादं मङ्गणरसाभ्रणाक्खरादं । * (अ)

विचयण । दुदौओ उण मए प्पिअसहीए अयत्थाणिवेदओ

कदुप्र सिहोओ लिङ्गिदो एत्थ, तं वाचेदु मङ्गराओ ।†

राजा । [वाचयति] ।—

सह दिवसणिमादं टीडरा सामदंडा

* इमं कुङ्कुमपङ्कपिञ्जरतणुं कृत्वा यद्वक्ष्यते :

तद्वर्गा किल चक्रवाकचरिणो एमस्मि मखंनभः ।

एतत्तन्मम दुष्कृतं परिणतं दुःखानां सिक्खं

एकत्थोऽपि न यासि येन विषयं टिट्ठिमिभागव्यापि ॥

एतानि तानि मदनरसायनः पुराणि ।

† द्वितीय. पुनर्मथा प्रियसख्या अयत्थानिवेदयः कृत्वा श्रीश्री लिङ्गितोऽन,
तं वाचयतु मङ्गराजः ।

इतिमिति ।—इमं आनुरक्तमिति भावः, कुङ्कुमपङ्केन कुङ्कुमद्वयेन पिञ्जरा
पिङ्गवा तनुरङ्गं यत्नाः तच्चाभूता तां कृत्वा, व्यवसिति भावः, चक्रवाकचरिणो इति
प्रिया चक्रवाकोचयः, एषा तत्त्ववर्धत्वादिति भावः, इति मखंनभः ज्ञानन् तन्माः
इत्या मर्गा इव इत्यर्थः, यत् यथा वक्ष्यतेः विषयं प्रतारित एव, देवनेति श्रवः,
यथा इतिमनुरागिणीमपि परकीयां मखंनभः तां त्यजतीति भावः, तत् तया
दुःखानां सिक्खं दायकमिति भावः, एतत् मम दुष्कृतं परिणतं परिपाकं गतं,
येन दुष्कृतपरिणामेन एकत्थोऽपि एकस्मान्निवेदोऽपि त्वं टिट्ठिमिभागव्यापि, मनेति
श्रवः, विषयं नीचं न यासि अयमपि न दृश्यते इति भावः । त्वमि आनुरक्ता ना
त्वं यत् न सन्नावयसि तन्ममेव दुष्कृतपरिणाम इति निष्कर्षः ॥ ८ ॥

(अ) मदनेति ।—मदनश्च ज्ञानश्च रसायनानि नीचविशेषा एव अपराधि
वज्रनानीत्यर्थः ।

सह मणिवलएहिं बाहधारा मलति ।

सुहभ ! तुभ विधीए तेअ उब्बेअचौए

सह अ तनुजटाए दुब्बला जीवितामा ॥ * ॥ ८ ॥

विचचवा । एत्थ ज्जेव्व एटाए अज्जयाए मह ज्जेव्व-

वहिणिआए सुलक्खणाए उग्गाविआए भविअ सिलोओ किदो,

तं महाराओ सुणादु । (८) [पठति] ।—

चीसामा हारजट्टोमरिसपसरणा चंदणं फोडकारो

चंदो देहस्स दाहो सुमरणमरिसो हामसोहा सुहभ ।

अंगाणं पंडुभाओ दिवसमांसकलाकोमलो किं च तोए

णिच्चं वाप्पयवाहो तुह सुहभ ! किट्ठे हीति कुल्लाहिं तुल्ला ॥ १० ॥

* सह दिवसनिज्जात्था दीघाः त्रासदण्डाः

सह माचवलयेवाण्यधारा मलन्ति ।

सुभग ! तव विधीमे तस्या सदेहिण्या

सह च तनुजतया दुर्वला जीविताया ॥

इहेव एतस्मा अज्जयाया मम ज्येष्ठभगिन्या सुखचयया उद्धारिण्या भूत्वा

ज्ञोषः कृतः, तं महाराजः श्रूयते ।

निःत्रासा हारजट्टिसदृशप्रसरणाचन्दनः स्फोटकारी

चन्दो देहस्य दाहः क्षरणसदृशो हामसोभा सुखेऽपि ।

अङ्गानां पाण्डुभावो दिवसश्लिषलाकोमलः किञ्च तस्या

नित्यं वाप्ययवाहासव सुभग ! कृते भवन्ति कुल्लाभिस्तुल्लाः ॥

८ सुभग ! वज्रभ ! तव विधीमे विरहे तस्याः कपूरमञ्जरीः दिवसनिज्जात्था

सह त्रासा एव दण्डाः सस्रयः दीघां चावताः, जाता इति शेषः, दिवसो दीघः निज्जा

दीघां त्रासाय दीघां इत्यर्थः, वाप्यधारा अमुपवाहाः मणिवलयेः रत्नवलयैः सह

मलन्ति पतन्ति, विरहव्यथातिव्रसात् विरहकाय्यांश्चेति भावः, जीविताया च जीवन्-

हारवत्क मत्वाया च सदेहिण्या रचरचकवत्या तनुजतया सह दुर्वला जीवा, तनुजता

तया जीवा यथा जीविताया नास्त तस्मा इति भावः ॥ ८ ॥

(८) इहेव अज्जिजेव पवसम्भुटे इत्यर्थः, उद्धारिण्या निवेदयिष्या ।

हे सुभग ! तव कृते निमित्तं तस्याः निःत्रासाः हारजट्टैः हारवत्तायाः सहस्रं

राजा । [निःशब्दः] । किं भणोमिदि, सुकदत्तणे तुह ज्जेह-
बहिणिमा क्खु एसा ।

विदूषकः । एसा बिअक्खणा महीदलमरस्सई । एटाए ज्जेह-
बहिणिमा तिहुअणमरस्सई । ता एटाहिं समं प्पडिप्पडां च
करिस्सं । किं उण प्पिअवअस्स ! पुरदो मअणावत्थं अत्तणो
उचिदेहिं अक्खरेहिं णिवेटेमि । † (ठ)

राजा । पठ, एदं पि सुणीअदि । ‡

विदूषकः ।—

परं जोएहा उणहा गरलमरिसो चंदणरसो
खटक्खारो हारो रअणिपवणा देहतवणा ।

* किं भण्यते, सुकदत्ते तव ज्येष्ठभगिनिका खलु एषा ।

† एषा विप्लवा महीतलसरस्वती । एतन्ना ज्येष्ठभगिनिका विभूषण-
सरस्वती । तदेताभ्यां समं प्रतिस्पर्धा न करिष्यामि । किं पुनः प्रियवयस ! पुरतो
मदनान्धमानात्मन उचितैः अक्षरैर्विदधामि ।

‡ पठ, एतदपि श्रूयते ।

§ परं ज्योःखा उणा गरलमदृशयन्तरसः

खटखारो हारो रजनिपवना देहतवनाः ।

प्रसरत्तं विस्तारः येषां तपोज्ञाः, चन्दनरसः स्फोटकापी अङ्गमङ्गे तीव्र इति भावः,
चन्द्रः दंडस्य दाहः दहनकारोत्पन्नः, मूलेऽपि दास्य अंशो अरण्यसदृशो,
विशेऽहं आर्तव्या युष्माभिरित्येवमभिव्यक्तिरिति भावः, अज्ञानां पाण्डुभावः
निष्प्रभतेति यावत्, दिवसे या अग्निज्वाला चन्द्रवत्ता तदग्नौ कोमलः सदृशः, किञ्च
वाप्याचाम् अश्रूणां प्रवाहाः नित्यं सततं कुल्याभिः कृमिलसरिहः “कुल्याऽस्या
कृमिना सरित्” इत्यमरः ; तुल्याः भवन्ति ॥ १० ॥

(ठ) किं पुनः किन्तु हे प्रियवयस ! पुरतः अवतः, तवेति शेषः । अक्षरैः
वचनैः ।

मृणालो बाणालो जलटि च जलादा तणुलटा

वरिद्धा जं टिट्टा कमजवदना मा सुणअणा ॥ § ॥ ११ ॥

राजा । वअस्स ! तुमं पि थोएण चंदणरसेण समालहि-
स्समि ; ता कहेहि तण्णटं किंपि वुत्तंतं । अध अंतोउरं षड्ढ
देवोए किं किटं नीस ? * (ड)

विदूषः । विअक्खणे ! किं किटं, कहेहि । †

विचक्षणा । देव ! मंडिदा टिक्किदा भूसिदा तोसिदा
अ । ‡ (ढ)

राजा । कधं विअ ? §

मृणालो बाणालो जलटि च जलादा तणुलटा

वरिद्धा जं टिट्टा कमजवदना मा सुणअणा ॥

वयस ! त्वमपि लोकेन चन्दनरसेन समालम्ब्यसे ; तत् पश्य तद्गतं
कमपि वृत्तान्तम् । अद्यान्तं पूर्वं नीत्वा देव्या किं कृतं तस्याः ?

† विचक्षणे ! किं कृतं, कवच ।

‡ देव ! मण्डिता तिक्किता भूसिता लीयिता च ।

§ कथमिदं ?

अतः अतः सा कमजवदना पद्ममुखी वरिष्ठा सर्वाङ्गसुन्दरी सुनयना दृष्टा,
ततः चारुञ्ज्योत्स्ना चन्द्रिका सखा सतापिनोत्सवेः, चन्दनरसः नरलज्जस्रः
विषयतः कटुरित्त्वः । हारः भीतिभङ्गश्च अतः त्रये चारः कवचम् । रत्न-
सूचना निजवाताः टिट्टं तपन्तीति तन्वाभूताः, मृणाली मृणालवता बाणाली
मृणपरम्परा, जलेन बाढी विष्ठा तणुलता उपपत्ति च ॥ ११ ॥

(ड) लोकेन चन्द्रेण चन्दनरसेन समालम्ब्यसे संलीयसे, त्वमपि विहितं
वाचिनीविषं प्राप्स्यतीति भावः ।

(ढ) मण्डितेति ।—मण्डिता चन्द्रिका, तिक्किता दण्डितवता, भूसिता
भोमिता, सुदृष्टिपदद्वयेनेति भावः ।

विचक्षया ।—

घणमुब्बट्टिदमंगं कुकुमरसपंकपिञ्जरं तिस्सा ।

राजा ।—

रोस।अणं किदं ता कंचणमभवालिआरूवम् ॥ ११ ॥ १२ ॥

विचक्षया ।—

मरगभमंजीरजुअं चरणे से कंभिआ वअस्साडिं । ॥

राजा ।—

भमितमधोमुहपंकजुअलं ता भमरमाणाए ॥ १३ ॥ १३ ॥

विचक्षया ।—

राअमुअपिच्छणीलं पट्टांसुअजुअलअं णिवसिदा मा । ॥

राजा ।—

कअलीकंटलिआ ता खरपजणविलोक्खिअटलागा ॥ १४ ॥ १४ ॥

● घणमुब्बट्टिदमंगं कुकुमरसपंकपिञ्जरं तिस्साः ।

† उज्ज्वलीकृतं तप्त काञ्चनमयवलिआरूपम् ॥

‡ मरकतमञ्जीरयुगं चरणावध्या लाभ्यते वयव्याभिः ।

§ भमितमधोमुखपङ्कजयुगलं तप्त भमरमाणायाः ॥

॥ राजमुअपिच्छणीलं पट्टांसुअजुअलअं णिवसिदा मा ।

● कटलीकण्टली तप्त खरपजणविलोक्खिअटलागा ॥

घना या घट्टा मणिआ, तथा वासितं निमित्तं, अनेअमेन सवारत्तं, अट्टिमेन कोमलत्वे व्यञ्जने, तस्या अङ्गं कुकुमरसपङ्कजं पिञ्जरं पिङ्गलं, राजतमिति आसत्, अलङ्कारादिदामेन समुद्भासितमिति भावः ॥ १२ ॥

मरकतंति ।—मरकतमञ्जीरयुगं इन्द्रियनिमित्तं नृपूरयुगलं, “मञ्जीरो नृपूराद्वि-
द्यान्” इत्यमरः, वयव्याभिः मखोभिः लब्धितो प्रापितो । तप्त तदा भमर-
माणाया भृङ्गावध्या अयोमुखं पङ्कजयुगलम् अवनतसूत्रं कमलवदं भमितं वर्तितम् ।
चरणयुगलम् पङ्कजयुगलेन मञ्जीरयुगलम् च भमरमाणाया लाभ्यमिति भावः ॥ १३ ॥

मा कालिनी राजः शुक्रः पञ्चविंशः तस्य पिच्छवत् वर्धयन् पीडय ।
निवसिता परिभाषिता । अदयो रथातदरेव अदयो वेगवन्तो तत् तदा खरेण
जवनेन वयनेन निक्षीयितं दद्याद्यं पमाद्यं यथाः तथोक्ता ॥ १४ ॥

विचक्षया ।—

तीए शिदं वफलए णिवेसिआ पहराअमणिकंची ।

राजा ।—

कंचणसेलसिआए ता वरिहो कारिओ णिअं ॥ १५ ॥

विचक्षया ।—

टिआ वलअ वलिओ करकमलपउट्टणालजुअलमि । ॐ

राजा ।—

ता भण कथं अ सोहइ विपरीअं मअणतूणीरम् ? § ॥ १६ ॥

विचक्षया ।—

कंठमि तीअ ठविदी छम्मासिअमोत्तिआण वरहारी । ॥

राजा ।—

सेवइ ता पंतोहिं मुहचंदं तारआणिअरी ॥ ** ॥ १७ ॥

● तस्मा नितम्बफलवै निवेदिता पद्मरागमणिकाचो ।

† आचनशैलश्रिजलायां तरुहो कारितो नृत्यम् ॥

‡ कला वलयावस्थः करकमलप्रकोटनालयुगे ।

§ तद्वच कथं न शोभते विपरीतं मदनतूणीरम् ? ॥

॥ कण्ठे तस्याः स्थापितः वाय्नासिधमोक्तिकानां वरहारः ।

●● सेवते तत् पङ्क्तिभिर्मुखचन्द्रं तारवाणिकरः ॥

आचनशैलवत् देनाद्रेः शिखायां तत् तदा वरुं मयूरः नृत्यं कारितः । नितम्ब-
आचनशैलश्रिजलायां तरुहो कारितो नृत्यम् ॥ १५ ॥

करकमलयोः पादपङ्क्तयोः प्रकोटः कूर्पराधीनागरुपपङ्क्तवलय एव
नालवर्गं तस्मिन् वलयावस्थः वलयसमूहाः कलाः । तत् तदा विपरीतम् अवगत-
मुह्यनिति भावः, मदनम् तूणीरं प्ररञ्जकोत्थः, कथं न शोभते ? अपितु शोभते
एवेत्यर्थः । करयुगलम् प्रकोटनालतया अधोमुखकमलसम्यं, तस्य च उद्दीपकतया
मदनतूणतया उत्प्रेरकतमिति भावः । अथ कथम्, अपितु शोभत एवेत्यर्थः ॥ १६ ॥

तस्याः कण्ठे वाय्नासिधमोक्तिकानां वल्भिः नाभैः निष्पन्नानि वाय्नासिकानि
कण्ठे परिपुष्टानीति भावः, वानि मोक्तिकानि तेषां वरहारः उत्कृष्टहारः,
आशोकवने वनरीषात् पतितं युक्तौ नक्तं मुक्तादिव परिचरति, तच्च यदि वस्त्राणां

विचक्षता ।—

उभयसु वि सवणेसु विवेसिदं रश्मिकुण्डलजुषं से । *

राजा ।—

ता वदणमन्महरदो दोहिं वि सक्केहिं चंकमिदो ॥ १ ॥ १८ ॥

विचक्षता ।—

अञ्जणजणितपसाहणादं जादादं तीप्र यमयादं । ‡

राजा ।—

उत्पुङ्गुती नवकुवलयमिलीमुखी पञ्चदाचल ॥ § ॥ १९ ॥

विचक्षता ।—

कुटिलालभ्याणं मासा ललाटफलमगसंगिणी रददा । ¶

राजा ।—

ता ससिबिंबस्तीवरि वट्टइ मज्झमि किसणमारंगी ॥ *** ॥ २० ॥

* उभयोरपि श्रवणयोर्निवेशितं रश्मिकुण्डलयुगं तस्याः ।

† तद्वदनमन्महरदो दाभ्यामिव चक्षाभ्यां चकुमितः ॥

‡ जात्याद्यनजनितप्रसाधने जाते तस्या नयने ।

§ उत्पुङ्गुती नवकुवलयमिलीमुखी पञ्चदाचल ॥

¶ कुटिलालभ्याणां मासा ललाटफलमायसंगिणी रचिता ।

*** तच्छिविविम्बस्योपरि वर्तमाने मध्ये कृष्णसारङ्गः ॥

तत्र युक्तो तिष्ठति तदा सत्यपिपुष्पातीति प्रमिदः । तत् तदा तारकानिन्दरः

नन्दराजिः पङ्क्तिभिः सख्यत्वाकारेण मुखमेव चन्द्रं सेवते अनुगच्छति इत्यर्थः ॥ १० ॥

तस्याः उभयोः श्रवणयोः कर्णयोः रश्मिकुण्डलयुगं निवेशितं निहितम् । तत्

तदा वदनमेव मन्मदरश्मिः दाभ्यामपि चक्षाभ्यां कुण्डलयदाभ्यामिति भावः,

चकुमितः पुनः पुनरतिशयेन चलितः ॥ १८ ॥

तस्याः नयने जात्यं मुजातमित्यर्थः, यत् अस्त्रं कञ्चलं तेन जनितं प्रसाधनम्
अलङ्कारं ययोः तस्माभूते जाते, पञ्चदाचल कामल नवी कुवलये नीलीत्यत्रे
मिलीमुखी मरी उत्पुङ्गुती सञ्जितो । कुवलयानां नेत्राभ्यां कामोद्दीपकत्वेन
उत्पुङ्गुत्वमिति व्यज्यते ॥ १९ ॥

कुटिलाणां भङ्गिभूतान् पङ्क्तानां कुमलानां मासा सञ्चयः ललाटफलकं
जातदेवः तस्य अपसङ्गः कंसर्गः अलि यत्नाः तस्माभूता रचिता कृता, केवलाग्रः
शिवनिष्ठ इत्यर्थः । तत् तदा मध्ये स्थितः कृष्णसारङ्गः कृष्णयुगः शिविविम्ब

विचक्षणः ।—

घणमारुतारणप्रणाड गूढकुसुमोच्चश्री चितरभारी । *

राजा ।—

समिराहुमल्लजुर्ध्वं बिभ दंसिअमेणणअणाए ॥ ११ ॥ २१ ॥

विचक्षणः ।—

इअ देवीअ जहिच्छं प्पमाहणेहिं प्पमाहिटा कुमरी । †

राजा ।—

ता केलिकाणणमही बिह्वमिआ सुरहिलच्छीण ॥ ‡ ॥ २२ ॥

विदूषकः । देव । एतं परमस्यं विस्मयोअदि ।—

जेस्सा दिट्ठी तरलधवला कज्जलं तिस्र जोगं ?

जा बित्थिम्मत्थणकलमिणो मोहटे तिस्र हारो ? ।

* घनमारुतारणप्रणाया गूढकुसुमोच्चश्रीकुरभारः ।

† अगिराहुमल्लजुर्ध्वं बिभ दंसितमेणणप्रणायाम् ॥

‡ इति देव्या यथेच्छं प्रसाधनेः प्रसाधिता कुमारी ।

§ तत्त केलिकाननमही विभूषिता सुरभिलक्ष्मी ॥

॥ देव । एतत् परमाद्ये विज्ञायते ।—

यस्या दृष्टिस्तलधवला कज्जलं तथा योग्यम् ?

या विस्तीर्णमतकलमिणी गोभने तथा हारः ? ।

चन्द्रमण्डलस्य उपरि वर्तते तिष्ठति । मुखस्य चन्द्रस्य केवलं लक्षणम् ।
मिति व्यजते ॥ २० ॥

अनः निविड, अतिमात्र इत्यर्थः, मार उत्कर्षः, यस्याः तादृशी ताराः कनोनिष्ठा
यथीः तन्नाभौ नयने यस्याः तर्जितायाः, चिकुरभारः कपरीवन्तः, गूढः अलङ्कृतः
कुसुमानाम् उच्चयः निचयः खल्वयत्त वा तत्तत्तः । एषणप्रणाया स्वगत्या
अगिरार्धः चन्द्रमण्डिकेयथीः मल्लजुर्ध्वं इत्युक्तं दर्शितं प्रकटितम् । कुसुमोच्चस्य
चन्द्रमास्य चिकुरभारस्य राहुमास्यमिति व्यजते ॥ २१ ॥

इतीत्यं देव्या राजमहिष्या कुमारी कर्पूरमञ्जरी यथेच्छम् इच्छानुसारेण
प्रसाधनेः अलङ्कारैः प्रसाधिता अलङ्कृता । तत्त तर्हि सुरभिलक्ष्मा वसन्त्यया
सुगन्धस्यया वा केलिकाननमही कीडोद्य नभूमिः विभूषिता मञ्जिता । कुमार्थाः
कीडोद्यानतया कीडोद्यानभूमिसाध्यं देव्याश्च सुरभिलक्ष्मीसाध्यं व्यज्यते ॥ २२ ॥

वक्ताः इति, तरला वक्ता वक्ता च, कज्जलम् अन्नं तथा इष्टं योग्यम् ? नैव

चक्रागारे रमणफलहे कोवि कंचोमरुडो

जिम्सा तिमसा उण वि भणिमो भूसणं दूषणं अ ॥ १ ॥ २३ ॥

राजा । [पुनस्तान्मन्त्राया] ।—

तिबल्लिबल्लिअणाद्धीवः हूमूलेसु लगं

यणकलमणिटंवाडंवरिसूम्ममंतं ।

जलणिविडंमिभीए स्लिकवणं राहाणवत्तं

पिसुणटि तणुजट्टीचंगिमं लंगिमं अ ॥ * ॥ २४ ॥

चक्रागारे रमणफलहे कोऽपि काश्याडम्बरौ

यस्मास्तस्याः पुनरपि भवामी भूषणं दूषणञ्च ॥

त्रिवल्लिबल्लितनाभीयाहूमूलेषु लघं

जलकलमनितस्याडम्बरैः प्लुक्तमतु ।

जलनिविडमेतस्याः ग्रन्थं स्नानवस्त्रं

पिशुनवति तनुपटिचङ्चिमानं तारुण्यञ्च ॥

योग्यमिति जाकः । या विधीर्यस्तनी कल्पमाविष यस्याः तादृशी, तस्याः द्वारः
शोभते ? नेवेति जाकः । यस्याः चक्रागारे मण्डलागारे रमणफलहे कचनपरिमरौ
कोऽपि अनिर्वचनीयः, अतिसमोदर इति भावः, काश्याडम्बरः राजाकलापः,
अस्तीति जेवः, तस्याः पुनरपि अन्वदिनं ग्रं, भूषणं दूषणञ्च दूषणमेवेत्यर्थः, भवामः
कवयामः, काश्याडम्बरं तथा जितमिति भावः । यद्वा—तस्या दृष्टेः योग्यम्
चतुःपदम् । तथा तस्याः द्वारः शोभते इति सरल एव ग्रंथः । तथाच अप्रनन्दार-
काशोकलापा एव तदुच्यन्ते भूषणानि नाश्वानि इति भावः ॥ २३ ॥

त्रिवलीति ।—त्रिवलीनिः त्रिवलीभिः रेखाभिः बलिता अन्विता अलङ्कृता वा
नाभी व हूमूले च तेषु लघु संज्ञकं स्तनी कल्पनी नितम्बाडम्बरश्च नितम्बाभीरश्च
तेषु प्लुक्तमतु उच्यन्ते, उल्लरटिति यावत्, जलनिविडं जलादे, जलभारवटिति
यावत्, एतस्याः आनाथाः ग्रन्थं निष्कणं, विजटमित्यर्थः, स्नानवस्त्रं तनुपट्टेः
चक्रवर्तायाः चङ्चिमानं चैन्द्ये जायं वा तारुण्यञ्च श्रीरञ्च पिशुनवति
रूपवति ॥ २४ ॥

विदूषः । [सकोपनिवृत्तिः] भो ! मय मञ्जानांकारमहिता
बन्दिता । त्वं उण जलविलुप्तपसाहणं ज्जेव्व सुमरसि,
ता किं ण सुदं देवेण ? (ण) ।—

णिसग्गचंगस्स वि माणुमस्स
सोह्मा समुत्थोल्लिदि भूषणेहिं ।
मणीणं जञ्जाणं वि कंचणेहिं
विह्वमणे सज्जदि कावि लच्छी ॥ * ॥ २५ ॥
सुहाणं णाम हिमम्राहं हरन्ति हंत !
येवच्छकयणगुणेण णिदंविणोभो ।
केआ उणो प्पकिट्ठिचंगिमभावणिज्जा
दक्खारसो ण महुविज्जइ सक्कराए ॥ † ॥ २६ ॥

* भो ! मया सर्वाङ्गद्वारमहिता बन्दिता । त्वं पुनर्जलविलुप्तप्रसाधनामेव
स्मरसि, तत् किं न सुतं देवेन ?—

निसर्गेचकृष्णापि माणुषस्य शोभा समुन्मीलति भूषणेः ।
मणीनां जालानामपि काञ्चनेर्विभूषणे सज्जति काऽपि लच्छीः ॥
† सुग्धानां नाम हृदयानि हरन्ति हन्त !
नेपथ्यकल्पनगुणेन नितम्बिन्यः ।
केकाः पुनः प्रकृतिचङ्किमभावनीया
द्राक्षारसो न मधुरीयति शर्करया ॥

(ण) सर्वेः अलङ्कारैः सहिता शोभिता । जलति ।—जलेन स्नानोद्यमेन
जायत, विलुप्तं च वस्तुतः प्रसाधनं यस्याः तथोक्ताम् ।

निसर्गतः स्वभावतः चकृष्णापि सुन्दरस्यापि माणुषस्य शोभा भूषणेः समुन्मीलति
समुदासते । जालानां सुजातानामपि मणीनां रत्नानां काञ्चनेः विभूषणे अलङ्कारे
सति काऽपि अनिर्वचनीया लच्छीः सज्जति संलग्नाति, समुदासते इत्यर्थः ॥ २५ ॥

हन्त ! खेदं नितम्बिन्यः प्रशस्तानितम्बः ; काताः नेपथ्यस्य सुपरिष्कृतस्य कल्पन-
गुणेन रचनानुबन्धेन सुग्धानां मृदानाम्, अविदग्धानामित्यर्थः, “सुग्धः सुन्दरमृदधीः”
इति शब्दः ; हृदयानि हरन्ति मोहयन्ति, पुनः किन्तु केकाः विदग्धाः, “केकी

विषयः । जघा देवेणादिष्टं—

योऽप्राणं यथाप्राणं कस्य कलिकालं धीणं प्रच्छीणं वा

भूचन्दस्य मुहस्य कंतिसररिआसोत्तस्य गत्तस्य च ।

को येवच्छकलादिं कोरदि गुणा ? जं तं वि सर्व्वं पियं

संजुत्तं सुणु तत्थ कारणमिणं रुद्धीअ का खण्डणा ? ॥ * ॥ २७ ॥

राजा । [विदग्धसुहृदस्य] ।

सुप्पांजल कविंजल ! एस्स

सिक्खावीअसि । (त) —

यथा देवेणादिष्टम्—

स्यूलानां सूनानां कर्णकलिकालाङ्गिनीः श्रवण-

भूचन्दस्य मुहस्य कान्तिसररित्तमो गतस्य च ।

को जेपय्यकलाभिः, किथते गुणो ? यत्तदापि सर्वे प्रियं

संयुक्तं शृणु तत्तत् कारणमिदं रुद्धः का खण्डना ? ॥

+ सुप्पाञ्जल कापञ्जल ! एष शिष्यमे—

विदग्धः" इति दर्पणः, प्रकृत्या स्वभावेन यः अङ्गिमा सीन्दव्ये तेन सावनीया
हरणीयाः । तथाहि टाक्षारमः शर्करया तत्प्रयोगेनेति भावः, न मधुरीयति
न साधुष्ये वाप्राप्ति, खतः मधुर एव स इति भावः ॥ २६ ॥

स्यूलानामिति ।—स्यूलानां पीनानां सूनानां, कर्णकलिकालाङ्गिनीः श्रवण-
कोरकांतकामिणीः, आकर्णकटयोरेति भावः, अन्धान्धेयधीर्वा, भुवः प्रविश्याः
चन्दस्य आह्लादनस्येति भावः, सुखस्य, कान्तिसररित्तमः कान्तिप्रवाहं बहुत इति
भावः, गतस्य अङ्गस्य च, जेपय्यकलाभिः वेगशक्त्याभिः को गुणः अलङ्कारः
किथते ? नरेरेति श्रेयः, न कोऽपि गुणो भवतीति भावः । तत्र गुणभावे इत्यर्थः,
रुद्धं कारणं शृणु यत्तत् यद्यपि सर्वे प्रियं भीषणमलङ्कारजातमिति भावः, संयुक्तं
निहितं, तत्तदङ्गमिति भावः, तत्तत् तदा रुद्धः प्रसिद्धेः का खण्डना ? निरसनम् ?
रुद्धिर्धर्ममपहरतीति यथा रुद्धीर्योतापावता नास्ति, तथा तादृशसीन्दव्यशक्तिर्वा
भूषणानपेक्षेति भावः ॥ २७ ॥

(त) सुप्पाञ्जल ! अतिहरण ! शिष्यसे उपदिश्यसे, विषयस्येति श्रेयः ।
परिहासोक्तिरसम् ।

किं कल्पं किमिमेण विरचनविधिना ? सो णडोणं बिडुंओ
तं चंग जं विचंगं जणमणहरणं तेण सीमंतिणीओ ।

अस्मिं मब्बांगसंगो सपलगुणगणो सो अदंभो अनंभो
तास्सं णेच्छंति काले परमसुखपरं किं पि णेवच्छन्च्छो ॥१॥ २८॥

विचचना । देव ! एतं विस्मयीप्रदि—ए केवलं देवीए
विप्रोएण तस्मा अणुगदमिह, तारामेत्तीए वि सहित्तणं पत्ता
कर्पूरमंजरीए । तेण तक्कज्जमज्जा अहं उणो वि ओलग्गविअ
अविअ णिवेऽहस्सं । ॥ (थ) —

किं काव्ये कविमेण विरचनविधिना ? स णटोना विडुन्वः ।

तच्छब्दं वनिजाहं जनमनोहरणं तेन सीमन्तम् ।

यस्मिन् सर्वाङ्गसङ्गं सफलगुणगणं भोऽहोऽहम् ।

तास्मिन्नेच्छन्ति काले परमसुखपरं कामाप नेपथ्यलक्ष्मीम् ॥

॥ देव ! एतद्विधायते—ए केवलं देव्या निधोगेन तस्मा अनुगताऽपि,
तारामेताऽपि सखीत्वं प्राप्ता कर्पूरमञ्जरीः । तेन तत्कार्यासक्ताऽहं पुनरपि
शेवकोभूय निवेदयिष्यामि ।—

किं काव्यमिति ।—कविमेव विरचनविधिना अलङ्कारविधानेन किं काव्यम् ?
न किमपीत्यर्थः, स कविमविरचनविधिः णटोना वेद्याना विडुन्वः प्रसारणं,
कोकान् पतारिणत्वं वेद्याः कविमविरचनाभि स्वार्हं सज्जयन्तीति भावः । यत्
निजाहं जनानां मनोहरणं तत् शब्दं सुन्दरं, तेन शब्देन सीमन्तम्, उत्तमाङ्गनाः,
भवन्तीति शेषः, यस्मिन् सफलगुणानां शीलसीन्दर्यादीनां गणः, सर्वैः अङ्गैः
सज्जति सङ्गच्छते इति सर्वाङ्गसङ्गः, अस्तीति शेषः, सः अदम्बः अकुर्वितः, अनम्बः
अप्राप्य, तस्मिन् सर्वाङ्गसुन्दरं जने इति भावः, परमसुखपरं काले यौवने
इति भावः, यौवनातिक्रमे तादृशश्रिया अप्रमत्तात् नेपथ्यापेक्षति मृच्यते, कामपि
नेपथ्यलक्ष्मीं वेशभूषाजनितश्रियं न इच्छन्ति, विदग्धा इति शेषः ॥ २८ ॥

(घ) निधोगेन आदेशेन । तस्याः कर्पूरमञ्जरीः । तारामेता तारा अस्याः
कनोनिता तस्याः मैत्री प्रीतिः तस्या, सभयोः अन्तोऽन्तर्दर्शने स्वाभाविकी वा प्रीतिः
शेव तारामेता इति उच्यते, तथापि ।

तिस्मा दाव परिक्रवाप्र णडिदो हत्यो यणोत्थंगदो

दाहोड्डामरितो सडोहं बहुसो हिलाप्र कट्टिज्जदि ।

किं तणाव इमं णिमाप्र गिरं संतोमिणिं तामिणिं

हत्थच्छत्तणिवारिदं दुकिरणा बोद्धेइ सा जामिणीं ॥ २८ ॥

कज्जसेमं कविंजलो णिवेदइस्सदि, तं च देवेण तधा

कादब्ब । * [इति परिक्रम्य निष्क्रान्ता ।]

राजा । बभूव ! किं उण तं कज्जसेमं ? । *

विदूषकः । अज्ज हिंदोलणचउत्थो, ताहं देवोण गोरीं कदप्र

कप्परमंजरीं हिंदोलण आगेहइदब्बा । ता मरगप्रकं जाड्डिदेण

देवेण कप्परमंजरी हिंदोलन्ती दइब्बा : एदं तं कज्जसेमं ।

तथासावत्परीवराय निहितो हस्तः स्तनोत्थङ्गता

दाहोड्डामरितः सखीभिर्बहुधा हलया कृष्यते ।

किं तनापीमां निशामय गिरं सन्तोषिणो वासिणो

हस्तच्छत्तणिवारितेन्द्राकरणादातवाद्यति सा यामिनीम् ॥

कायेणैव कापिप्रभो निवदयिष्यति, तत्र देवेन तत्रा करिष्यम् ।

* वयम् ! किं पुनस्तत् कायेणैवम् * ।

! अथा हिन्दोलनचतुर्था, तत् दृष्ट्वा गोरी कृत्वा कर्परमञ्जरी हिन्दोलके
आगेहयितव्या । तत् मरगप्रकृष्टतम देवेन कर्परमञ्जरी हिन्दोलन्ती दृष्ट्वा

तथाः कर्परमञ्जरीः तावत् साकल्येन, सम्यगवस्थः, "यावतावत् साकल्ये"
इत्यमरः ; परीवराय किञ्चिन्वनन कोटशयाभाः मत्ताप इति निययायेत यावत्,
सखीभिः स्तनोत्थङ्गतः स्तनोत्थङ्गः निहतः अप्रियः हस्तः दाहं सन्तापेन
उड्डामरितः व्यतिवहः, भृगुभावेन इति यावत्, बहुशः पुनः पुनः हलया
अवज्ञया, कृशनेति भावः, कृष्यते अयनीयते इति यावत्, तेन किम् ? एतेनापि तस्याः
मत्तापः न सम्यक् पक्ष इति भावः, इमा अपि सन्तोषिणो वासिणो वासजनोश्च
गिरं वाच निशामय शृणु, ना दृष्ट्वा एव कुर्वन् तेन निवारिता आश्वादिताः इन्द्र-
किरवाः अन्द्रमथुवा अथा तथाभूता सती वासिनी रजनोम अतिवाहयति
यापयति । देवानुरक्तार्थेयमोदक् मलयने इति देवक्य अन्तोषकरत्वं, अन्दातपकापि
वाहनसद्यतया विमलं मरगप्रकृष्टं वासजनकत्वमिति भावः ॥ २८ ॥

[विचिन्त्य] ता अटिणिउणा वि कूलिदा देवो । पाइआ
जोसमज्जारिआ दुहं ति तक्रं । १ (य)

राजा । को अस्मां तुम्हाहिंतो मइ कज्जसज्जो ? को अस्सो
चंदाहिंतो समुद्ववड्ढण्णिट्ठा ? * । (द)

[इति परिक्रम्य कदलीगटप्रवेशं नाटयतः]

विदूषकः । इअं उत्तुंगफटिअमणिवेदिआ, ता इइ उवविसदु
प्पिअवअस्सो । १

[राजा तथा करोति] ।

विदूषकः । [हस्तमुदय्य] । भो ! दोसदु पुण्णिमाचंदो । १

राजा । [विस्मोक्त] । अए ! दोलारूढाए मइ वल्लभाए बअण्णं
पुण्णिमाचंदो । त्त णिदिममि । [समन्तादवलोक्य] ।—

उत्तमः काव्यशेषम् । तदतिनपुण्याऽपि कूलिता देवो । पायिता जोसमानारिआ
दुग्धाभाति तक्रम् ।

* कोऽस्यो युष्मत्तो मम काव्यमज्जः ? कोऽन्यथन्तः समुद्ववर्द्धननिष्ठः ? ।

१ इयमपुत्रकान्तमणिवेदिता, तादृशोपविशत प्रियवशब्दः ।

१ भो ! दृश्यता पूर्णमाचन्द्र ।

१ अये ! दोलारूढाया मम वल्लभाया वदनं पूर्णमाचन्द्र इति निर्दिशति ।

(ब) हिन्दोलनचतुर्थी दोलारूपचतुर्थी । सरकतकुञ्चयितेन सरकतकुञ्जो
नाम प्रामादविशेषः । “सरकतपुञ्ज” इति पाठान्तरम् । हिन्दोलनी दोलायमाना ।
अतिनपुण्याऽपि अतिचतुराऽपि । कूलिता विप्रलब्धा, अस्माभिरिति शेषः ।
जोसमानारिआ व्रद्धा विहाली । दुग्धाभाति बाधयित्वति भावः । तक्रं “घोक्र” इति
प्रसिद्धम् ।

(द) युष्मत्तः अन्ययोगे पञ्चमी, युष्मद्भिन्न इत्यर्थः । काव्यमज्जः काव्येषु तत्परः ।
अन्ततः अन्तात् । समुद्वति—समुद्वल वर्द्धने उद्विग्नस्यादने लब्धा आवेशः वल्ल
तृतीयः ।

विच्छाश्रतो गगनमणोमंडलस्त्राणणाई
 पच्छान्तो गगनकुहरं कंतिजोषहाजलेण ।
 प्येच्छंतौणं हिटश्रणिहिटं णिहलंता अ टप्यं
 दोलालीलासरलतरली दोसण से मुहेंदू ॥ ३० ॥

अवि अ—

उच्चैहिं गोपुरेहिं धवनधधपटाडुंबरिल्लावलीहिं
 घंटाहिं बिंदुरिल्लासुरतरुणिबिमाणाणुळुअं वडंतो ।
 प्याकारं लंघयंतो कृणइ रअवपाटुम्ममंती गमंती
 एंती जंती अ दोला जगमणहरणं कट्टणुकट्टणहिं ॥ ३१ ॥

विच्छाश्रयप्रसरमणोमण्डलस्थाननाम
 प्रक्षालयन् गगनकुहरं कान्तिज्योत्स्नाजलेन ।
 प्रेतमाणाणा हृदयनिहितं निर्दयं अ टपे
 दोलालीलासरलतरली दृश्यतेऽस्या मुखेन्दुः ॥

अपि अ—

उच्चै गोपुरेषु धवनधधपटाडुंबरवडलावलीषु
 घण्टाभिर्वेदाद्यसुरतरुणिबिमानानुलपं वडन्ती ।
 प्राकारं लङ्घयन्ती कुराति रथवशाद्भ्रमन्ती जमनी
 आशान्तो यान्ता अ दोला जगमणहरणं कट्टणोक्कट्टणेः ॥

विच्छाश्रयश्रुति ।—अ-ः। कर्पूरमञ्जुष्याः मुखेन्दुः मुखचन्द्रः नगररमणी-
 मण्डलस्य पौरकामिनीगणस्य आनमानि मुखानि विच्छाश्रयन् विच्छाश्रयानि विगम-
 न्त्वान्तीनि, भविष्यान्तीत्यर्थः कर्णं कान्तिरूपं व्योमहा चन्द्रिका तस्या कर्णं विस्तर-
 इति भावः, तेन गगनकुहरस्य चलोच्चैर्ध्रुवस्य प्रक्षालयन् धौतीकर्णं, उद्गमयति
 यावत्, प्रेतमाणाणा पश्यतां पश्यन्तीनाञ्च मराणा नावीनाञ्च हृदयनिहितं हृदयस्थं
 टपे नभेव भाव्यां मुन्दरा नाभ्येति, वडन्ती मुन्दरी नाभ्येति चत्वेकपदसङ्कारमित्यर्थः,
 निर्दयं यन् स्वप्नं, किञ्चेति शब्दः, किञ्च दोलाया लोलया विद्यासेन, सञ्चारेत्येति
 यावत्, सरलतरलः स्रष्टिदतिविप्रकट इति भावः, दृश्यते ॥ ३० ॥

उच्चैश्चिति ।—वडन्तीना ध्वजपटानां ये आकल्पाः विस्तराः तेषां वडन्ता
 आवल्लः श्रेयः येषु तन्वीकेषु गोपुरेषु पुरवारेषु चच्छाभिः चच्छारवैरल्लसः, विज्ञाच

अवि श्र—

रणंतमणिणे उरं भणभणंतहारच्छटं

कलकणिटकिंकिणीमुद्धरमेडलाडंवरं ।

विलोलवलयावलीजणिटमंजुमिंजारवं

ण कस्स मणमोहणं समिसुहोअ हिंदोलणं ? ॥ * ॥ ३२ ॥

विदूषकः । भो ! सुत्तश्रोतुं तुमं । अहं उण वित्तिश्रोतुं

भविश्र वित्तिरेण वस्समि । (ध)—

* अपि च—

रणन्तरिणूपरं भणभणायमानहारच्छटं

कलकणितकिंकिणीमुद्धरमेडलाडंवरम् ।

विलोलवलयावलीजनितमञ्जुश्रितारवं

न कस्य मनोमोहनं श्रिमसुखा हिन्दोलनम् ? ॥

† भः ! सूत्रकारस्यम् । अहं पुनरेतच्छ्रोतुं भूत्वा । वस्त्ररेण वर्णयामि । —

वेगेन गच्छत् यत मुरतकृपायाः टंकाङ्गनाथाः । विमानं तदनुवृत्तं यथा तथा वदन्ती
 चलयन्ती, प्राकारं लङ्घयन्ती अतिक्रामन्ती, तथा रथवशात् वेगहेताः उन्नमन्ती ऊर्ध्वं
 गच्छन्ती, नमन्ती अर्धोभयन्तः, कर्षणीत्कर्षणैः आकर्षणं न त्याजेन चेत यावत्,
 आशानी आगच्छन्ती, सगोपमिति भावः, यान्ती गच्छन्ती, दूरमिति भावः, दोषा
 जनाना मनोहरणं करोति ॥ ३१ ॥

रणन्तरि ध्वनन्ती भाणूपुरी यव तथोक्तं, भणभणायमाना हारच्छटा हारावली
 वस्त्रिणु तथाविध, कल मधुर कणितं यासां तथामृताः याः किङ्किण्यः सुटर्वाण्टकाः
 काभिः सुखरः सशब्दः मेडलायाः रत्ननाथाः आडम्बरः श्रितारः यस्मिन् ताट्टमं,
 विखीलाभिः अपक्वाभिर्बलयावलीभिः जनितः मञ्जुः मनोमोहः श्रितारवः वस्त्रिणु
 तथाविध, श्रिमसुखाः चन्द्रवदनायाः हिन्दोलनं कस्य जनस्य न मनोमोहनम् ? मनो-
 रञ्जनम् ? अपि तु सर्वेभ्यः जनस्य मनो मोहयति इत्यर्थः ॥ ३२ ॥

(च) सूत्र करोतीति सूत्रकारः । “स्त्रोत्तरमसन्दिग्धं सारवत् विज्ञेयीमुखम् ।
 अस्तीभनमवयस्य सूत्रं सूत्रविदो विदुः ॥” इत्युक्तञ्च सूत्रप्रणेतैस्तैः । इति सूत्रकारः
 ज्ञाप्यकारः, सूत्रस्य स्त्रोत्तरत्वेन अर्थगौरवात् सर्वेषामनुस्यक्त बोधः सादिति तत्परि-
 हाराय स्पष्टतद्वद्व्याख्याङ्कुरितं भावः ।

उबगिष्ठिप्रथणपाब्भारपोडुअं चरणपंकजजुअं से ।

फुक्कारइ व्व मअणं रणंतमणिणंउररवेण ॥ ३३ ॥

हिंदोलणलीलाललणलंपडं चक्कवत्तुलं रमयं ।

किलकिलइ व्व महरिसं कंचोमणिकिंकिणिरवेण ॥ ३४ ॥

टोलांटोलणलीलामरंतमारिआळलेण से डारो ।

वित्थारइ व्व कुसुमाउडणरवइणोइ किन्निव्वलोओ ॥ ३५ ॥

संसुहपवणप्पेरिटोवविव्वये दरदस्सिडाइ अंगाइ ।

इक्कारिज्जण मअणं पामम्मि णिव्वेमअंति व्व ॥ ३६ ॥

उपावाक्यतस्तनभाभाःपोडुतं चरणपङ्कजयुग तस्याः ।

फुक्कारयतोव मदने रणन्मणिनूपुररवेण ॥

हिन्दोलनलीलाललनलनपटं चक्कवत्तुलं रमयन् ।

किलकिलायतोव सङ्घे काचोमणिकिङ्गणोरवेण ॥

टोलांटोलनलीलामरत्नरिकाळलेनाया डारः ।

वित्थारयतोव कुसुमावुधनरपतेः कोर्त्तिवलोः ॥

सन्मुखपवनप्रेरितोपरिवस्त्र दरदर्शितान्यङ्गान् ।

आकाशे मदने पाशे निवेशयतोव ॥

तस्याः कर्पूरसङ्गथोः चरणरङ्गजुग पादपद्मयुगलम् उपविष्टतथोः स्नानथोः
प्राग्भावेण विस्तारेण पोडुतं भाराकान्तमिति भावः, रणतोमोणनूपुरयोः रवेण मदने
कामं फुक्कारयतोव आह्वयतोव । रणन्मणिनूपुररवयवसमांशेन कामिना मदगम्यता
जायते इति भावः । अन्तेवाडणहारः ॥ ३३ ॥

हिन्दोलनव लीला विलासः तस्या ललने प्रसरणे लम्पटं गुञ्जं, चक्कवत्तु
वत्तुलं मोलं, रम्यते चकिप्रिति रमयं जवनपरिसर इत्यर्थः, काचो रज्ज्वा तत्र स्थिता
याः मणिकिङ्गणः रत्नमयचुटन गटकाः तासां रवेण सङ्घे किलकिलायतोव
किलकिलेत्युक्तं जिनदतीवेत्यर्थः ॥ ३४ ॥

टोलाया चान्दोलनलीलया चान्दोलनानुसारेण सरतो जललोया सरिका मुक्तावली
तस्याः क्लेशेन चस्याः डारः कुसुमावुध एव नरपतिः तच्च कामभूषणेत्यर्थः, कोर्त्तिवलोः
कोर्त्तिवलाः, कोर्त्तिपरम्परा इति यावत्, वित्थारयतोव । अन्तेवाडणहारः ॥ ३५ ॥

सन्मुखेन पवनेन वायुना प्रेरितं सञ्चालितं वत्तु उपपरिवस्त्र तस्मिन् दरदर्शितानि

इत्ति एदाइं विलासुज्जनाइ दोलाप्यवचच रिभाइं ।

कस्स ण लिहेइ चित्ते णिउणो कंदप्पचित्तअरो ? ॥ * ॥ ४० ॥

राजा । [सावसादम] । कधमवतिस्सा कप्पूरमंजरी ॥ रिक्ता

दोला, रिक्तं अ मह चित्तं, रिक्ताइं दंमणुस्सुआइं मह
णअणाइं ।†

विदूषकः । ता विज्जुल्लेहा विअ खणटिट्ठण्हा । ‡

राजा । मा एब्ब भण, हरिचंदपुरी विअ दिट्ठा पण्हा

अ । § (न) [अतमाटितकेन] । —

मांजिहो अठ्ठमुदा णववडणसुवसुज्जना अंगजहो

दिट्ठी बाहेदुल्लेहाधवालमजडणी कुंतला कज्जलाहा ।

* इत्थेतानि विलासोज्ज्वलान दोलाप्य अवचरितानि ।

कस्य न लिखति चित्ते निपुणः कन्दर्पः सप्रकरः ? ॥

† कधमवतीरो कप्पूरमञ्जरी ॥ रिक्ता दोला, रिक्तं च मन चित्तं, रिक्ते
हर्षभोग्गके मम नयने ।

‡ तद्वदुल्लेखं अथ दृष्टमष्टा ।

§ भवे भण, हरिचन्दपुरीय दृष्टा पण्डिता य ।

इत्थेतानीति । — निपुणः दत्तः कन्दर्पे एव विदूषकः, आलेख्यकारः इत्थेतानि
एवंकपाणि विभासेन उज्ज्वलान् वाचसाध दोलापयप्रवरितानि दोलान्दोलन-
विक्षुब्धरववाच कस्य जनन्य । अतः पञ्चादभूते नि यावत्, न लिखति ? न चिदयति ?
अवेत्येव कामिन इत्यर्थः । काचित् विलम्बोति विलासाः विराजन् इति यावत्,
उज्ज्वलाः शृङ्गाराः येन तानि, “शृङ्गार, सुचिरस्त्वलः” इत्यमरः ; इत्याहुः ॥ ४० ॥

(न) हरिचन्दपुरीति । — हरिचन्दस्य ममः नः पुरी सततीश्वरनयनेन लीलायां
हर्षनानन्दिनी कामीत्, पश्चात् विश्रान्तिवद्वलनया यथा प्रमष्टा तथा तादृग्व्यवस-
त्वेन नेवानन्दिनी सा दृष्टा, अयेनेव प्रमष्टा च दर्शने गतेत्यर्थः । विदुः ख्याया यद्यपि
अचक्ष्मायित्वं अयेनेव प्रकाश्य, तथाऽपि तद्दर्शनं न लीलानन्दकलं, चन्द्रप्रतिबालि-
मादिति तस्याप्यमदुर्लभमिति भावः ।

इत्थं वस्त्राणं रेखा विहरइ हरिणीचंचलाक्खी अ एसा
कांदप्पा दीहदप्पो जुअजणअण्णि पुसलक्खी ब्व भादि ॥*॥४१॥

विदूषकः । एतं तं मरगपकुंजं । इह उवविमिश्र प्यिअ-
वअस्सो प्पडिवाल्लेदु तं । संभावि मस्सिहिदा बट्टदि । †

[उभौ तथा कृतः] ।

राजा । अदिमिमिरं वि हिमाणि संदाबदाइणिं (प)
अणुइयामि । ‡

विदूषकः । ता लच्छोमहंपरो खणं चिट्ठदु देवो, जाव
अहं मिसिरोपआरसामग्गिं (फ) संपादेमि । [इति नाट्येन निष्क्रम्य

* माञ्जरी श्रीमदुदा नवघटनसुवर्णस्त्रिभुजाः । इत्यादिः

हटिवाल्लेन्दुरखाअवविमज्जयिनी कुल्लाः अज्जलामाः ।

इत्थं वस्त्राणा रेखा विहरति हरिणीचंचलाक्खी चेवा

अन्तर्पो दीर्घदर्पो युवजनजये पुणंसत्त्य इव भाति ॥

† एतत्तत्परकतकुञ्जम् । इहोपावश्यं प्रियवयस्यः प्रतिपादयन्तु तान् । सव्याडिं
अभिहित्वा वर्तते ।

‡ आताशांशरामवि हिमानो मत्तापटायनीमनुभवामि ।

माञ्जरीति—आलमुदा श्रीजावयवः माञ्जरी माञ्जरावागरक्तेति यावत्,
अइयटिः नव घटनं निमीषं यच्च तादृशं यत् सुवर्णं काष्ठं तदग उज्ज्वला, हटिः
वालायाः आभनवायाः इन्दुरेखायाः अन्दुखलायाः अवलिमानं श्रेय जयतीति
तथोक्ता, कुल्लाः केशाः अज्जलामाः अज्जलनिभाः, गादनीला इत्यर्थः, इत्थम्
एवमुक्त्वा, आनन्दवनीयत भावः, वस्त्राणा वपाचा रेखा मापुगी विहरति विलसति,
एतत्त्वा इति श्रियः, एवा च हरिणीवत् अखले आचक्षी मयने यथाः तथाक्ता,
विहरतीत्यनेनात्वयः, अतः दीर्घः लङ्गाम् दर्पो यच्च तथाक्ताः अन्तर्पोः कामः युव-
जनाना जये पुणंसत्त्य इव पूर्णः सत्त्यः अभिलाष इति यावत् यच्च तथाभूत इव
भाति राजते, अन्तर्पश्चिभुवनविजयो भविष्यतीति मन्त्रे इति भावः । “दीर्घदर्पो” इति
वाठि—दीर्घे हृष्यतीति तथेवार्थः ॥ ४१ ॥

(प) हिमानो । इमं वदतिः तान् । मत्तापटायिनी, विरहादिवि मावः ।

पुरोक्तोक्त्य च] । किं उच्यते एता विप्रकृता इतो निषेधे
आशङ्कति ? । *

राजा । संनिहितो मन्त्रेभ्यः कश्चित् मन्त्रोऽपि ।

[अत्रा मन्त्राजुतमभिधीयते । (४)—

किमलपकरणरणा वि क्व कुञ्जप्रणमणा मिश्रकञ्जप्रणा वि ।

अहह ! नमश्चपञ्गी तद् वि तावेद अञ्जयि ॥ १ ॥ ४२ ॥

विदूषकः । [मध्यगतोक्त्य] । अह ! विप्रकृता मिमिरोव-
आरसामग्योमहिदहत्या आश्रया । :

[ततः प्रविशति शिशिरोपचारसामग्योमहिता विचक्षणा] ।

विचक्षणा । [परिक्रम्य] । अहो ! पित्रसहीण मन्त्रो क्व
विरहटाञ्जरो । §

* तल्लक्ष्मीमहेश्वरः अथ तिलत् देवः, यावदहं शिशिरोपचारसामग्यो मन्त्रा-
यामि । किं पुनरेषा विचक्षणा इतीति शङ्कते आशङ्कति ? ।

† संनिहितः मन्त्रेभ्यः कश्चित् मन्त्रोऽपि ।—

किमलपकरणरणाऽपि खलु कुञ्जप्रणमणा मन्त्राजुतमभिधीयते ।

अहह ! नमश्चपञ्गी तद् वि तावेद अञ्जयि ॥

‡ अहो ! विचक्षणा शिशिरोपचारसामग्योमहिता आश्रया ।

§ अहो ! पित्रसह्या मन्त्रो खलु विरहटाञ्जरो ।

(फ) तल्लक्ष्मीति ।—तत तर्हि लक्ष्मीः राजलक्ष्मीरिति भावः, तल्लक्ष्मः
तन्मात्रमहाय इत्यर्थः, केवलं राजश्रिया युक्त इति यावत् । शिशिरोपचारसामग्यो
श्रीतल्लक्ष्मिणाद्रव्यज्ञानं, मन्त्रापनिवर्तकद्रव्यममूहमिति भावः ।

(ग) मन्त्राजुतमभिधीयते आश्रया इति नाश्रयेण प्रकट्यते ।

किमलपयेति ।—किमलपयति नमश्चपञ्गी विचक्षणा यस्याः तल्लक्ष्माऽपि,
कुञ्जप्रणे इव लीलायाम् इव मन्त्रे यस्याः तदाविधा खलु तदाविधाऽपि, मन्त्राजुतमभि-
धीयते इति यस्याः तदाविधाऽपि, तदा मन्त्राणि मन्त्राजुतमभिधीयते यस्याः तल्लक्ष्माऽपि,
अहह ! खेदे तापयति, वेति शिवः, आश्रयेण ; मन्त्रापनिवर्तकद्रव्यममूहमिति भावः
मन्त्रापनिवर्तकद्रव्यमिति विशेषोक्त्या, मन्त्राजुतमभिधीयते विनाऽपि मन्त्राजुतमभिधीयते विना-
वनेत्यमोः मन्त्रेभ्यः, तदन्तं दर्शये—“अति ह्यती कथामात्रे विशेषोक्तिस्तथा
विधा” इति, “विनायना विना ह्यती आश्रयेण विनायते” इति च ॥ ४२ ॥

विदूषकः । [उपसृत्य] भोटि ! किं एदं ? ।

विचक्षणा । भिमिरोवभारसामग्री । १

विदूषकः । कस्मिं किदे ? । ‡

विचक्षणा । प्यिअसहोए किदे । §

विदूषकः । ता मइ बि अहं देहि । १

विचक्षणा । किं णिमिअं ? । **

विदूषकः । महाराअस्स किदे । ११

विचक्षणा । किं उण कारणं तस्स ? । ‡‡

विदूषकः । कप्पूरमंजरीए बि किं ? । §§

विचक्षणा । किं ण जाणासि महाराअस्स दंसणं ? । ११

विदूषकः । तुमं बि किं ण जाणासि महाराअस्स कप्पूर-
मंजरीए दंसणं ? । ***

[इति प्रसङ्गः] ।

विचक्षणा । ता कहीं महाराओ ? । १११

* भवति ! किमेतत् ? ।

+ शिशिरोपचारसामग्री ।

‡ कथं कृतं ? ।

§ त्रिवल्लभ्याः कृते ।

१ तन्मात्रमपि अहं देहि ।

** किं निमित्तम् ? ।

†† महाराजस्य कृते ।

‡‡ किं पुनः कारणं तस्य ? ।

§§ कर्पूरमञ्जर्या अपि किम् ? ।

११ किं न जानासि महाराजस्य दर्शनम् ? ।

*** त्वमपि किं न जानासि महाराजस्य कर्पूरमञ्जरीं दर्शनम् ? ।

††† तत् कुत्र महाराजः ? ।

विदूषकः । तुह वञ्चणेण मरगञ्चकुंजे (भ) चिद्धदि ।

विचक्षणा । ता महाराएण सह मरगञ्चकुंजदुआरे चिद्ध
खणं, जेण उहअदंमणे जादे सिसिरोवआरसामणोए जलंजली
दिज्जादि । † (म)

विदूषकः । [तामपश्य] । तहिं गच्छ जहिं णागच्छसि । (य)
[इति चिपति । पुनरुक्तं पति] ता कोस दुआरदेसे हाटब्बं ? ‡ । (र)

विचक्षणा । देवोए आदेसेण कप्पूरमंजरी समाञ्चच्छदि । §

विदूषकः । को तोए आदेसो ? । ¶

विचक्षणा । तहिं देवोए जालतरुणो तिणि आरोज्जिदा । **

विदूषकः । को को ? । ††

तव वचनेन मरकतकुञ्जे तिष्ठति ।

† तन्महाराजेण सह मरकतकुञ्जद्वारे तिष्ठ खणं, श्रीभीमयदर्शने जाते शिशिरोप-
चारसामण्या जलाश्रुतिर्दीयते ।

‡ तव गच्छ यतो नागच्छसि । तत्र किं कारदेशं भवितव्यम् ? ।

§ देव्या आदेशेन कपूरमञ्जरी समाञ्चछति ।

¶ कः तस्या आदेशः ? ।

** तव देव्या जालतरुवस्त्रं आरोपिताः ।

†† कः कः ? ।

(भ) मरकतकुञ्ज मरकतमण्डपनिर्मितवेदिः यस्मिन् कुञ्जे जलामण्डपे इत्यर्थः ।

(म) उभयोः कर्तृत्वसङ्गी-राज्ञाः शब्दाऽन्यदर्शने इत्यर्थः । शिशिरोपचार-
वासण्या श्रोतव्यद्वयप्रसङ्गेन । जलाश्रुतिर् दीयत पारव्यज्यत, आवाह्यामिति शेषः ।

(य) ता विचक्षणां अपश्य आश्रय । तव गच्छ यत्र नागच्छसि, यत्रा
इति शेषः, मिथस्वनि भावः । जलाश्रुतिर्विदुक्तमङ्गलं राज्ञ इति प्रतीत्या क्रीडान्
तया कृतमिति भावः ।

(र) भवितव्यं ज्ञातव्यं, मदिति शेषः ।

विचक्षणा । कुरवप्रतिलभासोभा ।

विदूषकः । ता किं तेहिं ? ॥

विचक्षणा । भण्डा मा देवोए जघा ।—

कुरवप्रतिलभासोभा आलिंगणदंमणाम्मचरणहटा ।

विप्रसंति कामिणीणं ता ताणं देहि दोहदअं ॥ ४२ ॥

एणिहं तं संपादइस्सदि । ॥

विदूषकः । ता मरगअकुंजादो पिप्रवअस्सं आणीअ तमालविडवंतरिदं ठाविअ णदं प्यच्चक्खं करइस्सं । [तथा गान्ध्या राजानं प्रति] भो भो ! उद्धअ पेक्ख पिप्रहिअअ-समुदचंदलेहं । § (न)

[राजा तथा करोति] ।

कुरवप्रतिलभासोभा ।

+ ता किं ते ? ॥

। भावता मा देवो यथा ।—

कुरवप्रतिलभासोभा आलिंगणदंमणाम्मचरणहटा ।

विप्रसंति कामिणीणं ता ताणं देहि दोहदअं ॥

इदानीं तं संपादयिष्यति ।

§ तन्मरगतकुञ्जात् प्रियवयस्यं महाराजमिति भावः । एतत् कुरवकादोनां दोहददानमिति यावत् । निजेति ।—निजं हृदयमेव समुदः तच्च चन्द्रेणैव तानि । चन्द्रश्चनेन यथा समुदः उत्थाप्यति, तथा तद्धृदयेन तव हृदयमुत्तरोति तानिति भावः ।

कुरवकृतिः ।—कुरवप्रतिलभासोभाः तरवः कामिनीनाम् आलङ्कनेन दर्शनेन नयनेन चरणचरणेन चरणयुगेभ्यः, हटाः यथाकर्म स्पृष्टः क्लृप्तः कृतः कृतः, विचक्षणा, तत् तस्यात् तथा कुरवकादोनां दोहदकं गमांभिराद्यं देहि । “पादाहतः प्रमदया विकसन्मयीकः श्रीकं जहाति वकुलो मुखमोषुसितः । आलङ्कितः कुरवकः कुर्वते विकसना-कीर्तिस्तिलक सत्त्विको विभाति ॥” इति कविप्रसन्नप्रसिद्धः ॥ ४३ ॥

(न) मरगतकुञ्जात् प्रियवयस्यं महाराजमिति भावः । एतत् कुरवकादोनां दोहददानमिति यावत् । निजेति ।—निजं हृदयमेव समुदः तच्च चन्द्रेणैव तानि । चन्द्रश्चनेन यथा समुदः उत्थाप्यति, तथा तद्धृदयेन तव हृदयमुत्तरोति तानिति भावः ।

[ततः प्रविशति विशेषभूषिताङ्गी कर्पूरमञ्जरी] ।

कर्पूरमञ्जरी । कहिं उण विअक्खणा ? । *

विअक्खणा । [तामुपसृज्य] । सद्धि ! करौअदु देवीए समादिहं । †

राजा । बअस्स ! किं उण तं ? । ‡

विदूषकः । तमालविड्ढांतरितो जाण । §

[राजा तथा करोति] ।

विअक्खणा । एस कुरवअतरु । ¶

[कर्पूरमञ्जरी तमालिङ्गति] ।

राजा । णवकुरवअरुक्खो कंभयोरत्थणीए

रहसविरट्ठेण णिवभरालिङ्गणेण ।

तद्ध कुसुमममिद्धिं लंभिदो संदरीए

जद्ध भमलकुल्लाणं तत्थ जत्ता प्पउत्ता ॥ **॥४४॥

विदूषकः । भो ! पेक्ख पेक्ख मद्धिंदजालं (व), जेण—

क पुनविअक्खणा ? ।

† सद्धि ! कियतां देव्या समादिष्टम् ।

‡ अयम् ! किं पुनस्तम् ? ।

§ तमालविट्पातरितो जानीहि ।

¶ एष कुरववृक्षतः ।

** णवकुरववृक्षः कुण्डलान्तस्था

रससविरचितेन निर्भरालिङ्गनेन ।

तथा कुसुमममिद्धिं लम्बितः सुन्दर्या

यथा भमरकुल्लाणां तव यावा प्रसृता ॥

†† भो ! प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व मद्धिन्दजालं, येन—

णवकुरववृक्षः कुण्डलान्त स्थितो पौष्णी कानो यस्याः तथोक्ता तस्याः सुन्दर्याः
रससविरचितेन सद्धया कृतेन निर्भरालिङ्गनेन गाढाद्वेषेण तथा कुसुमानां ममिद्धिं
सुन्दरं लम्बितः प्रापितः, यथा भमरकुल्लाणां मृदावस्थोना तत्र कुसुमममिद्धो यथा
गतिः प्रसृता प्रसृता ॥ ४४ ॥

(व) मद्धिन्दजालं मद्धत्तु इन्दजालं चमत्कारविधाविनी खापटिकी विद्या तत् ।

बालोवि कुरवप्रतरु तरुणीए गाढमुवगूढो ।

सहसन्ति पुष्पणिभरं मन्त्रणसरं विप्र समुगिरइ ॥ ११ ॥ ४५ ॥

राजा । इदिसी ज्जेब्ब दोइदअस्स प्पभावो ।

विचचना । अथ एसो तिलप्रदुमो । १

[कर्पूरमञ्जरी चिरं तिर्यगवलीकयति] ।

राजा ।—

तिकवाणं तरलाणं कज्जलकलासंवग्गिदाणं पि से

पास्से पंचसरं मिलीमुवधरं णिच्चं कुणंताणं अ ।

येत्ताणं तिलप्रदुमे णिवडिदा घाडी मिअच्छीअ जं

तं सो मंजरिपुंजदंतुर्गमरो रोमांचिदो ब्व द्विटो ॥ ३॥ ४६ ॥

बालोऽपि कुरवप्रतरु तरुण्या गाढमुःगूढः ।

सहसन्ति पुष्पनिभरं मन्त्रणसरमिव समुगिरति ॥

४५ इदं पञ्च दोइदस्य प्रभावः ।

१ अथैव तिलकद्रुमः ।

३ तोच्छयोऽरिति ।—तोच्छयोः दीर्घकृमाद्ययोः तरलयोरुच्छलयोः अपि, तथा

पाशं पञ्चसरं मिलीमुखधरं नित्यं कुर्वतीष ।

जैवयोऽतिलकद्रुमे निपतिता घाटी मृगाद्या यत्

तत् स मञ्जरीपुञ्जदन्तुरादिरा रोमाञ्चित इव स्थितः ॥

बाल इति ।—बालोऽपि विभुरपि कुरवप्रतरुः तरुण्या युवत्या चमया गाढम्
उपगूढः बालिङ्गतः सन् सहस्रेति सहस्रेव, इति-शब्दोऽपेक्षार्थः, पुष्पाणां निभरं
सहस्रं मन्त्रणसरमिव समुगिरति समुहमति ॥ ४५ ॥

तोच्छयोरिति ।—तोच्छयोः दीर्घकृमाद्ययोः तरलयोरुच्छलयोः अपि, तथा
कज्जलकलया अज्जनरेखया संवलिनीयोः अलङ्कृतयोरिति भावः, यत् पञ्च नित्यं
सततं मिलीमुखधरं प्रथमं पञ्चसरं नाम कुर्वतीष चम्याः मृगाद्याः जैवयोः घाटी
दंशन्यापारविशेष, यत् यतः पार्श्वे पार्श्वस्थिते तिलकद्रुमे निपतिता, तत् तस्मात् स
तिलकद्रुमः मञ्जरीयां पुञ्जे समूहेः दन्तुरादि सज्जतदन्तानां च शिरांसि चम्याणां
मया तथाभूतः, अथ एव रोमाञ्च इव सज्जतरोमाश्च इव स्थितः तिष्ठति ॥ ४६ ॥

विचक्षता । एसो असोअसाही ।

[कर्पूरमञ्जरी चरचताडनं नाटयति] ।

राजा । असोअतस्तुताडणं रणिदणेउरेणंघिणा

किदं अ मिअलंकणच्छविमुहीअ हेनोक्कसं ।

सिद्धासु सअलासु बि त्यवअमंडणाडंबरं

द्विदं अ गअणंगणं जणणिरिक्खणिज्जं क्वणं ॥१॥ ४७॥

विदूषकः । भो वयस्य ! जं सअं ण किदं दोइदअदाणं देवोए,

जाणेषि एत्थ किं कारणं ? । ‡

राजा । तुमं जाणेषि ? । §

विदूषकः । भणामि, जइ देवो ण कुप्पदि । ¶

राजा । को एत्थ रोसावसरो ? । भण उम्मुट्ठिआए
जीहाए । **

* एव अमीअसाही ।

† अमीअतस्तुताडनं रचितनूपुरेणाद्भिषा

कृतञ्च स्रगलाञ्जनच्छविमुत्था हेनोक्कासम् ।

सिद्धासु सस्रलासु अपि सिद्धासु सवक्कमण्डनाडम्बरं

द्विदञ्च गगनाङ्गनं जननिरोचकोथं चक्षम् ॥

‡ भो वयस्य ! यत् स्वयं न कृतं दोइदअदानं देव्या, जानासि तत्र किं
कारणम् ? ।

§ त्वं जानासि ? ।

¶ भणामि, यदि देवो न कुप्यति ।

** कोऽव रोसावसरः ? भव उम्मुट्ठितया जिह्वा ।

स्रगलाञ्जनचन्दः तस्यैव कृतिः क्षान्तिर्यस्य तदाभूतं सुखं यस्याः ततोक्ता, तथा,
रचितः नूपुरो यत्र तादृशेन च द्भिषा चरयेत् हेनोक्कासं सविद्यासमित्यर्थः यथा, तथा,
अमीअतरीः ताडनम् आघातः कृतञ्च, स्रगलासु अपि सिद्धासु सवक्कमण्डनेन
सवक्कविद्यासेन आडम्बरः समुद्रामः यस्य तदाभूतं गगनाङ्गनं गगनागिरं चक्षं
चक्षेनेत्यर्थः, जनानां निरोचकोथं दर्शनीयं सत् क्षितञ्च । चक्षं सनकाशत्वद्योत-
नायेम् ॥ ४७ ॥

विदूषकः ।—

इह जइ बि कामिणीणं मुंदेरं धरइ अबअवाणं सिरी ।

अहिदेवदे ब्व णिवसइ तह बि क्तु तारुणए लच्छो ॥ * ॥४८॥

राजा । सुणिदो दे अहिप्पाओ । किं उण किं बि भणामो—
वालाअ होति कोटूहलेण एअमेअ चवलचित्ताओ ।

दरलसिदथणीसु पुणो णिवसइ मअरइअरइस्सं ॥ † ॥४९॥

विदूषकः । तरुणो बि रुअरेहारइस्सेण फुल्लंति, ए उण
रइरइस्सं जाणंति । ‡ (श)

[नेपथ्ये] ।

वेताळिअः । सुहसंभा भोदु देवस्स—

* इह यद्यपि कामिनीनां सौन्दर्यं चारयन्त्यवयवानां त्रयोः ।

अहिदेवतेव निवसति तथाऽपि खलु तारुण्ये लक्ष्मीः ॥

† सुतलोऽभिप्रायः । किं पुनः किमपि भवामः—

वाला भवति कोटूहलेनेवमेवं अपलचित्ताः ।

दरलसितलानीसु पुनर्निवसति मकरध्वजरइस्सम् ॥

‡ तरुणोऽपि रूपदेखारइस्सेन निवसन्ति, न पुनः रतिरइस्सं जानन्ति ।

§ सुहसंभ्या भवतु देवस्स—

इह संसारे यद्यपि कामिनीनाम् अवयवानाम् अङ्गानां त्रयोः सौन्दर्ये चारयति,
वीरनापनसेऽपीति शेषः, तथाऽपि तारुण्यं यौवने लक्ष्मीः त्रयोः अहिदेवतेव अविज्ञातो
देवोऽपि निवसति तिष्ठति । देवो नतयौवना, इत्यन्तु प्रकान्तयौवनेति भावः ॥ ४८ ॥

वालाः नवयुवकः कोटूहलेन यौवनफलं लब्धमाप्तावमिति कोटुत्वेन एवम्
एवं अपलचित्ताः तरुणहृदयाः, अचोरा इति भावः, भवन्ति । पुनः किन्तु दरम्
अल्पं लक्षितो लाम्बितो, नताभिर्यवः, लभो यावां तथाविधासु, प्रमत्तः खिति भावः,
मकरध्वजक इस्सं गूढाभिप्रायं, रतिशर्वस्वमिति वाच्यं, निवसति ॥ ४९ ॥

(श) तरवः इवा अपि, किं वक्तव्यं जानना इति भावः, रूपकं सौन्दर्यं रक्षा
वैचित्र्यं, तथा रइस्सेन गूढाभिप्रायेणैव, निवसन्ति समुन्मीलन्ति ।

लोभायं लोभणेहिं सह कमलवणं अक्षणिं कुणंती
मुंचतो तिक्वभावं सह अ सरभसं माणिणीमाणसेहिं ।
मंजिठारत्तसुत्तच्छुविकिरणचओ चकवाएकमिसी
जादो अत्थाचलत्थो सपदि दिणमणी पक्कणारंगपिंगो ॥ § ॥ ५० ॥
राजा । भो वयस्य ! संहिदिदो संभासमओ बट्टदि । *
विदूषकः । संकेषकालो कहिदो बंदोहिं । †
कर्पूरमन्त्रो । सहि विअक्खणे ! गमिस्सं दाव, विभालो संवुत्तो
बट्टदि । ‡
विचचवा । एवं करीअटु । §

[इति परिक्रम्य निष्क्रान्ताः सर्वे] ।

इति द्वितीयजवनिकान्तरम् ।

लोकानां लोचनेः सह कमलवणमर्जितं कुर्वन्
मुच्यन्त्यभावं सह च सरभसं मानिनीमानसेः ।
मंजिठारत्तसुव-शुविकिरणचयश्चकवाकेकमिषं
जातोऽस्ताचलार्था सपदि दिनमणिः पक्कणारङ्गपिङ्गः ॥

भो वयस्य ! संहिदितः सन्यासमयो वर्तते ।

† सङ्गतकालः क्वचित्ती वन्दिमः ।

‡ सहि विचचवे ! गमिष्यामि तावत् । विद्यायः संवृत्तौ वर्तते ।

§ एवं क्रियताम् ।

मञ्जिष्ठया रागद्वन्द्वभेदेन रक्तं यत् त्वं तदग्नौ कृषिः प्रभा यस्य तत्प्राविष्टः,
किरणचयः मयूषविषयः यस्य तथोक्तः, चकवाकाशाम् एकं मुख्यं निभं सुहृत्,
“एके मृष्यान्वकवन्ताः” इत्यमरः ; निशि चकवाकाशामन्वोऽन्वावरहादिति भावः,
पक्कं परिचरन् यत् नारङ्गं फलविशेषः तदग्नौ पिङ्गः पीतरक्त इत्यर्थः, दिनमणिः मूर्त्युः
लोकानां लोचनेः नेत्रैः सह कमलवणम् अर्जितं मित्रा यस्य तत्प्राप्तं निभोलतप्राप्त-
मिति यावत्, कुर्वन्, मानिनीनां मानसेः सह सरभसं सर्वेषां, प्रवक्ष्यामि अर्थः, लोच्यभावं
मुच्यन्त्यभावं, सन्यासां यथा मानिषः ज्ञानाः प्रियेषु लोच्यभावं ज्ञानवशात्प्रवर्जितं
तथा निजम् उक्तापं परिहरन्प्रति यावत्, सपदि अस्माच्चक्षुर्न अस्माच्चक्षुं निजनिपु-
रित्यर्थः जातः ॥ ५० ॥

अथ तृतीयजवनिकान्तरम् ।

[ततः प्रविशति राजा विदूषकश्च ।]

राजा । [ताम्रमुखाय] ।—

दूरे किञ्चिद् चंपकस्य कलिम्बा कज्जं हरिद्राश्च किं ?

उत्तमेण च कंचणेण गणना का नाम जज्ञेण वि ।

खावस्यस्य नवमुगटेदमधुरच्छाशस्य तिस्रा पुरो

पञ्चगङ्गं वि केसरस्य कुसुमकेरेहिं किं कारणं ? ॥ १ ॥

अवि च—

मरगशमणिजुष्टा चारजट्टि ब्व तारा

भमरकवलिश्रद्धा मालर्द्धमालिए ब्व ।

रहसबलिश्रकण्टो तीश्र दिष्टौ बरिष्टा

सवणपहणिविष्टा माणसं मे पविष्टा ॥*॥२॥

दूरं क्रियता चम्पकस्य कलिम्बा काय्यं हरिद्रायाः किम् ?

उत्तमेण च काञ्चनेन गणना का नाम ज्ञात्विनापि ? ।

खावस्यस्य नवोद्गतन्दुमधुरच्छाशस्य तस्याः पुरः

प्रत्ययेरपि केसरस्य कुसुमोत्करैः किं कारणम् ? ॥

अपि च—

मरकतमणिजुष्टा चारयट्टिरिव तारा

भमरकवलिताड्यां मालतीमालिकेव ।

चम्पकस्य कलिका दूरे क्रियता दूरीकृता, हरिद्रायाः काय्यं किम् ? न किमपीत्यर्थः । नवोद्गतस्य नवोदितस्य इन्दियन्द्रस्यैव मधुरा नवोद्गारिणी काया कान्तियर्थस्य तस्याविश्वस्य, तस्याः कर्पूरमञ्जर्याः खावस्यस्य “मुक्ताफलेषु कायायासरत्नत्वं निबान्तरा । प्रतिभाति यदङ्गेषु तज्जावण्यनिष्ठोच्यते ॥” इत्युक्तस्यैव पुरः पयतः ज्ञात्विनापि सुजातेनापि, विशुद्धेनापीत्यर्थः, उत्तमेण ज्वलता काञ्चनेन का नाम गणना ? विचारः ? न कीदृपि इत्यर्थः । प्रत्ययेरपि नवेरपि केसरस्य वक्रुलस्य कुसुमोत्करैः पुष्पमच्छेः किं कारणम् ? फलम् ? न किमपीत्यर्थः । चम्पककलिका हरिद्रा तप्तकाञ्चनं केसरकुसुमञ्च तज्जावण्येन गोपनीयते इति भावः ॥ १ ॥

विदूषः । भो वयस्य ! किं तुमं भञ्जाजिदो विभ्र किंपि
किंपि कुरुकुराचंतो विद्वसि ? । * (क)

राजा । वयस्य ! सिबिण्णं दिट्ठमणुसंधेमि । † (ख)

विदूषः । ता कहेदु पियवयसो । ‡

राजा ।—

जाणे पंकरुहाणणा सिबिण्णं मं केलिसज्जागदं

कंदोद्वेण तडित्ति ताडिदुमणा इत्थंतरे संछिदा ।

ता कोडेण मए वि भत्ति धरिदा ठिक्कं वरिक्कंचले

तं मोत्तूण गदं अ तीअ मज्झसा णट्टा अ णिहा वि मे ॥§॥ ३॥

रभसवर्णितकण्ठो तस्या दृष्टिर्धारिता

श्रवणपद्मनिविष्टा मानसं मे प्रविष्टा ॥

भो वयस्य ! किं त्वं भाव्याजित इव किमपि किमपि कुरुकुरायमाच-
क्षिच्छसि ? ।

+ वयस्य ! कर्प्रे दृष्टमनुसन्दधानि ।

‡ तत् श्रवणपद्मं प्रियवयस्यः ।

§ जाने पंकरुहाणणा कप्रे मां केलिसज्जामतम्

इन्दोदरेण भटिति ताडितुमना कृत्वा तरे संछिन्ता ।

तत् कौतूहलेन मयाऽपि भटिति धृता शिथिलं वस्त्राचले

तन्मोक्षयित्वा गतं तथा च मज्झसा गट्टा च निद्राऽपि मे ॥

तस्याः रभसेन वेगेन कर्पंच वा वर्णितः आकृतः कण्ठः कण्ठेऽधारतप्रगल्भमिति
भावः यथा तपोक्ता, दर्शनमात्रेणैव प्रशंसनीयेति भावः, वरिता उत्कृष्टा दृष्टिः
अरुणतमचिना श्यामलेन हरिणसचिना कृष्टा युक्ता तारा मज्झती चारदटिरिव,
अन्दरेण अवस्थितं यस्तम् अहं यस्याः तस्याभूता माक्षतीमाक्षिकेव, श्रवणपद्मनिविष्टा
स्वस्य कर्पंचपथं प्रविष्टा, आकचं कृष्टेत्यर्थः, मे मम मानसं प्रविष्टा । अतस्तेन मनसा
तत्प्रबलं पश्चान्नीति भावः ॥ २ ॥

(क) भाव्याजित इव ज्ञानावशंबद इव, स्त्रेण इत्यर्थः ।

(ख) अनुसन्दधानि अनुकरामीत्यर्थः ।

जाने इति ।—जाने करामीत्यर्थः, पंकरुहाणणा पङ्कजमुखी सा कप्रे केलिसज्जा-
गतं क्रीडातत्प्राप्तिं नाम इन्दोदरेण मोक्षोपलेन, मयनेनेति भावः, ताडितुमनाः

विदूषकः । [स्वगतम्] । भोट्ट एब्बं दाव । [प्रयासम्] । भो
अश्वस्त ! अज्ज मए वि सिबिणं टिट्ठं । *

राजा । [सप्रत्याशम्] । ता काह्ज्जदु कीरिसं तं सिबि-
णम् ? । †

विदूषकः । अज्ज जाणे, सिबिणए सुरसरिआमोत्त सुत्तोम्हि,
ता हरसरिमोवरि दिण्णलीलाचलणाए गंगाए पक्खालिदोम्हि
तोएण । ‡ (ग.)

राजा । तदो तदो ? । §

विदूषकः । तदो सरअसमअवरिसिणा जलहरेण जह्ज्जं
पीदोम्हि । ¶ (घ.)

राजा । अच्छरिअं !! अच्छरिअं !! तदो तदो ? । **

विदूषकः । तदो सत्तिणक्वत्तगटं भअवइ मत्तं (ङ.) तम्भवम्भो-

* भवतु एवं तावत् । भो वयस्य ! अद्य मयाऽपि स्वप्ना दृष्टः ।

† तत् कथ्यतां कौटुम्भः स स्वप्नः ? ।

‡ अद्य ज्ञाने, स्वप्ने सुरसरित्स्नोतसि सुप्तोऽस्मि ; तद्वरसरस उपरि दत्तलीला-
चरणाया गङ्गायाः प्रक्षालितोऽस्मि तीयेन ।

§ ततस्ततः ? ।

¶ ततः सरत्समवधिषा जलहरेण यथेच्छं पीतोऽस्मि ।

** अ. शब्दमाश्रयम् !! ततस्ततः ? ।

ब्रह्मकुक्षामित्यर्थः, भट्टति सहस्रं व्यं, हस्तान्तरं संस्त्रिता संप्रपन्ना, तत् तदा
मयाऽपि कौतुहलेन भट्टति वस्त्रासले वसनप्राप्ते शिबिल यथा तथा धृता,
तथा तत् मन चारवमित्यर्थः, भो वयस्य सङ्घा गते प्रस्थितं, मे मन निद्राऽपि
नष्टा च । अद्यं समक्षालज्जोतनायम् ॥ २ ॥

(ग.) सुरसरितः गङ्गायाः स्नोतसि प्रवाहे । तत् तदा हरस्य सरस
उपरि दत्तः निहतः लीलाया चरणी यथा तथाभूतायाः ।

(घ.) पीतोऽस्मि निहितोऽस्मि ।

(ङ.) मार्तण्डे सूर्ये ।

एईसंगदं समुहं गदो महामेहो ; जाणे, अहं वि मेहगव्भट्टिदो
गच्छेमि । ॥१॥

राजा । तदो तदो ? । *

विदूषकः । तदो सो तद्धिं थूलजलबिन्दूहिं वरिसिदुं पउत्तो ।
अहं अ रअणाअरसुत्तीहिं सुत्ताणामहेआहिं संपुडं ममुग्घाडिअ
जलबिन्दूहिं ममं पीदोस्मि ; ताणं अ दसमासयमाणं मात्ताहलं
भविअ गव्मे ह्मिदो । ॥ (च)

राजा । तदो तदो ? । ‡

विदूषकः ।—

तदो चउस्सट्टिसु सुत्तिसु ह्मिदो

घणंबुविंदूजिटवंमरोअणो ।

सुवत्तलं गित्तलमच्छुमज्जलं

कमेण पत्तो णवमुत्तिअत्तणं ॥ § ॥४॥

†† ततः स्वातीनक्षत्रगतं भगवति मात्तेगं तासपथेनिदीसङ्गतं समुद्रं गतो
महामेघः ; जाने, अहमपि मेघगमेस्थितो गच्छामि ।

* ततस्ततः ? ।

† ततोऽपि तत्र स्थूलजलबिन्दुभिर्भक्षितं प्रवृत्तः, अहं रवाक्षरगुक्तिभि-
र्मुक्तानामधेयानिः समुद्रं समुदाय्य जलबिन्दुभिः समं पीतोऽस्मि, तासाञ्च दशमाव-
प्रमाणं मुक्ताफलं भूत्वा गर्भं स्थितः ।

‡ ततस्ततः ? ।

§ ततश्चतुर्विधं गुक्तिषु स्थितो घनाम्बुविन्दुजितदेशरोचनः ।

सुवर्तुलं गित्तलमच्छुमज्जलं क्रमेण प्राप्नो नवभौतिकत्वम् ॥

(च) असौ महामेघः । रवाक्षरगुक्तिभिः रवाक्षरः समुद्रः तत्र स्थिताः गुक्तयः
मुक्तास्कोटाः ताभिः । समुद्रम आचरचम । समुद्रं यत्र निभंय । तासां गुक्तीनाम् ।
दशमावप्रमाणं दश मावाणि “दशार्कगुप्तं प्रवदन्ति मापन” इति खोलावन्तुक्तं प्रमाणं
परिमाणं यच्च तथाभूतं पञ्चाब्दगुप्तमितमिति यावत्, अतिप्रचण्डमिति भावः ।

यत इति ।—जितं न्यक्तं वंशरोचनं तदाख्यं वस्तु येन तथाभूतः ॥ ४ ॥

राजा । तदो तदो ? । *

विदूषकः । तदो सोऽहमत्ताणं ताणं सुत्तौणं गव्वभगअं मुत्ता-
हलत्तणेण मस्येमि । †

राजा । तदो तदो ? । ‡

विदूषकः । तदो परिणटे (छ) काले समुदाहंतो कट्टिदाओ
ताओ सुत्तौओ फाड़िदाओ अ । अहं चणुस्सट्ठिमुत्तहलत्तणं
गदो ट्टिदो । किण्णिदो अ एक्केण सेट्ठिणा सुवण्णलक्खं देहअ । §

राजा । अहो ! विचित्तदां विविणअस्स । तदो तदो ? ¶

विदूषकः । तदो तेण आणिए वेधआरएहं वेधाविआइं
भोत्तिआइं । मम वि ईसोमि वेधणा समुप्पसा । ** (ज)

राजा । तदो तदो ? । ††

विदूषकः । तदो—

तेषावि मुत्ताहलमंडलेण एक्केकदाए दसमासिएण ।

एक्कावली गांठकमेण गुत्था जा संठिदा कोटिसुवण्णमुत्ता ॥§:‡:¶:॥

* ततस्ततः ? ।

† ततः सोऽहमात्मानं तासां युक्तौणां गर्भगतं मुक्ताफलत्वेन मन्ये ।

‡ ततस्ततः ? ।

§ ततः परिणते काले समुदागं वर्धितास्ताः युक्तयः विदारिताय । अहं
चतुःषष्टिमुक्ताफलत्वं गतः स्थितः । कोतथेकेन श्रेष्ठिना सुवर्णलक्षं दत्त्वा ।

¶ अहो ! विचितता कप्पसा । ततस्ततः ? ।

** ततस्तेनानीय वेधकारैर्वेधितानि भोक्तव्यानि । समापीय देदना समुत्पन्ना ।

†† ततस्ततः ? ।

‡‡ ततः,—

तेषावि मुक्ताफलमण्डलेनैकैकतया दशमासिकेण ।

एक्कावली गन्धिकमेव गुम्फता सा संठिता कोटिसुवर्णमुत्ता ॥

(छ) परिणते विगते काले, विद्यत्कालानन्तरमित्यर्थः ।

(ज) तेन श्रेष्ठिना । वेधितानि छिद्रितानि ।

राजा । तदो तदो ? । *

विदूषकः । तदो तं करंडिआइ कदुअ (भू) साअरदत्तो णाम
वाणिओ गदो पंचालाधिपस्स सिखिज्जाउहस्स णअरं कस्सकुल्लं
णाम ; तद्धिं च सा विक्कीणीदा कोटिए सुवस्सस्स । †

राजा । तदो तदो ! । ‡

विदूषकः । तदो अ—

दट्टूण थोरत्थणत्तुंगिमाणं एक्कावलीए तद्ध चंगिमाणं ।

सा तेण दिस्सा दइदाइ कंठे रज्जंति छेप्पा समसंगमस्मि ॥ ६ ॥

अवि अ—

णहवहलितजोण्हाणिअभरे रत्तिमज्जे

कुसुमसरपहारत्तामसंभौलिटाणं ।

* ततस्ततः ? ।

† ततस्तां करण्डिकायां कृत्वा सागरदत्तो नाम वणिक् गतः पाञ्चालाधिपस्य
श्रीवज्रायुधस्य नगरं कान्चकुल्लं नाम ; तत्र च सा विक्रीता कोट्या सुवर्णस्य ।

‡ ततस्ततः ? ।

§ ततश्च—

दृष्ट्वा स्थूलस्तनतुङ्गिमानसंकावल्यास्तथा चङ्गिमानम् ।

सा तेन दत्ता दयितायाः कंठे रज्ज्यन्ति छेप्ताः समसङ्गमे ॥

अपि च—

नभोवहलितज्योत्स्नाभिर्भरे राविमज्जे

कुसुमसरप्रहारतामसस्मितश्रीः ।

एकेकतया प्रत्येकस्यः दशमार्धिके च दशमार्धमितेन । एकावली एकावली
हारः, तस्या यन्त्रिकमेव यन्त्रनामुपारेण ॥ ५ ॥

(भू) तान् एकावली, करण्डिकायां तदाख्यपातविर्जिते कृत्वा निधाय ।

इति ।—तेन पाञ्चालाधिपेन वज्रायुधेन स्थूलश्रीः स्तनश्रीः, दयिताया इति
भावः, तुङ्गिमानं तुङ्गलं, पीनलमित्यर्थः, तथा एकावल्याः चङ्गिमानं कीदृश्ये दृष्ट्वा सा
एकावली दयितायाः कंठे दत्ता । छेप्ता विदग्धाः समसङ्गमे तुल्यप्रमाणे रज्ज्यन्ति
श्रीविमनुभवति । कण्ठनिधामां एकावलीसमसङ्गमी भविष्यतीति भावः ॥ ६ ॥

निधुवनपरिरम्भे निम्भोत्पङ्गपोष-

त्यणकलसणिवेसा पीडितोऽहं विबुधो ॥ § ७॥

राजा । [विविदिहस्य विचिन्त्य च] ।—

सिबिणममिअं असच्चं तं दिट्ठं मेणुसंघमाणस्स ।

पडिसिबिणएण तस्स वि णिवारणं तुह अहिप्पाओ ॥४॥८॥

विदूषः । भट्टो ठक्करो, कलहाकिलंतो बन्धुणो, अविणोद-
हिअआ बालरंडा, विरहिदा अ माणुसो मणोरहमोदएहिं
अत्ताणं विडंबेदि । अवि अ बभस्स ! पुच्छेमि, कस्स एण एसो
पहाओ ? । † (ज)

निधुवनपरिरम्भे निम्भोत्पङ्गपोष-

त्यणकलसणिवेसापीडिताऽहं विबुधः ॥

स्वप्रभिसमसत्त्वं तत् दृष्टं भगवानुपन्दहतः ।

प्रतिस्वर्गेण तस्यापि निवारणं तवाभिप्रायः ॥

† अष्टो राजा, सुधाक्रान्तो राज्ञः, अविनीतहृदया बालरन्धा, विरहितस्य
मानुषो मणोरहमोदकेरात्मानं विदम्बयति । अपि च वयस्य ! पृच्छामि, कस्य
पुनरेव प्रभावः ? ।

नमसि आकाशे बहलितः प्रसृतः ज्योत्स्नाणां चन्द्रिकायां निभरः अतिशयः
तस्मिन् तथामृते, रात्रिमध्ये कुसुमशरस्य कामस्य प्रहारात् मासेन भयेन सम्मिश्रितयोः
कलकलयोः, तयोः राजदम्पत्योरिति शेषः, निधुवनं सुरतं तस्मिन् यः परिरम्भः
आविष्टमं तस्मिन्, निम्भोत्पङ्गयोः नितरामुपगतयोः पोगयोः स्थुषयोः कलकलकलयोः
निवेसात् सन्धातात् पीडितः अहं विबुधः जागरितः ॥ ७ ॥

स्वप्रभिति ।—तत् तर्हि इममसत्त्वं अलोकं दृष्टं स्वप्नं अनुपन्दहतः अनु-
स्मरतः मन प्रतिस्वप्नेन, त्वदोग्नेनेति शेषः, तस्यापि अनुस्मरणेनापि निवारणम्
अस्मरन्मिति भावः, तव अभिप्रायः आशयः ॥ ८ ॥

(ज) अष्टः सप्तत इति भावः । राज्ञः अहमिति भावः । सुधया क्रान्तः
आर्भः । अविनीतहृदया मेमावकचित्तेति भावः, बालरन्धा बालिका पूर्णा च ।

राजा । प्रेमस्य । *

विदूषकः । भो ! देवीगदे पणमप्यरुढे वि प्रेमे किं स्ति
कप्पूरमंजरीं सव्वंगवित्थारिदलोअणां पियंअंती विअ अवसोएवि ?
किं तदो वि परिहोअमाणगुणा देवो ? । † (ट)

राजा । मा एव्वं भण—

कदा वि संघट्टइ कस्स वि प्रेममंठो
एवमेव तत्थ ण हु कारणमत्थि रुअं ।
चंगत्तणं उण महिज्जटि जं तहिं पि
ता टिज्जण पिसुणलोअमुहेसु सुहा ॥ ३ ॥ ८ ॥

प्रेमणः ।

+ भो ! देवीगते प्रथमप्रकटोपि प्रेमवि किमिति कप्पूरमञ्जरीं सर्वाङ्ग-
वित्थारिदलोअणः पियंअव अवसोअयमि ? किं ततोऽपि परिहोयमाणगुणा देवो ? ।

‡ भेषं भव—

कदाऽपि सङ्घटने कदापि प्रेमवन्धः
एवमेव तत्र न खलु कारणमस्ति रूपम् ।
अङ्गत्वं पुनर्भग्यते दत्तमापि
तद्दीयते पियुनलोअमुखेषु सुहा ॥

विरहितः विरहातुर इत्यर्थः, मातुषः नरः, समोरवमोदकेः सङ्कल्परूपेर्मिष्टद्रव्यैः
आत्मानं विह्वल्यति प्रतारयति ।

(ट) देवीगते देवीनिष्ठे, प्रथयेन संङ्गेन प्रकटः प्रकटः तस्मिन्, प्रेमवि
प्रियतायाम् । ततोऽपि कप्पूरमञ्जरीं अपि, अपेक्षार्थं पञ्चमो ; परिहोयमाणाः
गुणो यस्याः तस्याभूता । “परिहोयमाणगुणा” इति पाठे—परिहोयं प्रमाथं येषां
तस्याभूता गुणा यस्याः तयोक्ता ।

कदाऽपि कदापि काले कदापि प्रेमवन्धः प्रेमवन्धः एवमेव सङ्घटने, कदापि-
नोति प्रेवः, तत्र रूपं शौन्दर्यं न खलु भव कारणम् अस्ति, तस्याव भवभूतिः,—
“व्यतिथनति पदार्थानात्तरः कोऽपि हेतुनं खलु बहिरुपाधीन् प्रोतयः संनयनो ।
विश्वसति हि पतङ्गकोदये पुच्छरीं सवति च हिमरश्मानुदते चन्द्रकाशः ॥”
इति उत्तररामचरिते बहाडे १२ श्लोकः ; तथापि प्रमूषः आत्तरश्चन्द्रकाशोऽपि

विदूषकः । भो ! किं उण एदं प्येम प्येमन्ति भणन्ति ? ।

राजा । अण्णोस्समिलिदस्स मिट्ठणस्स मभरद्धअसासणे प्परुद्धं
प्पण्णअग्गांठं प्येमन्ति छुडक्का भणन्ति । १ (ठ)

विदूषकः । कौटिहो सो ? । ३

राजा । जास्स विकप्पवड्ढणाइकलंकमकुो

अत्ताणअस्स सरलत्तणमेइ भावो ।

एककअस्स प्पसरंतरसप्पवाडो

मिंमारवाडुअमणोभवटिस्समारो ॥ § ॥ १० ॥

भो ! किं पुनरंतत् प्रम प्रेमन्ति भवन्ति ? ।

+ अण्णोऽन्यमिलितस्य मिट्ठणस्य मकरध्वजश्रावणे प्ररुद्धं प्रवययान्यं प्रेमन्ति
विदग्धा भवन्ति ।

१ कौटिहः सः ? ।

§ यस्मिन् विकल्पघटनादिवकलङ्कमुक्तः आत्मनः सरलत्वमेति भावः ।

एकेकस्य प्रसरटसप्रवाहः शृङ्गारवर्द्धितमनोभवदत्तसारः ॥

यत् पुनः अङ्गत्वं धीन्दव्य “अङ्गस्तु श्रावणे दत्तं” इत्यमरः स्मृतं प्रार्थ्यते, तत् सौन्दर्य-
मार्गं पिशुनाणा खलाना लोकाणा मुखेषु मुदा आवरणं दीयते । पिशुनाः यस्मिन्
कस्मिन्नपि प्रेमवत्त्वं वर्द्धते सा मन्थनामिति तत् सौन्दर्यमन्वित्यने, सुन्दर्यामासक्तिर्न
दीवायेति पिशुनमुखवत्त्वनाथ मया तस्मैन्दर्यादगुणाः कोत्थ्यन्ते इति भावः ॥ ८ ॥

(ठ) अन्येऽन्य परस्पर मिश्रितस्य सङ्गतस्य मिश्रणस्य स्त्री-पुंशुणस्य मकर-
ध्वजस्य कामस्य श्रावणे आश्रया, तदाश्रापावने, प्ररुद्धं सञ्जातं प्रवययान्यं भाववत्त्वं,
प्रम इति छेका विदग्धाः, विहास इत्यर्थः, “छेकस्त्रिषु विदग्धेषु” इति अमरगोटी रमसः,
भवन्ति कथयन्ति ।

यस्मिन् प्रेमन्ति सति एकेकस्य उभयस्येत्यर्थः, आत्मनः स्वस्य भावः आश्रयः,
“भावोऽभिप्राय आश्रयः” इत्यमरः ; विकल्पानां संश्रवानां घटनादयः सम्मेलनादयः
यं कथङ्काः दोषाः तेः मुक्ताः विरहितः प्रसरन् प्रवहन् रसप्रवाहः आनन्दसातः
यस्मिन् तदाभूतः, तथा शृङ्गारदेव सुरतेन वर्द्धितः उडि गीतः यः मनोभवः कामः
तेन दत्तः जनितः सारः सत्कर्षः यस्य तदाविधः सन्, सरलत्वम् आर्क्यत्वम् एति
मञ्जुति, समदुःखसुखत्वं प्राप्नोतीत्यर्थः, य एव प्रेमन्ति निष्कर्षः ॥ १० ॥

विदूषकः । कथं विभ्र सो लक्खीअटि ? ।

राजा । जाणं महावप्पसरंतसुलोलदिट्ठी-

पेरंतलुंठिअमणाणं परप्परेण ।

वडुंतमम्वहविदीअरमप्पसारा

ताणं प्पआसइ लहं विअ चित्तभावो ॥ ११ ॥

अवि अ—

अंतो णिविट्ठमअणविभ्रमडंवरं जं

तं भस्सए अ मअणमंडणमेत्थ प्पेम्मं ।

दुल्लकवअं पि जं पअडंइ जणो जअम्मि

तं जाणिमो अ सुवडुलं मअणिंदजालं ॥ १२ ॥

* कथमिव स लक्ष्यते ? ।

† यथोः स्वभावप्रसरत्सुलीलदृष्टिपथ्येन लक्षितमनसोः परस्परेश्च ।

वर्तमानमम्वहवितोर्धरसप्रसारणयोः प्रकाशते लघुरिव चित्तभावः ॥

अपि अ—

अन्तर्निविष्टमदमविभ्रमडंवरं तं

तत् भण्यते च मदममण्डनमय प्रेम ।

दुर्लभ्यमपि यत् प्रकटयति जनो जगति

तज्जानीमय सुवडुलं मदनेन्दुजालम् ॥

यथोः परस्परेश्च अन्त्याऽन्तेन स्वभावतः प्रसरन्त्यः प्रचलन्त्यः सुलीलाः सुवडुला
या दृष्टयः तासां पथ्येनैव अपाङ्गावलीकनेति भावः, लक्षितं पतितं, पथ्येन-
नित्यं, मनो यथोः तज्जानीमयोः, अचलापाङ्गावलीकनपदव्यथारिति भावः,
वर्तमानेन इति लक्ष्यता मन्त्रेण कामेन वितोर्धः दत्तः, जनित इति यावत्, रस-
प्रसरः सङ्गामातिरेकः, दृश्यते इति शेषः, तथोर्दन्त्योः चित्तभावः मनसोऽभिप्रायः
लघुरिव द्रुम इव प्रकाशते प्रकटयति लक्ष्यति ॥ ११ ॥

यत् अन्तर्निविष्टं दृश्यं गतञ्च मदमञ्च विभ्रमडंवरं विलासातिशयं, प्रियजन-
वशीकरणहेतुभूतम् इति भावः, तत् यद्य संसारे मदममण्डनं कामभूषणं प्रेम
भण्यते लक्ष्यते । जगति जनः दुर्लभ्यमपि लक्षयितुमशक्यमपि यत् प्रकटयति
प्रकाशयति तत् सुवडुलं सुमङ्गलं मदमञ्च इन्द्रजालं विषयवशो लीलप्रतारिणो
अपटविद्यो जानीमश्च लक्ष्यमहे ॥ १२ ॥

विदूषकः । जइ चित्तगदं प्येममणुरात्रमुप्पादेदि, ता किं कळदि मंडणाडंबरविडंबणाए ? । * (ड)

राजा । बअस्स ! सच्चमिणं—

किं मेहलावलण्णउरसेहरेहिं ?

किं चंगमाअ ? किमु मंडणाडंबरहिं ? ।

तं अण्णमत्थि इह किंपि णिअं वणीओ

जेणं लहंति सुहअत्तणमंजरीओ ॥ ११ ॥ १३ ॥

अवि अ—

किं गेअणिट्ठविहिणा ? किमु वारुणीए ?

धूवेण किं अगुरुणा ? किमु कुंकुमेण ? ।

अदि चित्तगतं प्रेम अगुरागमुत्पादयति, तत् किं क्रियते मण्डना-
कृत्वरविडम्बनया ? ।

† वयस्य ! सत्यनिदम्—

किं मेखलावलण्णपुरशेखरेः ?

किं अङ्गिमत्तेन ? किमु मण्डनाकृत्वरैः ? ।

तदन्यदस्तीह किमपि नितम्बिन्धो

येन लभन्ते सुमनस्त्वमञ्जरीः ॥

अपि अ—

किं गेयनृत्तविहिना ? किमु वारुण्या ?

पूप्पेन किम अगुरुणा ? किमु कुंकुमेन ? ।

(ड) यदि चित्तगतं उदयानष्टं प्रेम अगुरागम् आसक्तिम् उत्पादयति जनयति, तत् तदा मण्डनानाम् अलङ्काराणाम् आकृत्वरै विस्तारे आधोजने वा विडम्बना प्रवासः तथा किं क्रियते ? किं फलं साध्यते ? न किमपीत्यर्थः ।

मेखलावलण्णपुरशेखरैः आश्रीतलवमञ्जोरमिरोभूषणैः किम् ? न किमपि फलमित्यर्थः, अङ्गिमत्तेन शौन्दर्यवस्तेन किम् ? न किमपीत्यर्थः, मण्डनाकृत्वरैः अन्येषु अलङ्कारप्रयोगैः किम् ? नैव किमपि साध्यमित्यर्थः, येन नितम्बिन्धः आनितः सुमनस्त्वमञ्जरीः शोभायकताः लभन्ते प्राप्नुवन्ति, इह संसारे तत् अन्तः किमपि अस्ति, तत् ताराभेदं अलङ्कार एवेति भावः ॥ १३ ॥

मिदृत्तणे मडिदलमि ण किं वि अस्सं
रुच्चीअ अत्थि सरिसं उण माणुसस्स ? ॥ १४ ॥

अवि अ—

जा चक्कवट्टिघरिणी जणगेडिणी वा
पेम्माणि ताण ण तिलं वि बिसेसलाभो ।
जाणे सिरीअ जइ किज्जटि को वि भावो
माणिकभूसण्णिअसणकुं कुमेहिं ॥ १५ ॥

अवि अ—

किं लोअणेहिं तरलेहिं ? किमाणणेण
चंदोबनेण ? थणएहिं किमुएहिं ? ।

मधुरत्वे मडोतले न किमप्यन्यत्
रुचिरस्ति सदृशं पुनर्मानुषस्य ॥

अपि अ—

या चक्रवर्तिगडिणी जनगेडिणी वा
प्रेमणि तथो न तिलभासमपि विशेषलाभः ।
जाने त्रिधा यदि क्रियते कोऽपि भावो
माणिक्यभूषणनिवसककुमेः ॥

अपि अ—

किं कोचनेसरले ? विमाननेन
चन्द्रोपमेन ? जाने किमुग्रते ? ।

येवं मानं वृत्त्य नष्टेन तथोर्विधिः अनुष्ठानं तेन किम् ? वाद्यग्या सुरया किम् ?
अगुरुणा भूषेन किम् ? कुकुमेन किम् ? न एतेः किमपि फलमित्यर्थः । मडोतले
पृथिव्यां मानुषस्य पुनः किं रुचेः प्रत्यक्षः सदृशं किमपि, वस्त्विति शेषः, मधुरत्वे न
अस्ति ॥१४॥

या चक्रवर्तिनः सत्तानः गडिणी मडिणी, वा जनगेडिणी सामान्यजनशाला
वा, तथोः प्रेमणि तिलभासमपि अगुरुणोऽर्थः, विशेषलाभः प्रमेदज्ञानं न, अस्तीति
शेषः । यदि त्रिधा सौन्दर्यप्रोभया कोऽपि भावः प्रत्यक्षः क्रियते, तदा माणिक्य-
भूषणेन निवसनेन सुवसनेन कुकुमेन च, च भवतीति शेषः, इति जाने नये ॥ १५ ॥

तं किं पि अस्मिह भूवल्ल ए षिमित्तं

जेणांगणाअ हिअभाउ ण ओसरंति ॥ १६ ॥

विदूषणः । एवञ्च येदं, किं एष अस्मिं पि मे कथेसु, जं
कुमारत्तणे माणुसस्स अमणोज्जमेतस्सिं वि तरुणत्तणे चंग-
त्तणं वड्ढदि । * (ठ)

राजा । गण्यं दुवे इह पजावइणो जअग्निं

जे देहणिअवणजोब्बणदाणदक्खा ।

एको घडेदि पढमं कुमरीणमंगं

उक्क।रिजण पणडेइ उणो दुटीओ ॥ १७ ॥

तात्कमप्यन्यादिह भूवल्लये निमित्तं

येनाङ्गना इदयात्रापसरन्ति ॥

* एवमेतत्, किं पुनरन्यदपि मे कथय, यत् कुमारत्वे मानुषस्यामणोज्जम्,
एतच्चिदपि तावद्ये चकृत्वं वर्द्धते ।

† नूनं ह्यविह प्रजापती जगति

यौ देहनिर्माचयौवनदानदक्षौ ।

एको घटयति प्रथमं कुमारीणामङ्गम्

उत्कीर्य प्रकटयति पुनर्धितोयः ॥

तरलेश्वरः प्रोचतेः किम् ? अन्तोपमेन अग्निमेन आग्नेन मुखेन किम् ?
उग्रतेः उत्तुङ्गेः स्तनेः किम् ? न किमपि एतेः प्रयोजनमस्तीत्यर्थः । इह भूवल्लये
भूमण्डले तत् किमपि अन्यत् निमित्तं कारयन्, अस्तीति श्रेयः, येन निमित्तेन
अङ्गनाः आनिन्यः इदयात् न अपसरन्ति न अलन्ति, सततं इदं एव तिष्ठन्तीति
भावः ॥ १६ ॥

(ठ) मानुषस्य कुमारत्वे अमानयोवनत्वे इत्यर्थः, यत् अमणोज्जं न मनोहर-
नित्यर्थः, तावद्ये यौवने चकृत्वं सेन्द्ये, मनोहरत्वमिति यावत्, वर्द्धते उच्चं गच्छति ।

इह जगति यौ प्रजापती विधातारी, यौ देहनिर्माचौ यौवनदाने च दक्षौ निपुणौ,
महोदधेः प्रथमं कुमारीणामङ्गं अङ्गं घटयति निर्ममितीति, इतीवः पुनः उत्कीर्य
उत्कीर्यतीति यावत् प्रकटयति प्रकाशयति । एतेन निर्मादुर्विधेः अमोचनकारिणः
आमलकं वनविधेः नेपथ्यं व्यन्यते ॥ १७ ॥

तेन च—

रणिदबलभ्रकंचोणेउरावासलच्छी
मरगदमणिमाला गोरिआ हारजट्टी ।
ह्रिभ्रभ्रहरणमन्तं जोब्बणं कामिणीणं
जअटि मअणकंडं कट्टअं बट्टअं अ ॥ १८ ॥

तथा च—

अंगं लावण्यपुष्पं श्रवणपरिसरे लोभणा हारतारा
बच्छं थोरत्यणिल्लं तिबलिवलइदं सुट्टिगेगहं अ मज्झं ।
चक्काभारो णिदंबो तरुणिमसमए किं णु अस्सेण कज्जं ?
पंचेहिं ज्जेब्ब बाला मअणजअमहाबैजअंतीअ हीति ॥ १९ ॥

तेन च—

रथितवल्लयकाञ्चीनूपुरावासलच्छी-
मरगतमणिमाला गोरिका हारयटिः ।
हृदयहरणमन्तं यौवनं कामिनीनां
जयति मदनकाण्डः पञ्चको वर्द्धय ॥

तथा च—

अङ्गं लावण्यपुष्पे श्रवणपरिसरे लोभने हारतारे
वक्षः स्पर्शस्थानं त्रिबालवल्लयितं सुट्टिगोहं मज्झम् ।
चक्काभारो नितम्बस्पर्शमसमये किं न्यन्तेन कार्यम् ?
पञ्चभिरेव बाला मदनमयमहावैजयन्ती भवन्ति ॥

रथितानां वल्लयानां काञ्चीनां रमणानां नूपुराणाम् आवासनं धारणेनेति भावः,
लच्छीः श्रीः, मरगतमणिनां माला सक्, गोरिका काञ्ची हारयटिः, तिष्ठत्विति
शेषः, पञ्चकः पक्षां पुरणकः, वर्द्धय प्रवृद्धतरय, मदनस्य काण्डः मरः, कामिनीनां
हृदयहरणमन्तं यौवनं जयति सर्वोत्कर्षेण वर्तते । मदनस्य पञ्चसु मरेषु सरस्वि-
तेभ्यः प्रवृत्ततरेण कामिनीनां यौवनरूपपञ्चमरेण जगत पराजोयते इति भावः ॥ १८ ॥

तद्वर्धनसमये यौवने लावण्यपुष्पं अङ्गं शरीरं, हारा मनोहारिको तारा
मयोः तथाभूते श्रवणपरिसरे आकर्षक इति भावः, लोभने मये, लूची सती यम
तथाविधं वक्षः, त्रिबालाभिः त्रिष्टम्भिः रीक्षाभिः वल्लयितं वेष्टितं सुट्टिगोहं सुट्टिने-
व

[नेपथ्य]

सहि कुरंगिए ! इमिणा सिंसिरोवघारेण वलिणिव्व कामं
किलिस्सामि (व)—

विस व्व विसकंदली विसहर व्व हारच्छड़ा

वयस्समिव अत्तणी किरइ तालविंताणिलो ।

तहा अ करणिग्गदं ज्जलइ जंतधाराजलं

ण चंदणमहोसहं हरइ देहदाहं अ मे ॥ * ॥ २० ॥

विदूषकः । सुटं पियवयस्सेण ? भरिआ कस्सा पीऊस-
गंडुसेहिं ; ता किं अज्जाव उपेक्खीअटि घणघम्येण किलि-
मंती मुणालिआ ? गाढकट्टणदुस्सहेण सलिलेण सिंचिज्जंती
केलिकुंकुमत्थली ? कम्मासिअमोत्तिआणं भट्टित्ति फुडती एका-

सहि कुरंगिके ! अनेन सिंसिरोवघारेण वलिणीव कामं काम्यामि—

विषमिव विसकन्दली विषधर इव हारच्छटा

वयस्समिवात्मनः किरति तालवन्तानिलः ।

तथा अ करनिर्गतं ज्वलति यन्त्रधाराजलं

न चन्दनमहोषधं हरति देहदाहं अ मे ॥

+ सुटं पियवयस्सेण ? मृती कर्षा पीडूषगण्डूषे ; तत् क्षिप्तयापि
उपेत्यते घनघर्मेण क्षाम्यन्ती मुणालिका ? गाढकषितदुःसहेन सलिलेन
सिच्यमाना केलिकुंकुमत्थली ? बाष्पासिक्कमोत्तिमानां भट्टित्ति स्फुटन्ती

अर्थं कटिदेशः, तथा चलाचारः मण्डलाचारः, सुवर्णुल इत्यर्थः, नितम्बः, एभिरेव
पद्मभिः बालाः कामिन्वः नदनस्य कामस्य कथे जगतां विजये महावेजयन्त्यः सङ्ख्यः
पताकाः भवन्ति, अन्येन किं तु कार्यम् ? नेव क्षिप्तपोषधेः ॥२८॥

(च) सिंसिरोवघारेण त्रोटकप्रक्षिपया, वलिनीदक्षसंस्तरादिनेति भावः,
भीडारपातेन च ।

विसकन्दली मुवाचक्षता विषमिव मरुत्तमिव, हारच्छटा हारान्वली विषधर
इव सुगन्ध इव, मे प्रतिभातीति शेषः । तालवन्तानिलः आत्मनः स्वस्य वयस्समिव
अप्रतिवेत्यर्थः, किरति वर्धति, तथा करनिर्गतं शुभाकं करेभः निःसृतं यन्त्रधाराः

बलिषा ? गंठिबसुकेदारिषा लुंठिज्जती गंधहरिणेण ? ता सच्चं
दे सिबिणञ्चं संपसं । एहि, प्पबिसम्ह । उट्ठिज्जदु मच्चरइप्प-
पदाप्पा । प्पचट्टदु कंठकुहरस्मि पंचमहुंकाराणां रिंक्कोली ।
यकंतु बाप्फप्पवाहा । मंथरिज्जंतु णीसासप्पसरा । लहदु
लावसं उणी णवभावं । ता एहि, खिडकिप्पादुप्पारेण
प्पबिसम्ह । १ (त)

[इति प्रविशतः] ।

[ततः प्रविशति नायिका कुरङ्गिका च] ।

नायिका । [सवाध्यं कृतम्] । अम्मी ! किं एसो सहसा
गम्यंगणादो अबदोस्सो पुस्सिमाहरिणंको ? किं वा तट्टेण
एकावसो ? यत्थिपण्यं-केदारिषा लुण्ठाभाना मत्थहरिणेण ? तत् सत्थं ते क्खं
सप्पन्नम् । एहि, प्रविशामः । उल्लापितां मच्चरइप्पपताका । प्रवर्त्ततां लहदु
पच्चमहुंकाराणां रचना । कोकीलियतां बाप्पवाहाः । मत्थरोलियतां निःवास-
प्रसराः । लभतां लावसं पुनर्नवभावनम् । तटेहि, खिडकिप्पादारेण प्रविशामः ।

‡ अहो ! किमेव मच्चमा गगनादुनाटवतीर्यः पूर्णमाहरिणाहः ? किं वा
जलं ज्वलति तपतीत्यर्थः । अन्तमेव मच्चोवधस्य मे मन दहदाह मच्चरइप्पपताक
हरति न मच्चवतीत्यर्थः ॥२०॥

(त) भूती पुरिती पोशूवमण्डुवेः चच्चरमेरिति यावत् । चनचनेच नाट-
कनापेनेत्यर्थः । नाटम् अतिमात्रं कथितम् उल्लापितमित्यर्थः, अत एव दुःसहं
ओदुमन्नकं तेन । कोकिलकुलमल्लो कोकाकुलममूनिः । वाण्यानिकेति ।—वस्त्रिः
नाशेनैष्यन्नाणि वाण्यानिवाणि मीनिकानि मुक्ताफलानि तेषां, वाण्यादिभिर्यत्नेन
सम्परिपुष्टता मीनिकानां व्यज्यते । स्फुटन्ती विदलन्ती । यत्थिपण्यं मत्थद्वय-
भेदानां केदारिषा चेतनम् । लुण्ठाभाना हिंसनाया, विपर्येयमानेति यावत् ।
मत्थहरिणेण चसूरोलनेच । लहदुहरि लहदुवहरे । पच्चमहुंकाराणां कोकि-
लूजितानां रचना प्रसरः । “पुप्पसाचारवे जाले पिचः कूजति पच्चमम्” इत्युक्तेः ।
उल्लापिताया चक्षाः कोकिलकच्छा लघुररवः प्रसरत्विति भावः । कोकीलियतां
त्रिविधोक्तिवृत्तानित्यर्थः । बाप्पवाहाः चसुखोत्तापि, चक्षा इति श्रेयः । मत्थरो-
लियतां मन्दोक्तिवृत्तानाम् । पुनर्नवभावं नूतनम् । खिडकिप्पादारेण पार्श्वदारेण ।

शीलकण्ठेण णिअदेहं लंभिदो मणोहरो ? किं वा हिअअस्स
दुज्जणी णअणाणं सज्जणी जणी मं संभावेदि ? [प्रभावम्] । सखि
कुरंगिण ! इंदजालं बिअ पेक्खामि । ॐ (घ)

विदूषकः । [राजानं हस्ये गृहीत्वा] । भोदि ! सखं इंदजालं
संपसं । *

[नायिका लज्जते] ।

कुरङ्गिका । सखि ! कर्पूरमंजरि ! अब्भुट्ठाणेण संभावेहि
महारजं । † (द)

[नायिका उत्थातुमिच्छति] ।

राजा । [हस्येन गृहीत्वा] ।—

उट्ठिज्जण थणभारभंगुरं मा मिअंकमुहि ! भंज मज्झमं ।
तुज्झ ईरिसाणवेमदंसणे लोअणाणं मअणी प्पसोददु ॥ २१ ॥

तुष्टेन शीलकण्ठेन निजदेहं लंभिती मनोभवः ? किं वा हृदयस्य दुर्जने नयनानी
सज्जनी जनी मां संभावयति ? सखि कुरङ्गिके ! इन्दजालनिव पश्यामि ।

* भवति ! सखमिन्दजालं मप्यमम् ।

† सखि कर्पूरमञ्जरी ! अब्भुत्यानेन संभावय महारजम् ।

‡ उत्थाय जनभारभङ्गुरं मा समाङ्गमुखि ! मज्जय मध्यम् ।

तवेहमनिवेशदर्शनाङ्गाञ्जनयोर्भदनः प्रसोदतु ॥

(घ) मनमाङ्गनात् चत्तरोक्षचत्वरत्नात्, पूर्णिमाहरिवाहः पूर्णचन्द्र इत्यर्थः ।
शीलकण्ठेन हरेण, कथितः प्रापितः । मनोभवः कामः । दुर्जनः चौर इत्यर्थः । सज्जनः
प्रीत्यन इति भावः । संभावयति सम्प्रोचयति । इन्दजालनिव अद्भुतैकानिदानं विप्र-
कथनमिति भावः ।

(द) महारजं स्वामिनम् ।

हे समाङ्गमुखि ! चन्द्रमुखि ! उत्थाय उत्थानेनेति भावः, जनयोर्भारेण
भङ्गुरं मज्जप्रवचं मध्यं कटिदेशं मा मज्जय मध्यं मा कुर्वित्यर्थः, तव ईदृशमनिवेशदर्शनात्
ईदृशानिवेशदर्शनात् षोडशयोः, मन्त्रोद्योरिति शेषः, भदनः कामः, कथितवा इति भावः,

अपि च—

जिह्वा पुरो ण हरिदा दलिआ हलिहा

रोमाणिअं ण कणकं ण अ चंपभाइं ।

ताइं सुवणकुसुमेहं विलोअणाइं

अच्चेमि जीहं हरिणक्खि ! तुमसि दिट्ठा ॥ ३॥ २२ ॥

विदूषकः । गवभ्रवासेण सेचसलिलसित्तगता संभूदा
तत्प्रभोदी कपूरमंजरी ; ता इमं सिचअंचलेण बीजइस्सं दाव ।
[तथा कुर्वन्] । हा ! हा ! कथं वारस्सपवणेण णिब्बणो प्पदीवो ।
[विचिन्त्य स्वगतम्] । भोदु, लीलोज्जाणं ज्जेब्ब गच्छम्ह । [प्रकाशम्] ।

अपि च—

यस्याः पुरो न हरिता दलिता हरिदा

उज्ज्वलीकृतं न कणकं न च चम्पकानि ।

ते सुवर्णकुसुमेर्विलोचने

अर्चयामि याभ्यां हरिणाधि ! त्वमसि दृष्टा ॥

§ गभंगदवासेन स्वेदसलिलसित्तगाता सम्भूता तत्रभवतो कर्पूरमञ्जरी ; तदिना
सिचयाचलेन बीजयिष्यामि तावत् । हा ! हा ! कथं वारस्सपवणेन निवाचः

प्रसीदतु प्रसन्नो भवतु, सफलोभवत्विति यावत् ; यदा—तत्र लोचनयोः मयनयोः
दृढमनिवेष्टदर्शनात् सट्पावलीजनदर्शनादिति भावः, मदनः कालः प्रसीदतु प्रसन्नो
भवतु, कृतार्थता लभतां, ममेति शेषः ॥ २२ ॥

यस्या इति ।—हं हरिणाधि ! मृगनयने ! यस्यास्तत्र पुरः अग्रतः दलिता
विदलिता हरिदा न हरिता न हरिदा, हरिद्रालेन न मण्मयीयति भावः, कणकं
चाचमं न उज्ज्वलीकृतं न उज्ज्वलतया मणितमिति ज्ञात्वा, चम्पकानि च न,
उज्ज्वलीकृतानीति शेषः, ता त्वं याभ्या दृष्टा अवलोकिता असि, ते विलोचने, मदीये
इति शेषः, सुवर्णकुसुमेः अर्चयामि पूजयामि, प्रशंसामिति भावः, लम्ब चतुःसाफल्य-
मिति भावः ॥ २२ ॥

भो ! अंधआरण्यचिदं बट्टदि, ता णिकामम्ह सुरंगामुहेण ज्जेन्न
प्पमदुज्जाणं दाव । § (ध)

[सर्वे निष्क्रमणं नाटयन्ति] ।

राजा । [कर्पूरमञ्जरी करे धृत्वा] ।—

मञ्जु हत्थट्टिपाणिपक्कवा ईम संवरणबंधुरा भव ।

जं चिराय कलहंसमण्डली भोटु केलिगमणमिदुब्भगा ॥२३॥

[अर्धमुल्लसन्निधौ] ।

जे णवस्स तिउमस्स कंटआ जे कदंबमउलस्स केसरा ।

अज्ज तुज्ज करपांसमंगिहिं ते हुअंति मह अंगहिं णिज्जिता ॥*२४॥

प्रदीपः । भवतु, लोलोद्यानमेव गच्छामः । भो ! अन्धकारवृत्त्यं वर्तते,
तन्निष्क्रमणः सुरङ्गामुखेनैव प्रमदोद्यानं तावत ।

* मम हस्तस्थितपाणिपक्कवा ईषत्सखरणबन्धुरा भव ।

याचराय कलहंसमण्डली भवतु केलिगमने दुर्भगा ॥

ये नवस्य तपुषश्च कण्टका ये कदम्बमुकुलस्य केसराः

अथ तव करस्पर्शमङ्गिभिः भवन्ति ममाङ्गेर्निजिताः ॥

(ध) गभंरुद्वारेण अन्तर्गृह्णित्वा, स्वेदमल्लिख घर्मवारिणा, सिताम् आर्द्रकृतं
गानं यस्याः तन्नामुता । सिपथासुल्लेन वत्तासुल्लेन, “पटोऽस्मी कर्पटः प्राटः सिचय-
प्रीतल्लत्तकाः” इति रभसः । अन्धकारवृत्त्यम् अन्धकाराणां वृत्त्यम्, अन्धकारातिशय
इति यावत् । सुरङ्गामुखेन सुरङ्गाविवरेण ।

मम हस्ते स्थितः पाणिपक्कवः करालसल्यः यस्याः तद्योक्ता, खरपृथमत्करेति
भावः, ईषत् मन्द मन्दं सखरणाव बन्धुरा उन्नता, उन्नापितगादेत्यर्थः, भव, यत्
येन, तव मन्दमन्दमखरणेनेति भावः, कलहंसमण्डली चिराय केलिगमने लोलागती
दुर्भगा अभिधा भवतु, तव मन्दमन्दगतिं दृष्ट्वा कलहंसानां गतिं न केऽपि आद्रि-
यन्नामिति भावः ॥२३॥

ये नवस्य तपुषश्च “शशा” इत्याख्यफलविशेषस्य कण्टकाः सुअग्रलाक्षा इति यावत्,
ये च कदम्बमुकुलस्य केसराः विभक्त्याः, “विभक्त्यः केसराऽऽख्ययाम्” इत्यमरः ; ते
अथ तव करस्पर्शस्य मङ्गिभिः मम अङ्गेः अङ्गनामेः, लोमाद्येरिति भावः, निजिताः
भवन्ति, तव करस्पर्शेन मम अतीव रोमहर्षी जाता इति भावः ॥२४॥

[नेपथ्ये] ।

वैतालिः । सुहृणिबंधगो ह्योदु देवस्य चंदुजोषो । (ग) —

भृगोले तिमिराणुबंधमालिने भूमोरुहे ब्व द्विदे
संजादा णवभुज्जपिंजरमुह्यो जोण्हाअ पुब्बा दिसा ।
मुंचतो मुचुकुंदकेसरमिरोसोहाणुआरे करे,
चंटो प्येक्ख कलकमेण अ गदो सम्पुसविंबत्तणं ॥ २५ ॥

अपि अ —

अकंकुममचंडणं दहटिहावह्ममंडणं
अकंकणमकुंडलं भुग्रणमंडलोभूमणं ।
असोमणममोहणं मअरलंकणस्साउहं
मिअंककिरणवली गहत्तअग्नि पुंजिज्जइ ॥ * ॥ २६ ॥

सुखनिबन्धनो भवतु देवस्य चन्दाद्वातः । —

भृगोले तिमिराणुबन्धमालिने भूमिरुहे इव स्थिते
सञ्जाता नवभुज्जपिंसरमुखी ज्योत्स्वया पूर्वा दिशा ।
सुचन्दुचुकुन्दकेसरयोमीनामुकारान् करान्
चन्दः पश्य कलाकमेव च गतः सम्पूर्णविष्यत्तम् ॥

अपि अ —

अकुकुममचन्दनं दशदिशावधूमण्डलं
अककुचमकुण्डलं भुवनमण्डलोभुवणम ।

(ग) सुखनिबन्धनः सुखदः । चन्दाद्वातः चन्दालोभः ।

भृगोले इति — तिमिराणो तमकामदुबन्धः सततसुखारः तेन मलिनम् आहत-
मिति भावः तस्मिन्, भृगोले भूमण्डले भूमिरुहे इव उच इव स्थिते चन्द्रोदयानन्तर-
माप उचायां भोजतया अत्यहारमालिने तिरहित, भूमण्डले तथा नीलोभूते
सतीत्यर्थः, पूर्वा दिशा प्राची दिक् ज्योत्स्वया चन्द्रिकया नवं भुजं भुजपदं तदन्त-
पिंसरं पिङ्गलं मुखं यक्षाः तथाभूता सञ्जाता । चन्दश्च सुचुकुन्दश्च तदाप्य-
तदकुपुमश्च ये केसराः विभ्रक्त्याः तथा श्रीः अवटिः तस्याः शाशान् अगुक्तं नीति
तथात्मान् करान् किरणान् सुचन् वर्धन् कलाकमेव एवादिशायामकमेव सम्पूर्ण-
विष्यत्वं सम्पूर्णव्यक्तत्वं गतः प्रातः, पश्य अपचीकय ॥ २५ ॥

विदूषकः । भो ! कणश्चडेण वसिटा चंदुकोपलच्छी ; ता
संपदं माणिक्यचंडसावसरो । * (प)

[नेपथ्ये] ।

द्वितीयो वेतालिकः । —

दृष्टंतागुरुधूपवट्टिकलिभा दीप्तंतदीपोज्जला
लंबिज्जंतवांचत्तमोत्तिन्नदा मुंचतपारावदा ।
सज्जिज्जंतमणाज्जकलिसअणा जप्यंतदूईमभा
सज्जुच्छुद्धवलंतमाणणिजणा वट्टंति लीलाघरा ॥ १ ॥ २७ ॥

अशोषवममोढं मखरलाच्छुनन्वाधं

मृगादुक्खिरवावली नभस्तले पुत्रीभवति ॥

भो ! जनकचण्डेन वाणंता चन्द्रोद्योतलक्ष्मीः, तत् सात्मनं माणिक्य-
चण्डसावसरः ।

दृष्टमानागुरुधूपवट्टिकलिभा दीप्तमानदीपोज्जला

लम्बमानावाचदभीः कलकलता मुच्यमानपारावताः ।

सज्जीकवमाचमनोत्तकलिप्रयणा जल्पद्वितीयताः

अधोऽक्षुद्धवलन्मानिभोजना वर्तन्तं लीलागृहाः ॥

नास्ति कश्चिद् गम्यद्व्यविशयः अस्मिन् तथोक्तं, नास्ति चण्डं अस्मिन् तत्र, दृष्टानां
दिशामभूना दिगङ्गमाना मण्डनम् अलङ्करणं, नास्ति कश्चिः दृष्टाभरणं वशीयः
अस्मिन् तथोक्तम्, अक्षुद्धं कुण्डलरहितं भुवनमण्डल्याः जगतीभवा इति भावः,
भूवचम अलङ्कारः, अशोषणं न शोषणं, न शोषवमाधनं, न मोढं न मोढजनन-
मित्यर्थः, मखरलाच्छुनन्वाधं अस्ति मृगादुक्खिरवावली चण्डमशुद्धनिचयः
नभस्तले पुत्रीभवति रात्रीभवति । रूपकालङ्कारः ॥ २६ ॥

(प) जनकचण्डेन तत्रास्ति वेतालिकेन । चन्द्रोद्योतलक्ष्मीः चन्द्रावलीक्ष्मीः ।
माणिक्यचण्डस्य तदाकल्पस्य वेतालिकस्य ।

लीलागृहाः क्रीडामन्दिराणि दृष्टमानाः अगुरुधूपानां वर्तय एव अलिङ्गा
दीप्तं तथोक्ताः, दीप्तसुखादार्थमिति भावः ; दीप्तमानेन प्रज्वालमानेन दीपेन
लम्बिताः प्रकाशिताः, लम्बमानाः आन्दोल्यमानाः विविधा रम्याः सौत्तिककलताः
दुक्खाप्रकृताः वेदुः सखाविधाः, शोभायमिति भावः ; शुद्धमानाः, बन्धनावासादिति

अपि च—

देता कर्पूरपूरच्छुरणमिव दिशामुन्दरीणं मुखेषु
स्लक्त्वं जीर्णहं किरन्तो भुवणजणमणोणंटणं चंदणं ब्व ।
जिसं कंदप्यकंदं तिहुअणकलणाकंदलिहं कुणंतो
जादा एणकपादा सअलजलहराम्मुक्कधाराणुधारा ॥२८॥
विदूषकः ।—

दिसवहुत्तंसो णहसरहंसो ।

णिहुवणकंदो प्पमरइ चंदो ॥१॥ २९ ॥

। अपि च—

ददतः कर्पूरपूरच्छुरणमिव दिशामुन्दरीणां मुखेषु
शृङ्गा ज्योत्स्नां किरन्तो भुवणजनमनोमन्दं चन्दनमिव ।
जीर्णं कन्दर्पकन्दं विभुवनकलनाकन्दलितं कुर्धन्तो
जाता एणादपादाः सजलजलहरोन्मुक्तधाराणुधाराः ॥
दिग्बधूत्तंसो नमःसरोहंसः ।
निधुवनकन्दः प्रसरति चन्दः ॥

शेषः, पारावताः क्षोभिता येषु तत्राभूताः, तेषां सुरतकेल्युद्दीपकत्वादिति भावः ;
सञ्जीवियमात्राणि पुनरचननादभिरिति भावः, मनोशानि मनःहराणि केलि-
प्रयत्नानि कोडाग्रयाः येषु तत्राविधाः, जलानि आलपन्ति दूतीनां प्रतानि समुद्राः
येषु तथोक्ताः, तत्रा ग्रयावा उत्पन्ने चान्तिके, न तु ग्रयातले इति भावः, बलन् तिष्ठन्
मानिजोन्नतः मानवतो नारी येषु तत्राविधाः वर्तन्ते ॥ २७ ॥

सजलेः जलभरेः जलधरेः मध्ये, सम्पृक्ता अभिगृष्टा या धारा ताम् अनुकुर्वन्तीति
तत्राविधाः, एणादपादाः चन्दकिरवाः दिशा एव मुन्दर्येः तासां मुखेषु कर्पूरपूरैः
क्षुरचूर्णनखैः क्षुरचमिव लेपनमिव ददतः चर्पयन्तः, भुवनजनानां मनसः मन्दनम्
चानन्दजननं चन्दनमिव शृङ्गां चिह्नवां ज्योत्स्नां किरन्तः वर्धन्तः, जीर्णं तिष्ठन्तं,
मातिमण्डमिति भावः, कन्दर्पकन्दं कामगुणं विभुवनकलनया व्यापनेन कन्दलितं
पल्लवितं, प्रसवमिति यावत्, कुर्धन्तः काममुद्दीपयन्त इति भावः, जाताः ॥ २८ ॥

दिग्बधू तत्राः उत्तंसः लब्धंभूयस्, नम आकाशमेव सरः तत्र रहंसः, निधुवनक

कुराङ्गिका । —

समहररददगब्बो माणिणिमाणघरट्टो ।

अवचंपयकोटंडो मन्नणो जअइ प्यअंडो ॥ ३० ॥

[कर्पूरमञ्जरी प्रति] । पियसहि ! तुए किदं चंदवखण
महाराअस्स पुरदो पढिस्सं । *

[कर्पूरमञ्जरी लज्जते । कुराङ्गिका पठति] ।

मंडले समहरस्स गोरए दंतपंजरविलासचोरए ।

भाटि लंक्कणमिओ फुरंतआ केलिकोडलतुलं धरंतओ ॥ १ ॥ ३१ ॥

राजा । अहो ! कर्पूरमंजरीए अङ्गिणवत्थदंसणं, रमणीओ
सहो, उत्तिविचित्तटा, रमणिस्संदो अ । ‡ (फ)

अमहररचितगर्वो मानिणीमानघरट्टः ।

नवचम्पककोटण्डः मदनी जयति प्रचण्डः ॥

प्रियसखि ! त्वया कृतं चन्द्रवर्णं महाराजस्य पुरतः पठिष्यामि ।

† मण्डले अमहरस्य गौरे दन्तपञ्जरविलासचोरे ।

भाति लङ्कणमगः स्फुरन् केलिकोक्किलतुलां धारयन् ॥

‡ अहो ! कर्पूरमञ्जरी अभिनवाद्यदर्शनं, रमणीयः अन्धः, उत्तिविचित्तटा,
रमणिमन्द्य ।

सुरतस्य, वनविशेषेति ध्वनिः, अन्धः मूढविशेषः, अहोपक इति भावः, चन्द्रः प्रसरति
उच्यते ॥ ३० ॥

अमहरस्य चन्द्रेण रचितः जनितः गर्वो यस्य तथोक्तः, मानिनीनां मानवतीनां
मानस्य घरट्टः पेषवसन्निविष्टः, "जांता" इति प्रसिद्धः, नवं चम्पकं कोटण्डः समुद्यं
तथाभूतः, अत एव प्रचण्डः समुद्रतः, मदनः जयति सर्वोत्कर्षेण विराजते इत्यर्थः ॥ ३० ॥

गौरे गौरवर्णे, अवले इत्यर्थः, अत एव दन्तपञ्जरस्य इतिदन्तनिर्मितस्य पञ्जरस्य
अङ्गिणीरोधमानविशेषस्य विलासं लीलां चोरयतीति तथोक्ते, दन्तपञ्जरागुहारिणी-
त्यर्थः, अमहरस्य चन्द्रेण मण्डले लङ्कणमगः अलङ्कृतो नमः, केलिकोक्किल
श्रीकपिलस्य, तुलां सारयन् भाति दीप्यते ॥ ३१ ॥

[तां प्रति] :—

मा कहिं पि वञ्चणेण विव्वभमी
होउ इति तुह गूणमिंदुणा ।
लंछणच्छलममीविसेसओ
एवेक्ख विव्वफलए णिए किदी ॥ ३२ ॥

किं अ—

पाण्डुरेण जइ रज्जए सुखं कीमलाङ्गि ! खड्गिआरसेण दे ।
दिज्जए उण कपोलकज्जलं ता कहदि ससिणो विडंबणं ॥३३॥

मा कश्चमपि वदनेन विव्वभमी भवति । तव गूणमिन्दुणा ।

लान्छनच्छलममीविशेषकः पश्य विव्वफलकं नजं कृतः ॥

किञ्च—

पाण्डुरेण यदि रज्जते सुखं कीमलाङ्गि ! खड्गिआरसेन ते ।

दीयत पुनः कपोलकज्जलं तदा लभते शशिनो विडम्बनम् ॥

(फ) अहो ! आश्चर्यम् । आभयः नृपतः, केनापि अनाविष्कृत इति भावः, अर्थः वाच्यः तच्च दृशनं दृष्टिः, ज्ञानाभावात् यावत्, रसचोदः मनोहरः, शब्दः, प्रयुक्त इति शेषः, अतो, भारतीयव्यासस्य विविधता अमत्कारिता, रसस्य स्वादविशेषस्य निरूप्यः निरूप्यः ।

ममं मन्ये, तव वदनेन सुखं जइ कश्चमपि विव्वभमः अन्तोऽप्याभात विगिटी भातिः, लोकास्येति शेषः, मा भवत् इति कृतः इन्दुणा अन्त्ये नजं स्वकीये विव्वफलकं मण्डलतले लान्छनच्छलन कलहभ्याजिन ममीविशेषकः कृतः, पश्य अवलोकय । तव सुखं निष्कलदृष्टः, अथत्वं गगनस्थः सकलदृष्टिः अन्तरेकात्म-कारः प्रकृतकलङ्कनिर्विरेन मनोव्यापकपापज्ज्ञानमागतः ॥३२॥

इं कीमलाङ्गि ! यदि पाण्डुरेण प्रयत्नेन खड्गिआरसेन खड्गिकादवेण ते तव सुखं रज्जते विज्जते, निरूप्यते इति यावत्, पुनः किञ्च कपोले कज्जलं दीयत, तदा एतत् तव सुखं शशिनः अन्त्ये विडम्बनम् अनुकरणं लभते, शशिनमनुकरा-लोचनः ॥३३॥

[चन्द्रसिद्धि]

मुक्कमंक ! हरिणंक । किं तुमं

मुन्दरीपरिसरेण हिंडासि ? ।

गौरगंडपरिपंडुरत्तणं

प्पेच्छ टिस्सममुणा मुहे ण दे ? ॥ * ॥ ३४ ॥

[नेपथ्ये मृगान् बलबलः । सर्वे चाकण्यन्ति ।]

राजा । किं उण एस कोलाहलो ? । †

कर्पूरमञ्जरी । [वसधावसन्] । प्पिअसहि ! एदमवगमिअ
आअच्छ । ‡ (ब)

[कुरङ्गिका निष्क्रम्य प्रविशति] ।

विदूषकः । देवीए प्पिअवअस्सस्स वंचणा किदेत्ति
तक्केमि । §

कुरङ्गिका । प्पिअसहि ! भट्टारअस्स वंचणं कटुअ

मुक्कमङ्क ! हरिणाङ्क ! किं त्वं सुन्दरीपरिसरेण हिण्डासि ? ।

गौरगण्डपरिपण्डुरत्वं पश्य दत्तममुना मुखे न ते ? ॥

† किं पुनरेव कोलाहलः ? ।

‡ प्रियसहि ! एतदवगम्य आगच्छ ।

§ देव्या प्रियवयस्यैव वचना कृतेति तर्कयामि ।

हे मुक्कमङ्क ! निःशब्द ! हरिणाङ्क ! चन्द्र ! परकीयसुन्दरीणां परिसरेण अमवात्
तव अहितत्वमुचितमेवेति भावः ; त्वं सुन्दरीणां परिसरेण समवायेन, अत्रैवेत्यर्थः,
किं कथं हिण्डासि अममि ? अमुना सुन्दरीपरिसरेण ते तव मुखे गौरयोः वल्लयोः
गण्डयोः अपोलयोः परिपाण्डुरत्वं न दत्तम् ? अपि तु दत्तमेव पश्य । लोके च
दुष्कृतकारिणो गच्छेन्मूर्खे मर्षीय दत्ता निष्कासनं प्रसिद्धम् ; तव तु अनीबिम्ब-
स्वरत्नेन अत एव गच्छेत्तत्त्वद्वयमसीवारणं, सुन्दरीणाञ्च अपोलधावस्थारूपवर्णदानञ्च
अटितमिति भावः ॥ ३४ ॥

(ब) एतत् कोलाहलकारणमित्यर्थः । अममम्य ज्ञात्वा ।

तु ए सह संगमं जाणिष आशच्छटि देवी ; तेण कुञ्ज-वामण-
किरात-वरिसवर-सोविदज्ञाणं एस कोलाहलो । * (भ)

चर्पूरमन्त्रो । [वमयम्] । ता मं प्येसदु महाराओ, जेणाह-
मिमिणा सुरंगामुहेण ज्जेब्ब प्पावासअ रक्खावरअं गच्छेमि,
जह देवी महाराएण सह संगमं ण जाणादि । †

[इति निष्क्रान्ताः सर्वे] ।

इति तृतीयजवनिकान्तरम् ।

अथ चतुर्थजवनिकान्तरम् ।

[ततः प्रविशति राजा विदुषश्च ।]

राजा । अहो ! गाढशरो गिम्हा, पवणो अ प्पचंडो,
ता कधं णु सहिटब्बो ; जदो—

इह कुसुमसरेकगोअराणं

इदमुभयं वि सुदस्सहं त्ति मम्मे ।

जरठरडकरालिदो अ कालो

तह अ जणेण पिएण विप्पलंभी ॥॥ १ ॥

* प्रियतमि ! महारक्षस वञ्चना कृत्वा त्वया सह सङ्गमं जाता आगच्छति
देवी ; तेन कुञ्ज-वामन-किरात-वर्षवर-सौ वदज्ञानासौ कोलाहलः ।

† तत मा प्रेषयतु महाराजः, येनाहमनेन सुदृङ्गामुखेनेव प्रविश्य रक्षाग्रहकं
गच्छामि, यथा देवी महाराजेन सह सङ्गमं न जानाति ।

* अहो ! गाढशरो शीघ्रः, पवनस्य प्रचण्डः, तत कधं णु भोदव्यः ; यतः,—

इह कुसुमसरेकगोअराणां इदमुभयमपि सुदुःसहमिति मम्ये ।

जरठरविचरालितश्च कालस्तथा च जनेन विरोध विप्रलम्भः ॥

(भ) कुलादौनामन्त-पुरचराणामिति भावः । भौविदज्ञाः कच्छाकिनः ।

इह संसारे कुसुमशरश्च कामस्य एकगोचरा एवमाप्रविषयाः तेषां जानातांना-
मित्यर्थः, जरठेन प्रचण्डेन रविना सूर्येण चराचितः क्षयवितः क्षायः भौमसमय

विदूषकः —

एक्रे टाव मम्मह बाह्णिज्जा अस्से दाव सोसणिज्जा ।

अम्हारिसो उण जणो ण कामस्स बाह्णिज्जो ण तावस्स

सोसणिज्जो ॥ * ॥ २ ॥

[नेपथ्ये] ।

ता किं ण क्व दे मूलुपाडिअचूडिआविअलं सीसं
करिस्से ? । † (क)

राजा । [विदूष्य] । वधस्स ! लीलावणसच्छंदचारिणा

केलिसुएण किं भणिटं ? । ‡

विदूषकः । [सक्रोधम्] । आ दासीए उत्त ! मूलावरण-
जोगांसि । § (ख)

* एकं तावत् मदनस्य बाधनीयाः अन्यं तावत् शोधनीयाः ।

अस्मादृशः पुनर्जनी न कामस्य बाधनीयो न तापस्य शोधनीयः ॥

† तत् किं न क्वलु ते मूलान्पाटितचूलबाविकलं शोधं करिष्ये ? ।

‡ वधस्य ! लीलावणसच्छन्दचारिणा केलियुक्तेन किं भणितम् ? ।

§ आ दास्याः पुन ! मूलावरणयोग्यांसि ।

इत्यर्थः, तथा प्रियेषु जनेन विप्रलम्भः विरुध्य, इदमुभयमपि सुदुःखं दुःखेनापि
ओदुमप्रकाश, इति मन्य मन्भावयामोत्यर्थः ॥ १ ॥

एकं कतिपये जनाः मदनस्य कामस्य बाधनीयाः शोधनीयाः, अन्ये अपर
जनाः शोधनीयाः, निदाघतापनेति शेषः ; अस्मादृशः जनः पुनः क्वलु कामस्य
मदनस्य न बाधनीयः शोधनीयः, न शोधनीयश्च ॥ २ ॥

(क) मूलात् उत्पाटितया चमूलितयैत्यर्थः, चूलिकया केशनिषयेन विच्छलं
विदपम् ।

(ख) श्लेति ।—मूलावरणं श्ले आरोपणं, तदयोग्यः तदर्हः, दुःखेनान्तात्
मूलावरणदण्डयोग्यत्वमिति भावः ।

[नेपथ्ये]

मब्बं :तम्हारिमाहिंती संभाविज्जदि, जइ मे ष होति
पक्खावलीओ । * (ग)

राजा । [विलोक्य] । कहं उड्डोणो ज्जेब्ब ।

[विदूषकं प्रति] ।—

णिमातलिणवित्थरा तह टिणेसु वडुत्तणं

समी लहटि खंडणं तह अ चंडविंवी रई ।

णिटाहटिअसेसु विट्फुरटि जस्स एब्बं कमी

कहं ण म बिही तटो खुमिहाइं खंडिज्जटि ? ॥ ३ ॥

किं अ, णिउणं सेवणिज्जी जइ सुहसंगमो भोटि । (घ)

जटो—

सर्वे युष्मादृशेभ्यः सम्भाव्यते, यदि मे न भवन्ति पञ्चावल्यः ।

† अथमुड्डोण पद ।

निष्ठाऽसलीनविस्तरा तथा दिनेषु ब्रह्मत्वं

ब्रह्मो लभते खण्डनं तथा च अण्डविन्वी रविः ।

निटाघटिअसेषु विस्फुरति यस्मैवं क्रमः

कथं न म विधिततः पुरणिस्त्राभिः खण्ड्यते ? ॥

किञ्च, निपुणं सेवनीयो यदि शुभसङ्गमो भवति । यतः—

(ग) पञ्चावल्यः पञ्चराजयः । पञ्चो अहम् उत्पतनं जानामि, कथं युष्माभिः
मम शूले निक्षेपः सम्भवतीति भावः ।

निष्ठा रात्रिः असलीनः अलं गतः विस्तरः यक्षाः तपोक्ता, खर्वेति भावः,
तथा दिनेषु ब्रह्मत्वं ब्रह्मि, अत एव ब्रह्मो अण्डः खण्डनं प्राप्तम्, अण्डचण्डादित्वमिति
भावः, लभते, निष्ठाया अण्डत्वादिति भावः, तथा रविश्च अण्डविन्वा, दीर्घकाण्ड-
प्रतापित्वादिति भावः, निटाघटिअसेषु दीर्घदिनेषु यस्य विधेः एवं क्रमः नियमः,
विस्फुरति प्रसरति, स विधिः ततः कारणात्, अयुक्तापरपादिति भावः, पुरणिस्त्राभिः
पुरचाराभिः कथं न खण्ड्यते ? न ह्रियते ? ईदृगाचारविधिरवश्यं हेतव्य इति
भावः ॥३॥

(घ) निपुणं चाह यथा तथा सेवनीयः, एव चाह इति शेषः, शुभसङ्गमः शुभेन
प्रियैव सङ्गमः, प्रियसङ्गमे यं प्रकेशो न गच्छते इति भावः ।

मञ्जस्ते सिरिखंडपंककलणा आ संभमाहांसुअं
 लीलामञ्जना-प्यटोमसमर्थं सार्धं सुरा सीमला ।
 गिम्हे पच्छिमजामिणीणिहुवणं जं किं पि पंचेसुणो
 एदे पंच सिलीमुहा विजइणो सेसा सरा जज्जरा ॥ १ ॥ ४ ॥

विदूषकः । मा एवञ्च भण ।—

पंडुच्छविच्छुरितणाअनदादल्लाणं
 सङ्खारतेज्जपरिपेसलपोफलाणं ।
 कर्पूरपांसुपरिवासितचंदणाणं
 भइं णिदाउदिसाणं वयस्स ! भोदु ॥ * ॥ ५ ॥

मञ्जारे श्रीलक्ष्मणपदकलना आसभ्यमाट्टीमुअं
 लीलामञ्जनना-पटोपसमर्थं सार्धं सुरा सीमला ।
 श्रीमे पश्चिमजामिनीनिधुवनं यत् क्षिप्रपि पक्षेयोः
 एते पक्ष त्रिकोमुखा विजयिनः श्रेयाः शरा जर्जराः ॥

ॐ मा एवं भण ।—

पाण्डुच्छविच्छुरितनागलतादल्लानां
 सङ्खारतेजपरिप्रेक्ष्यपूगफलानां ।
 कर्पूरपांसुपरिवासितचन्दनानां
 भद्रं निदाघदिवसानां वयस्य ! भवतु ॥

श्रीमे निदाघे मञ्जारे श्रीलक्ष्मणपदकलना अर्था, पक्षेषु लोपन-
 नित्यर्थः, आसभ्यं सभ्याकालपर्यन्तम् आट्टीमुअम् आट्टे वसनम्, आपटोपसमर्थं
 प्रहोपसमर्थपर्यन्तं लीलामञ्जनं लक्ष्मीलनमित्यर्थः, सार्धं समर्थे सीमला सुरा
 मर्थ, तत्सोपनमित्यर्थः, यत् क्षिप्रपि अनिवार्यमिति नित्यर्थः पश्चिमजामिन्यां रात्रिश्रेये
 निधुवनं सुरतं, पक्षेयोः कामक एते पक्ष त्रिकोमुखाः शराः विजयिनः विजयशालिनः,
 भवत्येति श्रेयः, श्रेयाः अथ शराः जर्जराः खोवाः, निष्पन्ना इति भावः ॥४॥

हे वयस्य ! वयस्ये ! पाण्डुभिः क्षुब्धभिः प्रभाभिः कुरिताः व्याताः नागलतानां
 ताण्डुलीनां दलाः पक्षानि येषु लक्ष्मीनां, सङ्खारा आलम्बनानि, सेवानि परिप्रेक्ष्यानि
 लक्ष्मीनानि पूगफलानि गुणकलनानि येषु सखाविधानां, कर्पूरपांसुभिः कर्पूररजोभिः

राजा । एदं उण एत्थ रमणिज्जं ।—

सपंचमतरेगिणो स्रवणसौमला वेणुणो
समं मिसिरवारिणा वञ्चणसौमला वारुणो ।
सचंदणघणत्थणी सञ्चणसौमला कामिणी
णिटावटिवसोसहं सङ्गजसौमलं कस्सवि ॥ ६ ॥

अवि च—

लीलुत्तंसो सिरीसं सिद्धिणपरिसरे सिन्दुवाराणं हारो
अंगे आहं वरिजं रमणपण्डणी मेहला उप्पलेहिं ।
टोमुं टोकांटलोमुं णवविमवल्लभा कामवेज्जो मणोज्जो
तावातंकक्खमाणं मधुममए गटे एस बेसोऽवल्लायं ॥ * ॥ ७ ॥

इदं पुनरत्र रमणीयम् ।—

सपञ्चमतरेगिणः स्रवणसौमला वेणवः
समं मिसिरवारिणा वञ्चणसौमला वारुणी ।
सचन्दनघनलानी सञ्चणसौमला कामिनी,
निटावटिवसोसहं सङ्गजसौमलं कस्मापि ॥

अवि च—

लीलुत्तंसः सिरीसं सनपरिसरे सिन्दुवाराणां हारः
अङ्गे आहं वरिजं रमणपण्डिनी मेखलीत्यलेः ।
हकीर्तीःकन्दल्याःनवविमवल्लभा कामवेज्जो मणोज्ञः
तावातङ्कक्खमाणा मधुममये गते एव वेसोऽवल्लायाम् ॥

परिवासितानि चन्दनानि येषु तत्प्राभुताना, निटावटिवसाना योष्यदिनानां भट्टं कुशलं
भवत्, चिरं तिष्ठतु योष्यकाल इति भावः ॥ ५ ॥

सपञ्चमाः पञ्चमस्तरनकताः तरङ्गिणः रामवलाः स्रवणसौमलाः सुतिश्रीमताः,
सौमसुखा इत्यर्थः, वेणवः सौमिवाद्यानि, मिसिरवारिणा मोहारेणमेलनं समं वञ्च
वञ्चणसौमला मुखसौमलकरीत्यर्थः, वारुणी सुरा, सचन्दनो चन्दनाङ्गी चनी निविडो,
अटिनाविति वावत्, सनी यथाः तत्प्राभुता, सञ्चणसौमला प्रख्यामुखदायिनोत्यर्थः,
कामिनी, एतत् वरं सङ्गजसौमलं कस्मावमिदं वस्तु कस्मापि जनस्य भाग्यवत इति
यावत्, निटावटिवसस्य जीवधं प्राप्तिश्चरमिति भावः ॥ ६ ॥

मधुममये वल्लभायास्ते गते निटावे इत्यर्थः, लीलया कृतः उत्तमः स्वर्णभूषणं

विदूषकः । अहं उवा भणामि ।—

मज्झसुसूक्ष्मवचनचंदणपंकिलाणं
साअं णिसेविदणिरंतरमज्झणाणं ।
सज्जासु बीअणजवारिकणुक्खिटाणं
दासत्तणं कुणइ पंचमरोडवलाणं ॥३॥ ८ ॥

राजा । [अरवमभिनीय] ।—

पञ्चंगं णवहअभंगिघडणारम्ये जणे संगमो
जाणं ताणं खणं व्व भुत्ति दिअहा बट्टति दीहा अपि ।
जाणं ते अ मणाअम्मे देति णा वट्टं चित्तस्स सट्टाविणो
ताणं जाति जगाम्मे दीहरतमा मामोबभा वामरा ॥१॥२॥

अह पुनर्मथाम—

मध्याह्ने प्रव्याघनचन्दनपट्टिज्ञानां
सायं निर्विवर्तनिरन्तरमज्जनानाम् ।
अध्यासु व्यजनजवारिकणोद्धितानां
दामत्वं करोति पञ्चमरोडवलाणाम् ॥

प्रत्यहं नवहपमसिघटणारम्ये जने मङ्गमो
येषां तेषां अर्थाभव भुत्तिरिति दिवसा वर्षान्ते दीर्घा अपि ।

शिरोधं तटाव्यकुसुमं, क्षणपरिमरं क्षणधीराभागे भिन्दुवाराणां तटाव्यकुसुमानां
हारः, अङ्ग आद्रे वस्त्रज, उत्पलेः रमचक्ष प्रचयिनी प्रीतिशरी, मेखला काञ्ची, हयोः
दोःचन्दल्योः भुजशतयोः जवाः सुरला इत्यर्थः, विनयलया स्यात्सुखलयाः, तापातड-
वमाणा तापेन यः पातडः क्रोधः तं ज्वनन्ते सङ्गते इति तथोक्तानाम् अवलानां
कामिनीनाम् एव मनोमयः मनोहरः देशः परिच्छदः, कामवेद्यः मदनप्रान्तिहर
इति भावः ॥९॥

पञ्चमरः, कामः मध्याह्ने प्रव्याघ्रानि चिह्नवानि घनानि चन्दनानि तेः पट्टिज्ञाः
अनुज्ञिता इति यावत् तादा, सायं निर्विवर्तं क्षणमित्यर्थः, निरन्तरं नित्यं मज्जनं कक्षाव-
माहनं याभिः तथोक्तानां, अध्यसु व्यजनजा ये वारिकणाः कक्षविन्दवः तेः उद्धितानां
विज्ञानानां, अवलानां कामिनीनां दामत्वं करोति ॥ ८ ॥

येषां जनानां प्रत्यहम् अङ्गेषु अङ्गेषु नवानां हवमङ्गीनां शीतल्येविवलाणां घटनया

[निद्रां प्रति] । वयस्स ! अतिय तमादा कावि वत्ता ? । *

विदूषकः । अतिय, सुणादु प्पिअवयस्सो, कधेमि सुहासिटं दे । जदो प्पहुदि कप्पूरमंजरी रक्खाभवणादो सुरंगादुआरे देवोए दिट्ठा, तदो प्पहुदि तं सुरंगादुआरं देवोए बड्डल-सिलासंचएण गौरंधं कदुअ पिड्ढिदं । अणंगसेणा ककिंगसेणा कामसेणा बसंतसेणा विव्भमसेणेत्ति पंच सेणाणामधेआओ चामरधारिणोओ फारप्पुराक्कटकरवालहत्थपाइकसहस्सेण सह कारामंदिरस्स रक्खाणिमित्तं पुब्बादिमि णिउत्ताओ ।

अणंगलेहा चित्तलेहा चंदलेहा मिअंकलेहा विव्भम-लेहेत्ति लेहाणामधेआओपंच सेरंधीओ पुंखिटमिलीमुहधणू-हत्थेण णिविड्ढिणिवहत्तूणोरदुद्धरेण धाणुकसहस्सेण समं दक्खि-णाए दिसाए णिवेसिटाओ ।

येषां ते च मनसि ददति न रातं चित्तस्य सन्नापिनः

तेषां यानि जगति दीर्घतमा नाक्षोपमा वासराः ॥

वयस्य ! अस्ति तद्वत्ता काऽपि वाचा ? ।

अस्ति, यथातु प्रियवयस्यः, अक्षयानि सुभाषितं ते । यतः प्रभृति कर्पूरमन्त्रो रक्खाभवनात् सुरङ्गादारं देव्या दृष्टा, ततः प्रभृति तत् सुरङ्गादारं देव्या बड्डलसिलासंचयेन गौरन्ध्रं कृत्वा पिडितम् । अणङ्गसेना ककिङ्गसेना कामसेना बसन्तसेना विव्भमसेनेति पञ्च सेनानामधेआणामधारिण्यः स्फारस्फुरात्कटकरवालहत्थ-पदातिसहस्रस्य सह कारामान्दिरस्य रक्खाणिमित्तं पूर्वादिभिर्निपुणैः ।

अणङ्गलेखा चित्तलेखा चन्द्रलेखा मृगालेखा विव्भमलेखेति लेखाणामधेआः

रक्षयया रस्यः मनोज्ञः तांस्मिन्, जने प्रियतमं इति यावत्, सङ्गमः, भवतीति श्रेयः, तेषां दीर्घा अपि दिवसाः कटिति अक्षयिण्य वसन्ते गच्छन्ति, ते च प्रियजना इति भावः, देवा मनसि रतिं सङ्गमानन्दमिति यावत्, न ददति, जगति संसारं तेषां चित्तस्य सन्नापिनः वासराः दिवसाः नाक्षोपमाः नास्तुत्याः, दीर्घतमा अतिदीर्घाः यानि गच्छन्ति ॥ ८ ॥

कंदमाला चंदणमाला कुबलममाला कंचणमाला बउल-
माला मंगलमाला माणिक्यमालोत्ति सत्त मालोत्तिणामधेआओ
णवणिमिटकुंतइत्यपाइकमइस्सेण समं तंबूलकरंकवाहिणीओ
पच्छिमाए दिसाए णिवसिदाओ ।

अणंगकेली पुक्करकेली कंदप्पकेली मंदरकेली कंटोइकेलीत्ति
पंच केलीत्तिणामधेआओ मज्जनकारिणीओ फलपखण्णकंप-
विदुरिस्सेण पाइकसइस्सेण समं उत्तरदिमाए आणत्ताओ ।

ताणं वि उण उव्वारि मांदरावदी कालवदी कल्लोसवदी
तरंगवदी अणंगवदीत्ति पंच वदीत्तिणामधेआओ परिचारिआ-
कुमारोओ कणअचित्तदंडइत्याओ सुद्धासिअपादिआओ बंदो-
णामधेआओ सेणाए अइक्कोकिटाओत्ति । १ (ड)

पञ्च केलिः पुङ्कतकेलीमुखधनुर्द्वेन । नविकनिवदतुषोरदुर्द्वरेण चागुणसहस्रेण
समं द्वावचला । दक्षिण निवासिताः ।

कन्दमाला चन्दनमाला कुवलयमाला काञ्चनमाला बकुलमाला मङ्गलमाला
माणिक्यमाला सप्त मालाणि नामधेयाः नवनिश्चितकुलकलापदातिसहस्रेण समं ताम्बूल-
करद्वारविन्ध्यं पाशमायां दिशि निवेशिताः ।

अनङ्गकेलिः पुष्करकेलिः कन्दर्पकेलिः सुन्दरकेलिः उत्पलकेलिरिति पञ्च केलीति-
नामधेयाः मज्जनकारिण्यः फलपखण्डकल्पभोजनेन पदातिसहस्रेण सममुत्तरदिशि
आश्रिताः ।

ताभामपि पुनरुपरि सदिरावती केलिवती कल्लोसवती तरङ्गवती अणङ्गवतीति
पञ्च वतीति नामधेयाः पारचारिकाकुमार्यः कणअचित्तदण्डइत्याः सुभावितपाण्डवा
वन्द्यो नामधेयाः सेनायां अन्वयोक्ता इति ।

(ङ) सुभावितं सुवचनं, मनःप्रोतिकरमिति भावः । मोरग्रं छिद्रादितम् ।
विहितम् आच्छादितम् । स्फारति—स्फारम अन्वये स्फुरन् क्षीतमानः करवालः अतिः
इत्ये यच्च तादृशं यत् पदातिसहस्रं पादचारिसेव्यसमूह इत्यर्थः तेन । चारामान्दरका
मन्थनानारकाः । सेारम्यः स्त्रीभिः । पण्डितवाहिनाः ब्रह्मचरिण्युवाः स्त्रीभेदाः ।
पुङ्गवैति ।—पुङ्गवः शंसवः शिखीमुखः शरी यत्र तादृशं चतुः इत्ये यच्च तथोक्तेन ।

राजा । अहो ! देवीए सामग्यो अंतउरोचिदा । * (च)

विदूषकः । भो बभ्रस्व ! एसा देवीए सारंगिआ णाम सखी किंपि णिवेदिदुं प्पेसिदा । †

[ततः प्रविशति सारङ्गिका ।]

सारङ्गिका । जयतु जयतु भट्टा । देव ! देवी विस्ववेदि—
“अज्ज चतुर्थदिवसे भविअवडसाइत्ती ःहमवोवकरणाइं केलि-
विमाणप्पसादमाइहिअ प्पेक्खिअब्बाइं” इति । ‡ (छ)

राजा । जं देवी आणवेदि । §

* अहो ! देव्याः सामग्यो अन्तःपुरोचिता ।

† बभ्रस्व ! एसा देव्या सारङ्गिकानाम सखी किमपि निवेदितुं प्रेषिता ।

‡ जयतु जयतु भर्ता । देव ! देवी विज्ञापयति—“अथ चतुर्थदिवसे भावि-
वटसावित्रीमङ्गीश्वरीपक्षराणि कैलिबिमानप्रासादमादृत्य प्रेषितव्यानि” इति ।

§ अतः देवी आज्ञापयति ।

निबिडुंति ।—निबिडं दृढं यथा तथा निवरेण तूरोरेव दुर्द्धरं दुरासटं तेन । आमुष्ण-
सङ्क्षेपे चतुर्धरमेव निवडुंनेति यावत् । नवेति ।—नवा निमिताः प्राचिताः कुलाः
अस्त्रविशेषाः हस्तेषु शेषां तादृशं यत् पटातिष्ठस्य तेन । मञ्जनकाविय्य खान-
कारयित्तः । फलकस्य अर्मेनिर्मितस्य “ढाल” इति प्रसिद्धस्य, खड्गस्य च अस्यां
संज्ञास्मिन् भोवणं भयङ्करं तेन । आश्रिताः आदिश्र्य आपिता इत्यर्थः । परिवरन्ति
सेवन्ते इति तथोक्ताः तासां कुमार्यः, कन्यकाः । अमलविमलदण्डकाः आचम-
नविचित्रदण्डपाशयः ।

(च) सामग्यो परिचर्योपकरणम् । अन्तःपुरस्य अन्तरीयस्य उचिता सहस्री ।

(छ) अथेति ।—अथ चतुर्थदिवसे एतेन गतेषु पूर्वेषु सिद्ध दिवसेषु तदुत्सव-
व्यापारः आसीदिति, शिवदिने च राज्ञस्तदवसोक्तं समविश्वोत्सवस्योत्तमार्थमिति च
व्यन्यते । भावोति ।—भाविनः भविष्यतः वटसावित्रीमङ्गीश्वरस्य वटवृक्षतले सावित्र्या
देव्या मङ्गीश्वरस्यैव, उपकरणानि साधनानि । कैलिबिमानप्रासादं लोकां
विमानप्रासादं देववानसहस्रराजमन्दिरमित्यर्थः ।

[चेटी निष्कान्ता । उभो मासादःविरोद्धं नाटयतः] ।

[ततः प्रविशति चर्चरो] ।

विदूषकः ।—

मोत्ताहलिङ्गाहरणुञ्चभ्राभो लास्यावसाणे चलिभंसुभ्राभो ।

सिंचन्ति अस्थोस्थमिमौभ पेक्ख जंताजलेहिं मणिभाजणेहिं ॥ १० ॥

इदो भ—

परिव्भमंतीभ विविन्नबंधं इमाइ दोसोमह णञ्चणीभो ।

खेजन्ति तान्नाणुगदपदाभो तुङ्गांगणे दोसइ दंडरासो ॥ ११ ॥

समांससीस्या समवाहुइत्या रेखाविमुद्धा अपरा भ देति ।

पंसोहिं दोहिं लभतालबंधं परप्परं साहिमुद्धा हुवन्ति ॥ १२ ॥

मुक्ताफलाभरणीयया लास्यावसाने चलितांगुलाः ।

सिचन्त्यन्धोऽन्धमिमाः पश्य यत्नजलेर्भविभाजनेः ॥

इतश्च—

परिव्रतन्त्यो विविन्नबन्धं इमा द्विषोदय गर्तक्यः ।

खेजन्ति तान्नाणुगतपदास्त्वराङ्गने इज्जते दण्डरासः ॥

समांसभ्रीषीः समवाहुइत्या रेखाविमुद्धा अपराय ददति ।

पङ्क्तिभ्यां द्वाभ्यां लभतालबन्धं परस्परं साभिमुद्धा भवन्ति ॥

मुक्ताफलानि आभरणीययाः अलङ्कारसन्धयाः यायां तथोक्ताः मोक्ताहङ्कारादिभि-
रलङ्कृता इति यावत्, चलितांगुलाः प्रचलद्गङ्गाः इमाः, गन्ध इति शेषः, लास्याव-
साने नृत्वविरोधो यस्मैव जलानि शैव्यः तेः यत्ननिर्गतजलेरिति यावत्, मणिभाजनेः
रत्नमण्यलङ्काराः अन्धोऽन्धं परस्परं सिचन्ति ॥ १० ॥

इमाः द्विषोदय गर्तक्यः विविन्नः बन्धो यस्मिन् तत् यथा तथा परि-
व्रतन्त्यः, तालेन लयेन अनुगतः पदः अरवविशेषः यायां तथामृताः लावः खेजन्ति
झोङ्गन्ति ; अतः तव अङ्गने अन्तरे दण्डरासः दण्डाकारेण खिला मण्डलावस्थितं
झोङ्गनविशेषः इज्जते ॥ ११ ॥

अपराय, गर्तक्य इति शेषः, समांसभ्रीषीः सुखलक्ष्मिरेव, समवाहुइत्या

मीतूष अस्मा मणिवारणां जंतेहि धारासलिलं खिबन्ति ।

पडन्ति तासा अ पित्राणमंगे मणोहुओ वारुणवाणकप्पा ॥ १३ ॥

इमा मसीकज्जलकालकासा तिकवच्छवासा अ विन्नासिणीओ

पुलिन्दरुपेण जणस्स हासं समोरपिच्छाहरणा कुणन्ति ॥ १४ ॥

इत्ये महामंसवलोधराओ हुंकारफेक्काररवा रउहा ।

णिसाचरीणं पडिमीस्सएहिं अस्मा स्ससाणाभिणअं कुणन्ति ॥ १५ ॥

मुक्ता अस्मा मणिवारणानि जन्तेधारासलिलं खिपन्ति ।

पतन्ति तास प्रियाणामङ्गे मणोभुवा वारुणवाणकप्पाः ॥

इमा मसीकज्जलश्यामकायास्तोच्छादिवापास विन्नासिन्वाः ।

पुलिन्दरुपेण जणस्य हासं समोरपिच्छाभरणाः कुर्वन्ति ॥

इत्ये महामंसवलिचारिण्यो हुङ्कारफेक्काररवा रोदाः ।

निशाचरीणां प्रतिशोषकेरव्याः श्लशानाभिनयं कुर्वन्ति ॥

तुल्यवाहुकराः, रेखया विद्युदाः, अणुमात्रमपि चतुर्वलिता इति भाः, हास्यां पङ्क्तिभ्यां श्रेष्ठिभ्यां लघ्वस्य तात्पर्यं च बन्धो यत् तत् यथा तथा परस्परम् अन्योऽन्यं साभिमुखः आभमुख्येन स्थिताः भवन्ति ॥ १२ ॥

अस्याः मत्तक्यः मणिवारणानि रत्नवृक्षितकवचानि मुक्ता त्यक्ता यन्त्रेः धारासलिलं खिपन्ति मुचन्ति, तास्य खलिलधारा इत्यर्थः, प्रियाणां तत्कालानाम् अङ्गे मणोभुवः कामस्य वारुणवाणकल्पः वारुणास्त्रतुल्यः सत्यः पतन्ति ॥ १३ ॥

मणोवत् कज्जलवत् श्यामाः कायाः सासां तथोक्ताः कृणवणां इत्यर्थः, तोष्ये चक्षिणी चापे चतुरित्वा सासां तथाविधाः, समशूरपिच्छाभरणाः समशूरपिच्छाभरण-मोमिता इत्यर्थः, इमा विन्नासिन्वाः पुलिन्दरुपेण व्याधरुपेण जणस्य हासं कुर्वन्ति जणयन्ति ॥ १४ ॥

अस्याः, नाय्य इति श्रवः, इत्ये महामंसं नरमांसमेव बह्विधं लपटारं चारु-नीति तथोक्ताः, हुङ्कारा एव फेक्काररवाः श्लशानाभिनयः सासां तथाविधाः, अत एव रोदाः मोववाः सत्यः, निशाचरीणां पित्राचरीणां राक्षसीणां वा प्रतिशोषकेः प्रतिरुपेः श्लशानास्य अभिनयं प्रदर्शनव्यापारं कुर्वन्ति ॥ १५ ॥

कावि वारिदकरालहुङ्कारम्ममहलरण मिशच्छी ।

भूलदाहिं परिवाटिचलाहिं चेष्टिकम्मकरणांमि प्पुड्डा ॥ १६ ॥

किंकिणीकिदरणज्झणमहा कंठगीटलभजंतिदताला ।

योगिणीवलभणञ्चणकेलिं तालणेउररञ्चं विरञ्चंति ॥ १७ ॥

कोटुहलवमचंचनवेमा वेणुवादणपरा अपराओ ।

कालवेमवसहासिदलोआ ओमरंति पणमंति हसंति ॥ * ॥ १८ ॥

[प्रावञ्च] ।

सारङ्गिका । [परोऽवलोच्य] । एमो महाराओ उणो मरगअ-

कुंजं ज्जेव्व गदो, कदलौघरं अ अणुप्पड्ढो ; ता अगदो

गदुअ टेवीविस्सविञ्चं विस्सवेमि । [उपसृत्य] । जअट्ट जअट्ट

काऽपि वारिदकरालहुङ्कारा रम्यमर्दलरणे मृगाश्चौ ।

भूलताभ्यां परिपाटीचलाभ्यां चेष्टीकर्मकरणे प्रभता ॥

किङ्किणीकृतरणज्झणमहा; कण्ठगीतलभयन्तिदताला; ।

योगिनीवलभणनर्तकीलिं तालनूपुररञ्चं विरचयन्ति ॥

कोटुहलवमचञ्चनवेमा वेणुवादणपरा अपराः ।

कालवेमवसहासितलोका अपसरन्ति प्रथमन्ति हसन्ति ॥

काऽपि मृगाश्चो हारचलयना, नर्तकीत श्रेयः, रम्येण मनोहरेण मर्दलस्य वादिन-
मेदस्य रवेण वादितं नादितं करालं भोषणं हुङ्कुं "हुङ्को" इति प्रसिद्धं हारविष्कम्भ
इति यावत् यथा तथोक्ता, मर्दलध्वनिना प्रतिहततया हारविष्कम्भस्य रणमिति भावः,
परिपाट्या भङ्गविशेषेण चलाभ्यां भूलताभ्यां चेटीनां यदचरीया कर्मकरणे
प्रभता ॥ १६ ॥

किङ्किण्या सुदचष्टवया कृतः रञ्चणमण्डः यामि; तथोक्ताः, कण्ठेषु गीतस्य
अथेन बन्धितः नियमितः तालः यामि; तथाविधाः, योगिनीनां परित्राजिकानां वलयेन
यत् नर्तनं तदेव केलिः कोडा तं तालेन नूपुरयोः रवो यस्मिन् तत् यथा तथा विरच-
यन्ति कुर्वन्ति ॥ १७ ॥

कोटुहलस्य वगेन चञ्चलः वेशः यामां तथोक्ताः, वेणुदेशोवाद्यं तस्य वादनपराः
वादनानन्ताः, अपराः कामिन्यः कालवेशवेशेन मन्त्रिवेशवेशेन हासिता लोकाः यामि;
तथाभूताः सत्यः, अपसरन्ति प्रथमन्ति हसन्ति च ॥ १८ ॥

देवो । देवो एदं विस्सुवेदि जधा “संभः समए जूअं मए परिणे-
दब्बा” । १

विदूषकः । भो ! किं एदं अकालकोहंडपडणं ? । ॥

राजा । सारंगिए ! सब्बं बित्थरेण कधेहि । §

सारङ्गिणा । एब्बं विस्सुवोअदि, अणंतरातिक्कंतचउडसी-
दिअहे देवोए पोम्मराअमणिमई गोरी कटुअ भैरवाणंदेण प्पाडि-
ट्टाविटा, सअं अ टिक्खा गड्डिटा । तदो ताए विस्सुत्तो जोगी-
स्सरो गुरुटाक्खणाणिमित्तं । भणिदं अ तेण, जइ अवस्सं गुरु-
टाक्खणा टादब्बा, ता एमा दीअदु महाराअस्स । तदो देवोए
विस्सुत्तं, जं आदिमदि भअव्वं । उणो वि उज्जाविटं तेण, आत्थ
एत्थ लाटदेसे चंडसेणी णाम राजा, तस्स दुड्डिटा घणमार-
मंजरो णाम, मा देवणोहिं आदिट्टा, एमा चक्खवाट्टवरिणी भवि-
स्सदि त्ति ; तदो महाराअस्स पारणेदब्बा, तेण गुरुटाक्खणा
दिस्सा भोटि, भट्टा वि चक्खवट्टो किटो भादि । तदो देवोए
विहसिअ भणिअं, जं आदिसदि भअव्वं । अहं च विस्सविटुं
पेसिटा गुरुस्स गुरुटाक्खणाणिमित्तं । ॥ (ज)

† एष महाराजः पुनर्नरकतकुक्षमेव गतः, खदलोऽग्रेऽप्य अनुप्रविष्टः ;
तदयतो गत्वा देवोविज्ञापितं विज्ञापयामि । नयतु नयतु देवः । देवो इदं विज्ञा-
पयति यथा “कन्याकनये शूअं मया परिणेतव्याः” ।

‡ भोः ! किमेतदकालकूपान्धपतनम् ?

§ सारङ्गिके ! सर्वे विकारेण कथय ।

॥ एवं विज्ञाप्यते, अनन्तरातिक्रान्तचतुर्दशीदिवसे देव्या पद्मरागमस्त्रिमयी
गोरी कला भैरवानन्देन प्रतिष्ठापिता, स्वयं लोका गच्छता । ततस्तथा विजयो
योगीश्वरी गुरुटाक्खणाणिमित्तम् । भविष्यते तेन, यद्यवस्सं गुरुटाक्खणा टादव्या, तदेवा
दीवता महाराजस्य । ततो देव्या विज्ञप्तं, यदादिशति भगवन् । पुनरपि उज्जापितं
तेन, आस्तं चन लाटदेसे चण्डसेनी नाम राजा, तस्य दुड्डिटा घणमारमञ्जरी नाम,
मा देवमैः आदिट्टा, एषा चक्खवाट्टिहरी भाष्यतीति ; ततो महाराजस्य

विदूषकः । [विदूष्य] । एदं तं संविधानं सीस्त्रे सप्यो, देसंतरे
बिज्जो । इह अज्ज बिवाहो, लाटदेसे घणसारमंजरी । * (भ)

राजा । किं ते भैरवाणंदस्स प्पहाओ ण प्पञ्चक्खो ? ।
[तां प्रति] । कहिं संपदं भैरवाणंदो ? । † (ज)

सारङ्गिणी । देवीकारिटप्पमदुज्जाणस्स मज्झट्टिदवडतक्कमूले
चामुंडाअदणे भैरवाणंदो देवी अ अम्मिस्सदि ; ता अज्ज
दक्खिणाविहिटो कोटुहल्लवरो बिवाहो ; ता इह ज्जेव्व देवेण
ठादब्बं । ‡ (ट)

[इति परिक्रम्य निष्क्रान्ता] ।

परिवेष्टय्या, तेन गुरुदक्षिणा कृता भवति, मत्ताऽपि चक्रवर्ती कृतो भवति । ततो
देव्या विदूष्य भविष्यं, यत् आदिशति भगवान् । अहञ्च विज्ञापयितुं प्रेषता गुरोर्गुरु-
दक्षिणानिमित्तम् ।

एतत्तत् संविधानकं श्रोयं सर्पः, देशान्तरे गेहः । इहाद्य बिवाह, लाटदेसे
घनसारमञ्जरी ।

† किम्ते भैरवानन्दस्य प्रभावी न प्रत्यक्षः ? । कुत साम्प्रतं भैरवानन्दः ? ।

‡ देवीकारितप्रमदीयानां मध्याह्नतवटतक्कमूलं चामुण्डावतने भैरवानन्दो
देवो च अम्मिष्यति ; तदद्य दक्षिणाविहितः कोटुहल्लवरो बिवाहः ; तादिहेन देवेन
ज्ञातव्यम् ।

(ग) अनन्तरा अव्यवहितं अतिक्रान्ता विगता या चतुर्दशौतिषिः तद्दिवसे ।
गौरी दुर्गामूर्तिरित्यर्थः । देवीया संस्कार इत्यर्थः, भैरवानन्द गुरुं कृत्वा तस्मात्
वटसन्तो गृहीत इति भावः । एषा घनसारमञ्जरी । उल्लापितम् उक्तम् । तेन भैरवा-
नन्देन । चक्रवर्ती सार्वभौमः कृतः, त्वयेति शेषः ।

(भ) संविधानकं व्यापारः ।

(ज) भैरवानन्दः योगवत्तेन इदानीमेव तां घनसारमञ्जरीमिहानेतुं गच्छतीति
भावः ।

(ट) देव्या कारितं यत् प्रमदीयानं तज्ज । चामुण्डा नाथो तस्मात् नाथने
मन्त्रिरे ।

राजा । वयस्स ! सव्वं एदं भैरवाणंदस्स विजिंभिदं त्ति तक्केमि । * (ठ)

विदूषकः । एव्वं येदं । ण क्वु मिअलंछणमंतरेण अस्सो मिअंकमणिपुत्तलिअं पस्सेदअदि । ण क्वु सरअसमीरमंतरेण सेफालिआकुसुमुक्करं विक्कासेदि । † (ड)

[ततः प्रविशति भैरवानन्दः] ।

भैरवानन्दः । इअं सा वडतरुमूले णिभिअस्स सुरंगा-
दुआरस्स पिआणं चामुंडा । (ठ) [वस्त्रेण प्रपश्य पठति] ।—

कप्यंतकेलिभवणे कालस्स पुराणरुहिरसुरम् ।

जअदि पिअंती चंडी परमेष्ठिकावालचसएण ॥ १८ ॥

[उपविश्य] । अज्जवि ण णिग्गच्छुदि सुरंगादुआरेण कप्पूरं-
मंजरी । ‡

वयस्य ! सर्वमेतत् भैरवानन्दस्य विजृम्भितमिति तर्कयानि ।

† एवमेतत् । न खलु स्वगताञ्जननन्देण अस्मिन् स्वगाहनविपुलार्थो प्रसिद्धयति ।
न खलु श्ररत्नभोरनन्देण श्रेफालिकाकुसुमोत्करं विक्कासयति ।

‡ इयं सा वडतरुमूले निर्भिन्नस्य सुरङ्गाशारस्य पिआणं चामुण्डा ।—

कल्याणकैलिभवने कालस्य पुराणरुहिरसुरम् ।

जयति पिवली अस्मिन् परमेष्ठिकावालचसएण ॥

अद्यापि न निर्गच्छति सुरङ्गाशारेण कर्पूरमञ्जरी ।

(उ) विजृम्भितं विवक्षितम् ।

(ड) स्वगताञ्जनं चन्द्रम् अनन्देण विना, स्वगाहनविपुलार्थो चन्द्रकान्त-
नविपुलविद्यां प्रसिद्धयति आर्द्रयति । श्ररत्नभोरं शारदीयपवनम् अनन्देण विना ।
विक्कासयति, अन्वसमयवायुरिति शेषः ।

(ठ) निर्भिन्नस्य उद्घाटितस्य । पिआणम् आच्छादनम्, आवरणभूतेति यावत्,
चामुण्डा चाली । अस्या रज्ज्वैव सुरङ्गाशारनाश्रितमिति भावः ।

कालस्य महाकालवपिको वदत्य कल्याण एव मंदारकाल एव कैलिभवने
श्रीकामन्दिरं दक्षिणं अस्मिन् महाकाली परमेष्ठिनी नम्रवः स्वपावचवसैव स्वपाव-

[ततः प्रविशति सुरङ्गोद्घाटितकेन कर्पूरमञ्जरी] ।

कर्पूरमञ्जरी । भगवं ! प्यणमिज्जसि ।

भैरवानन्दः । उइदं वरं लहेसु । इह ज्जेब्ब उवविससु । †

[कर्पूरमञ्जरी तत्र करोति] ।

भैरवानन्दः । [स्वगतम्] । अज्ज वि ण आअच्छदि देवी । ‡

[प्रविशति] ।

राज्ञी । [परिक्रम्य अवलोक्य च] । इअं भगवती चामुंढा ।

[प्रकथ्य अवलोक्य च] । अए ! इअं कर्पूरमञ्जरी !! ता किं णदं ? ।

[भैरवानन्द प्रति] । इदं विस्सुवोअदि, णिअभवणे कदुअ विबाह-
सामग्गिं आअदन्दि, तदो तं गेण्हिअ आअमिस्सं । §

भैरवानन्दः । वच्छे ! एब्बं करीअदु । ¶

[राज्ञी व्याहृत्य परिक्रामति] ।

भैरवानन्दः । [विहस्य स्वगतम्] । इअं कर्पूरमञ्जरीठाणं अस्से-
सिदुं गटा । [पञ्चाश्रम] । पुत्ति कर्पूरमञ्जरि ! सुरंगादुअरेण
ज्जेब्ब तुरिदपदं गदुअ सङ्गाणे चिह, देवीआअमणे उणो
आअंतब्बं । **

[कर्पूरमञ्जरी तत्र करोति] ।

* भगवन् ! प्रकथ्यसे ।

† उचितं वरं लभस्व । इहेव उपविश ।

‡ अप्यापि नागच्छति देवी ।

§ इयं भगवती चामुण्डा । अये ! इयं कर्पूरमञ्जरी !! तत् किमिदम् ?
इदं विज्ञाप्यते, निजभवने कृत्वा विवाहसामग्रीम् आगतऽस्मि, ततस्तौ गृहीत्वा
आगमिष्यामि ।

¶ वत्से ! एवं क्रियताम् ।

** इयं कर्पूरमञ्जरीव्यागमन्त्येदुं गता । पुनः कर्पूरमञ्जरि ! सुरङ्गादारेणैव
स्वरितपदं गत्वा स्वकाये तिष्ठ, देव्यागमने पुनरागतव्यम् ।

उपवानपात्रेण पुराचक्राचरसुरा पूर्वतनवाचिना लोचितरूपमस्य पितृनी जवलि
सर्वोत्कर्षेण वर्पते ॥ १८ ॥

देवो । एदं रक्तागिहम् । [प्रविश्यावलीक्य च] । अए ! इअं कप्पूरमंजरी !! सा कां वि सारिच्छा मए [दृष्टा ! बच्छे कप्पूर-
मंजरि ! कोरिसं दे सरीर ? । [आवाशे] । किं भणसि, मए
सरीर वेप्रणा ? । [अगतम्] । ता उणो तहिं गमिस्सं । [प्रविश्या
पार्श्वोऽवलीक्य च] । इत्था सहीओ ! विवाहोपकरणानि लघु
गोपिहृद्य आशच्छेध । [इति परिक्रामति] । * (ण)

[प्रविश्या कर्पूरमञ्जरी तथेवासे] ।

राशो । [परोऽवलीक्य] । इअं कप्पूरमंजरी !! । †
भेरवानन्दः । बच्छे ! विबभमलेहाए आणीदाइं विवाहोप-
करणानि ? ‡

देवो । आणीदाइं । किं उण घणमारमंजरीसमुचिदाइं
आहरणानि विमुमरिदाइं । ता उणो गमिस्सं । §

भेरवानन्दः । एव्वं करीअदु । ¶

[देवो नाटितकेन निष्क्रामति] ।

इदं रक्तागिहम् । अये ! इयं कर्पूरमञ्जरी !! सा काऽपि सङ्गो मया
दृष्टा । वक्षे कर्पूरमञ्जरी ! कीदृशं ते शरीरम् ? किं भणसि, मम शरीरे वेदना ? ।
तत् पुनस्तत्र गमयामि । इत्था सख्यः ! विवाहोपकरणानि लघु गृहीत्वा
आगच्छत ।

† इयं कर्पूरमञ्जरी !!

‡ वक्षे । विबभमलेख्या आनीतानि विवाहोपकरणानि ? ।

§ आनीतानि । त्वं पुनर्घनधारमञ्जरीसमुचितानि आहरणानि विष्णुतानि ।
तत्पुनर्गमयामि ।

एवं निवृत्तान् ।

(च) आवाशे इति ।—“किं शरीर ? इत्यत्र विना पार्श्वं शरीरं न ।
शुक्लवान्मनसि चेत् तत् आत्मा आवाशभाषितम् ।” इति भरतमुनिः ।

मेरवानन्दः । पुति कर्पूरमञ्जरी ! तह ज्ञेय्व करोमदु । ॥

[कर्पूरमञ्जरी निष्कान्ता ।]

राज्ञी । [रथाट्टं प्रविश्य कर्पूरमञ्जरीं दृष्ट्वा] । अए ! सारिच्छएण विडंविदमिह ॥ [जनतन] । भाणविमाणेण णिब्बिग्घपरिसप्पिणा तामाणेदि मद्वाजोई । [प्रवाजन] । सङ्गीधो ! जं जं णिवेदिदं, तं तं गेण्हिअ आपच्छुध । [वामुक्तावतनप्रवेगनाटितकेन तामवलोच्य] । अहो सारिच्छअं ॥ । १ (त)

मेरवानन्दः । देवि ! उन्नविस । महाराज्ञो वि आश्रदो ज्ञेय्व वट्टदि । ॥

[ततः प्रतिव्रति राजा विदूषकः सारङ्गिका च ।]

मेरवानन्दः । आसणं महाराजस्स । §

[सर्वे यद्योचितमुपविशन्ति ।]

राज्ञी । [नायिका प्रति] । एसा सरोरिणी मअरहअ-
पालिजिआ, देहांतरेण संठिदा सिंगाररसलच्छीव ? दिअस-
संचारिणी पुस्सिमाचंदणदिआ ; अवि अ प्पगुणगुणमाणिक-
मंजूसा, रअणमई अंजणसलाआ, तधा अ एसा रअण-
कुसुमणिप्पसा महुलच्छी । (घ) किं च—

पुत्र कर्पूरमञ्जरी ! तथैव क्रियताम् ।

† अये ! सादृश्येन विदुष्यताऽस्मि ॥ ध्यानविमानेन निर्दिष्टपरिसर्पिणा तालानवति मद्वाजोनी । सख्यः ! यत् यन्निवेदितं, तत्तत् गृहीत्वा आगच्छत । अहो ! सादृश्यम् ॥ ।

‡ देवि ! उपविश । महाराजोऽभि आगत एव वर्तते ।

§ आसनं महाराजस्य ।

॥ एसा सरोरिणी मकरध्वजपापटिंसा, देहांतरेण संक्रिता म्हाकरह-
च्छीरिव, दिवससंचारिणी पूर्वमाचन्द्रचन्द्रिका ; अपि च प्रगुणगुणमाणिक्-
मञ्जूषा, रत्नमयी अञ्जनमालाका, तधा अेषा रत्नकुसुमनिष्पन्ना मधुलच्छीः । किञ्च—

(त) सादृश्येनेति ।—सादृश्येन समकल्पन । विदुष्यता विप्रसख्या । निर्दिष्टे निर्वाधं यथा तथा परिसर्पितं प्रसरतीति तथोक्तेन ।

भुवणजयपदाया रूपमोहा इमौए

जह जह यथयाणं गोअरे जस्स जादि ।

वसइ मअरकेटू तस्स चित्ते विचित्ते

बलइदधणुदंडो पुंखिदेहिं सरिहिं ॥ १॥ २० ॥

विदूषकः । [जगन्निबन्धनम्] । सच्चं किदं तुए आभाणकं । तडं

गदाए वि लोकाए ण विससीदब्बं ; ता तुएहीं चिट्ठ । * (ट)

राज्ञी । [कुरङ्गिणां प्रति] । तुमं महाराअस्स णेवच्छं कुरु ।

सारंगिआ घणसारमंजरीए करेदु । †

[इत्युभे समर्थोऽन्वाहनेपथ्यवरचं नाटयतः] ।

भैरवानन्दः । उवज्झाओ हक्कारौअदु । ‡ (ध)

भुवणजयपदाया रूपमोहाऽस्या

यथा यथा नयनयोर्गोचरं यत्नं याति ।

वसति मकरकेतुस्तस्य चित्ते विचिन्तो

बलवितधगुदंडः पुङ्कतेः शरैः ॥

सच्चं कृतं त्वया आभाषणम् । तटं गताया अपि नौकाया न विनिश्चि-
तव्यम् ; तत्पुण्यं तिष्ठ ।

+ त्वं महाराजस्य नेपथ्यं कुरु । सारङ्गिका घनसारमञ्जर्याः करोतु ।

‡ उपधाध्याय आश्चर्य्यताम् ।

(ब) शरीरिणो मूर्तिमती । मन्त्रध्वज एव पापः पापाचारः तस्य ऋद्धिरेव
ऋद्धिर्वा सम्पत्तिरित्यर्थः । केचित्तु मन्त्रध्वजपापार्द्धिका मन्त्रध्वजस्य प्रतिस्पर्द्धिका
इति ; अपरे तु पापार्द्धिका नृनयेति च व्याचक्षते । यथा—पाप्मिहिंसा इत्यस्य
पाप्मविमोक्षा इति संस्कृतं, ज्ञानस्य सन्दोषनीत्यर्थः । प्रगुणेति ।—प्रगुणा प्रकृष्टा
गुणा यस्याः तादृशो नायकस्तस्मिन्ना नाविकल्पयेदित्या । मधुसूक्तोः वसन्तश्रीः ।
शरीरिणो इत्यनेन समान्वयः ।

यथाः रूपमोहा दीन्द्यश्रीः यत्नं जगत् यथा यथा नयनयोः गोचरं याति तस्य
जगत्स्य चित्ते विचित्रः मकरकेतुः ज्ञानः पुङ्कतेः संहितैः शरैः बलवितः मन्त्रवितः
धगुदंडः चार्मुकयष्टिद्येन तथाभूतः सन् वसति ॥ २० ॥

(द) आभाषकं मनोरथः । तटं तीर्थं गतायाः प्राप्ताया अपि ; तथापि जल-
मज्जनस्य यथा सज्जनः, तथा ईदृशरथोऽपि चत्तवा सम्भावनायाः सहावादिति भावः ।

राज्ञो । अज्जउत्त ! एसो एवज्झाओ अज्जकविंजलओ
चिह्मदि ; ता करेदु अग्गिआरिअं । * (न)

विदूषकः । एस सज्जेअह । भो वणस्स ! उत्तरीए मंठिं दाइस्सं,
दाव हत्थेण हत्थं गेएह कप्पूरमंजरीए । †

राज्ञो । [वचनत्कारम्] । कुदो कप्पूरमंजरी !! ‡

भेरवागन्धः । [तं तज्जा भावमुपलभ्य विदूषकं प्रति] । तुमं सुद्धुतरं
भुज्जोमि, जदो कप्पूरमंजरीए घणसारमंजरीत्ति णामांतरं
जाणासि । §

राज्ञा । [करमादाय] ।—

जे कंठआ तिउममुग्धफलाणं संति

जे केदईकुसुमगव्भटलावलोसु ।

फंसेण णूणमिह मज्झ सरीरअस्स ।

ते सुंदरीअ वडला पुलअंकुराओ ॥ १ ॥ २१ ॥

आर्यपुत्र ! एव उपोष्याय आर्यकापस्रस्रसिद्धतः ; तत् करोतु अथा-
आर्यकम् ।

† एव सज्जं ऽस्मि । भो वयस्य ! उत्तरीये यत्थं दाज्जामि, तावद्वत्थेण
इत्थं गट्ठाअ कर्पूरमञ्जरीः ।

‡ कुतः कर्पूरमञ्जरी ?

§ त्वं सुद्धुतरं भास्कोऽसि, यतः कर्पूरमञ्जरीं घनसारमञ्जरीति नामान्तरं
जाणासि ।

ये कण्ठकास्त्रपुसमुग्धफलानां संति

ये केतकीकुसुमगव्भटलावलोसु ।

स्पर्शेन नूणमिह मम शरीरक

ते सुन्दर्या वडलाः पुलकाङ्कुराः ॥

(ध) उपोष्यायः पुरोहितः । आचार्यताम् आह्वयताम् ।

(न) अथाचार्यकः असेज्जतः आचार्यः अथाचार्यः, स एवेति अथाचार्यकः
पुरोहितः इत्यर्थः तम् ।

मनुष्यस्य “अमानाह” इति ज्ञातव्यताविशेषस्य सुग्धानि सुन्दराणि कीनयानि

विदूषकः । भो बभ्रस् ! भामरौघो दिज्जदु । (प) हुदवडे
लाजजलीघो खिवीअदु ! *

[राजा भयम् नाटयति । नाविद्या धूमेन व्यावृत्तमुखी तिष्ठति ।

राजा परिचयति । रात्रौ सपरिवारा निज्जाला] ।

भैरवानन्दः । विवाहे दक्षिणा दिज्जदु आचारिअस्स । †

राजा । दिज्जदु । बभ्रस् ! गामसअं ते दिसुं । ‡

विदूषकः । सोय्थि होदु । § [इति वृत्तति] ।

भैरवानन्दः । महाराज ! किं ते उणो वि प्पिअं
कुणोमि ? । ¶

राजा । थो गोस्सर ! किमवरं प्पिअं वड्ढि ? जदो—
कांतलेस्सरसुआकरप्फस्सप्फरभोक्कसिद्धिनीकिदसगो ।
पालएमि वसुहातनराज्जं चक्कवड्ढिपदवीरमणिज्जं ॥ २२ ॥

तहावोदं होदु दाव—

* भो बभ्रस् । भामर्यो दीयताम् । हुतवडे ज्ञानाश्रयः विप्यताम् ।

† विवाहे दक्षिणा दीयताम् आचार्य्यम् ।

‡ दीयते । वयस्य ! गामसतं ते दत्तम् ।

§ क्षान्ति भवतु ।

¶ महाराज ! किन्ते पुनरपि प्रियं करोमि ? ।

॥ थोगोस्सर ! किमपरं प्रियं वर्त्तते ? यतः—

कुललेखरसुताक्षरस्यग्रंफारमोऽप्यसिद्धिनीकृतस्वर्गः ।

पालवानि वसुधानलराज्यं चक्रवर्तिपदवीरमणोयम् ॥

तथाऽपि वदं भवतु तावत्—

आनि फलानि तेषां शक्यताः सृज्याः च वयवविशेषाः सन्ति, केतकोकपुमानां
तर्भेदजावनीषु अलग्नपत्रराजिषु च, शक्यताः सन्तीति पूर्वज्ञानेन, ते नूनं,
नूनमित्युपेक्षायां, उह परिचयेने इति शेषः, सुन्दर्याः कपूरसक्त्याः अग्रं नम
जरीरस्य वड्ढाः वड्ढः पुनकादुराः रोमाञ्चनकराः ॥ २२ ॥

(प) आसर्थ्यं अग्रिमदक्षिणोत्तराणि, दीयतां क्षियताम् ।

सच्च णंददु मज्जणाणं सञ्जली बग्गो खल्लाणं पुणो
 णिच्चं खिज्जदु होतु बम्हणजणा सञ्चासिद्धो सब्बदा ।
 मेवो मुंचदु संचिदं वि सल्लिणं सस्सोचिदं भूदले
 लोको लोहपरम्मुहोऽणुदिअहं धम्मो मई भोदु अ ॥ २३ ॥

[इति निष्क्रान्ताः सर्वे] ।

इति चतुर्थजवनिकालरम् ।

इति श्रीराजशेखरविरचिता कर्पूरमञ्जरी समाप्ता ।

सत्ये नन्दतु मज्जनाणां सञ्जली बग्गो खल्लाणां पुन-
 नित्यं खिद्यतु भवन्तु ब्राह्मणजनाः सञ्चासिधः सर्वदा ।
 मेघो मुच्यतु सञ्चितभाप सल्लिणं ग्रन्थोपेतं भूतले
 लोको लोभपराशुखोऽणुदिबलं धर्मो मतिर्भवतु च ॥

कुलशेखरस्य मुता कर्पूरमञ्जरी तथाः करस्येन यत् स्मार्त्तं निरतिशयं नील्यं
 सुखसन्तानः, तेन प्राविशोक्तः तुष्णीकृत इति यावत्, स्वर्गो येन तथाभूतः यत्
 चक्रवर्तिनः सार्वभौमस्य पदव्या पदप्राप्तया रमणीयं मनोज्ञं वसुधातलराज्यं
 पाषाणानि ॥ २२ ॥

सत्ये इति ।—मज्जनाणां साधूणां सङ्गलः बग्गो नचः सत्ये नन्दतु चागन्तमनुभवतु,
 पुनः किन्तु खल्लाणां दुर्जनाणां सञ्जली बग्गो नित्यं सततं खिद्यतु दुःखमनुभवतु
 इत्यर्थः । ब्राह्मणजनाः सर्वदा सञ्चासिधः सफलप्राप्तौदाः भवन्तु । मेघः सञ्चितभापि
 सल्लिणं भूतले ग्रन्थोपेतं मुच्यतु त्यक्तु, यदि च सञ्चितधनस्यागो लोकाणां दुष्करः,
 तथाऽपि यावता ग्रन्थोत्पत्तिर्भवति, तावत्परिमितस्य साक्षरस्य दानं मेघस्य
 समुपेतप्रकृतैः समुपेतमिति भावः । लोकोः लोभपराशुखः तथा धर्मो
 मतिर्य, लोकानामिति शेषः, भवतु । “सत्ये” इत्यत्र “साधेः” इति पाठे—मज्जनाणां
 साधेः समुह इत्यर्थः, “भवन्तु ब्राह्मणजनः” इति पाठे—सत्याश्रीरिति संस्कृतम् ॥ २३ ॥

इति पण्डितकुलपतिना वि, ए, सपाधिधारिणा श्रीजीवानन्दविद्यासागरभट्टाचार्यस्य
 विरचिता कर्पूरमञ्जरीव्याख्या समाप्ता ।

